

**COMUNA
GIULVĂZ**
Album monografic

Dan N. Buruleanu

Liana N. Păun

Dan N. Buruleanu
Liana N. Paun

**COMUNA
GIULVĂZ**
album monografic

CUVÂNT ÎNAINTE

Rar mi-a fost dat să citesc un text așa de frumos și să privesc fotografii atât de reușite. Le mulțumesc autorităților pentru acest privilegiu și felicit Consiliul Local Giulvăz pentru fericita alegere.

Monografia ilustrată a comunei Goulvăz și a satelor componente se citește ușor, rapid și plăcut. Informațiile oferite sunt limpezi, sunt corecte și înfățișează cititorului evoluția geografică, istorică și demografică a localităților componente.

Urmărim evoluția istorică a așezărilor omenești de aici cu plăcere și reușim să înțelegem modul în care oamenii acestor locuri și-au trăit omenia, felul în care s-au adaptat condițiilor geografice și lupta lor pentru viață. Diferitele perioade istorice, fiecare cu greutățile ei, au condus la așezări stabile, permanente, în care locuitorii au avut de suportat vitregia vremurilor dar și perioade de pace în care economia s-a dezvoltat frumos.

Sucesiunea istorică a determinat transformări radicale în viața oamenilor, le-a modificat constant modul și nivelul vieții, uneori în mai rău, alteori în mai bine. Bogăția de informații impresionează cititorul dar este expresia dragostei cu care autorii s-au aplecat asupra trecutului.

Imaginile color, splendide, conferă acestei lucrări o valoare deosebită. Atât cititorii prezentului cât și cei ai viitorului vor avea ocazia să simtă, cu adevărat, valoarea umană pofundă a locuitorilor acestor localități.

Ioan Hațegan

AȘEZARE GEOGRAFICĂ

Aflată la 30 de kilometri distanță de Timișoara, capitala județului Timiș, comuna Giulvăz este așezată în partea de sud-vest a acestuia, pe malul drept al râului Timiș, și are în componența ei încă trei sate: Ivanda, Rudna și Crai Nou. Coordonatele geografice ale comunei sunt 20 grade 59' 17" longitudine estică și 45 grade 32' 48" latitudine nordică. În partea de nord și nord-est se învecinează cu teritoriul administrativ al comunei Peciu Nou, la sud și sud-est cu cel al comunelor Ghilad și Ciacova, delimitarea fiind făcută, pe o lungime destul de mare, de râul Timiș, iar în vest se mărginește cu comuna Foeni. Distanțele dintre sate fac ca fiecare dintre acestea să aibă alte localități drept vecini: Crai Nou, sat lipit de Rudna dar aflat la 8 kilometri de Giulvăz, spre sud, se învecinează cu comunele Ghilad și Foeni, satul Gad iar Ciacova este cel mai apropiat oraș. Rudna se află mai aproape de satul Macedonia, în timp ce așezările vecine ale satului Ivanda, situat la 5 kilometri nord-vest de centrul de comună, sunt Iohanisfeld și Sânmartinu Sârbesc. Legăturile cu localitățile învecinate sunt asigurate atât prin rețeaua de drumuri cât și pe calea ferată. Comuna Giulvăz este străbătută de șoseaua județeană Șag-Foeni, derivată din șoseaua națională Timișoara-Moravița, dar există și o rețea de drumuri care face legătura între comune. Două localități – Giulvăz și Rudna – sunt traversate de linia ferată Timișoara-Cruceni, care, dincolo de frontieră, face legătura cu orașul Becicherecu Mare (Zrenjanin).

CONDIȚIILE NATURALE

Partea Banatului în care este așezată comuna Giulvăz a fost acoperită de ape, într-o eră geologică îndepărtată, făcând parte din așa-numita Mare Panonică. La începutul erei cuaternare, uscatul, apărut în urma unor mari frământări tectonice care au dus la colmatarea lacului și la scurgerea apelor prin spărtura făcută la Cazane, s-a acoperit în scurt timp de vegetație și păduri.

Structura litologică de suprafață se caracterizează printr-o mare varietate de roci eruptive, metamorfice și sedimentare și o succesiune de straturi aluviale – argile, mahne, lehmuri, nisipuri și pietrișuri care au grosimi cuprinse între 600 și 1.500 de metri, în zona Giulvăz-Foeni atingând chiar și 2.000 de metri. Acestea sunt depuse pe un fundament eruptivocristalin și prin modul lor de așezare a fost favorizată formarea a numeroase depozite de ape suprafreatică, freatică și subterane, cu diferite grade de mineralizare, multe aflate sub presiune și la temperaturi ridicate, printre cele mai cunoscute fiind apele de la Ivanda. Straturile de aluviuni din câmpia timișeană sunt acoperite cu o pătură de loess, puternic erodată. Teritoriul pe care se află comuna Giulvăz este în plină zonă de câmpie joasă, în așa-numita câmpie a Ciacovei, care reprezintă partea sud-vestică a Câmpiei Timișului și sectorul sudic al Câmpiei de Vest. Altitudinea acesteia, de 80-90 metri, este mai joasă decât cea a câmpiilor alăturate, panta de scurgere este foarte lentă și adâncimea mică la care se găsesc apele freatică favorizează existența unor întinse suprafețe mlăștinoase, a luncilor, a unor brațe și gârle părăsite, dar prin drenare, multe lăcoviști au devenit terenuri foarte

fertile. Lucrările de ameliorare începute încă în secolul al XVIII-lea, canalizările, îndiguirile, desecările, au transformat această câmpie într-un teren agricol roditor, prielnic mai ales culturilor de grâu și porumb, astfel încât ea a devenit cea mai mănoasă câmpie a județului Timiș, supranumită, pe bună dreptate, „grânarul Banatului”. Solul este alcătuit din diferite tipuri de cernoziomuri și soluri aluviale, foarte fertile, pătura roditoare având o grosime cuprinsă între 25 și 100 centimetri. Solurile mai puțin roditoare sunt folosite pentru pășuni și fânețe. Din punct de vedere seismic, pe teritoriul comunei Giulvăz nu sunt delimitate zone cu riscuri naturale și nu au fost semnalate alunecări sau prăbușiri de teren.

Zona în care se află comuna Giulvăz și satele aparținătoare se caracterizează printr-o climă temperat-continentală, cu influențe mediteraneene și oceanice, deoarece se află la adăpostul lanțului carpatic care oprește masele de aer rece dinspre nord și nord-est și permite pătrunderea celor maritime din vest și sud-vest. Temperaturile medii anuale sunt de 10-11 grade Celsius, izoterma de 11 grade putând fi urmărită de-a lungul unei linii care ar uni localitățile Pustiniș, Giulvăz, Ciacova și Sculia. Iernile sunt blânde, cu temperaturi medii de -2 grade Celsius în luna ianuarie și cu un număr mediu relativ mic al zilelor de îngheț și cu zăpadă care prezintă grosimi medii de 20-50 cm, primăverile sunt timpurii, scurte și cu mari variații termice, verile, calde și lungi, cu temperatura medie a lunii iulie de 22-24 grade Celsius și cu precipitații relativ bogate, având influențe benefice asupra vegetației și agriculturii iar toamnele, mai lungi decât primăverile, se caracterizează în general prin temperaturi mai constante, permițând efectuarea tuturor muncilor agricole. Masele de aer maritim din vest și sud-vest, cu un grad ridicat de umiditate, sunt cele care influențează cel mai mult specificul climatic. Precipitațiile prezintă unele particularități față de alte zone de câmpie din țară. Cantitățile medii anuale înregistrate sunt de 500-600 mm, cele mai abundente fiind la sfârșitul primăverii și începutul verii, în luna iunie (65-90 mm), iar cele mai mici în februarie (25-35 mm) În sezonul cald sunt frecvente ploile torențiale. Principalele vânturi sunt Vântul de Vest – un vânt calduț și umed determinat de anticlonul Azorelor – și Austrul, care bate

dinspre Marea Adriatică și se simte în toate anotimpurile, vara fiind cald și uscat, în vreme ce în timpul iernii este aducător de umezeală.

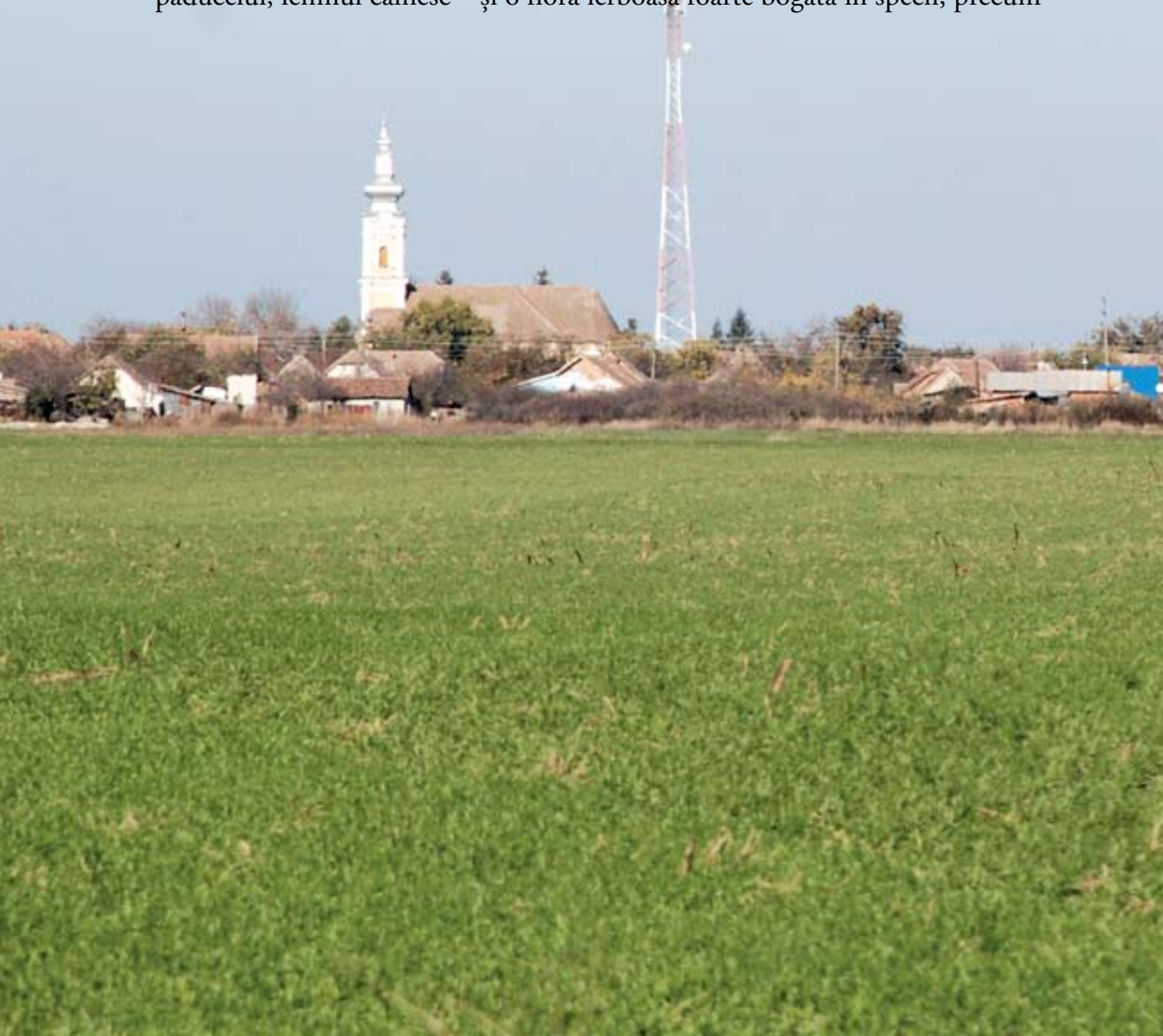
Comuna Giulvăz – mai exact satele Rudna și Crai Nou – sunt delimitate în partea de sud de cursul râului Timiș, principala arteră hidrografică a Banatului. Acesta izvorăște din Munții Semenicului, sub vârful Piatra Goznei din hotarul satului Gărâna, și își face intrarea în județul Timiș în vecinătatea comunei Jena, de unde își croiește drum spre Lugoj. În dreptul satului Hitiaș își schimbă direcția de la est spre vest către sud-vest iar în aval de confluența cu Pogănișul se desparte în două brațe – Timișul și Timișul Mort – care se reunesc la Rudna. În nordul localității Grăniceri Timișul trece în Serbia și se varsă apoi în Dunăre în apropierea orașului Pancevo. Are zeci de afluenți, adunând apele de pe o suprafață de 5.248 kmp. În dreptul satului Crai Nou se varsă în Timiș pârâul Lanca Birda și tot aici se află Balta de la Bicărie și Balta de la Sârbi, fiind frecvente lacurile instalate în coturi de meandre sau în brațe părăsite.

Cursul râului este lent, de 0,3-1,35 m/s., lățimea sa variază între 10 și 40 de metri iar adâncimea între 0,60 cm și un metru, cu tendințe de scădere în perioadele de secetă dar s-au înregistrat și numeroase viituri, din cauza ploilor abundente, căzute mai ales primăvara în zona de munte. Existența unor întinse zone inundabile a dus la construirea digurilor, la supraînălțarea celor existente și la amenajarea canalelor de scurgere pentru a atenua viiturile puternice. Uneori însă, deși stăvilite în bună parte de sistemul de îndiguiri care protejează localitățile Rudna și Crai Nou, apele s-au revărsat și asupra câmpiei și chiar a așezărilor. Apele subterane se află la o adâncime medie care variază între 1 și 3 metri, grosimea depozitului de apă mergând până la 20 de metri. Aceste acumulări de apă provin, în parte, din precipitații, iar altă parte din surplusul creat în timpul viiturilor. Nivelul maxim al apelor freatice se înregistrează la topirea zăpezilor și în timpul ploilor de primăvară, când precipitațiile sunt abundente. Mineralizarea apelor crește spre partea de sud-vest a câmpiei Timișului, de asemenea cresc și valorile durității apei. Din punct de vedere chimic, apele sunt în general bicarbonate iar cele care se află la o adâncime mai

mare de 100 de metri au caracter artezian. La Ivanda se găsesc izvoare cu ape minerale magneziene și sulfuroase potabile, care au fost valorificate pe plan local și nu numai.

În ce privește vegetația, terenul comunei Giulvăz poate fi împărțit în parcele agricole, unde sunt solurile cele mai fertile , propice pentru agricultura cu profil cerealier, în terenuri pe care se află pășuni întinse, folosite pentru agricultura de tip pastoral, cu specii ierboase printre care pot fi amintite iarba câmpului, pieptănarița, coada vulpii, firuța, păiușul de livadă, zăzania, diferite specii de trifoi sau lucerna sălbatică și zona de luncă, cu multă umezeală, unde cresc plante iubitoare de apă precum trestia, papura, salcia sau răchita. Pe lângă cereale, se cultivă plante leguminoase, s-au plantat livezi cu pomi fructiferi dar există și păduri de foioase, printre cele mai răspândite specii numărându-se gorunul, carpenul, salcâmul sau castanul sălbatic, diferiți arbuști – porumbarul, păducelul, lemnul câinesc – și o floră ierboasă foarte bogată în specii, precum

viorele, toporași, brebenei, untișor, piciorul cocoșului. Multe păduri au fost însă defrișate și înlocuite cu terenuri agricole și pajiști, păstrându-se doar pâlcuri de pădure specifice silvostepii. În general, zona se caracterizează prin sărăcia vegetației lemnoase, compensată de cea iubitoare de umiditate.

Fauna este, la rândul ei, foarte diversificată, fiind întâlnite speciile caracteristice zonei de stepă și lunci. Cele mai răspândite sunt rozătoarele: popândăul, hârciogul, șoarecele de câmp, șobolanul, cârțița, sau iepurele. Păsările cele mai întâlnite sunt vrabia, pitpalacul, graurul, cioara de semănături, uliul găinilor și coțofana iar fauna cinegetică e reprezentată de iepuri, fazani, găște și rațe sălbatice, prepelițe, potârnică, căprioare și mistreți. Printre mamiferele carnivore se numără vulpea, dihorul, hermelina și nevăstuica. Apele Timișului sunt populate de știucă, mrean, caras, biban, somn, crap, babușcă sau plătică.

CEI MAI VECHI LOCUITORI

Condițiile naturale oferite de câmpia bănățeană au fost favorabile dezvoltării comunităților omenești încă din preistorie. Chiar dacă la Giulvăz și în satele aparținătoare nu s-au făcut încă săpături arheologice sistematice, descoperirile întâmplătoare confirmă prezența timpurie a omului în aceste locuri, obiectele scoase la lumină făcând posibilă reconstituirea tabloului unei vieți străvechi, mai ales prin corelarea lor cu descoperiri din alte regiuni, care demonstrează că locuitorii celor mai vechi așezări de pe valea Timișului aparțineau unor culturi cunoscute, răspândite pe arii foarte vaste. La sfârșitul epipaleoliticului este semnalată apariția grupurilor neolitice care au aparținut culturii Starčevo-Criș, cea mai veche cultură neolitică nord-dunăreană, databilă în mileniile VI-V î.d.Ch., care s-a întins de la Tisa superioară și mijlocie până în Banat și nordul Munteniei. Se pare că din această perioadă încep să se formeze în câmpia vestică tell-urile, ca urmare a unei îndelungate vieți sedentare pe aceleași locuri. Există indicii că era vorba de o populație de origine mediteraneană, venită din sud-vest, care a ajuns în zona Dunării bănățene. De aici s-a răspândit pe o suprafață întinsă, preferând terasele joase și câmpia, propice cultivării plantelor. Această comunitate a neoliticului timpuriu, care practica o agricultură primitivă și a domesticit primele animale, avea locuințe de suprafață, construite din lemn, nuiele sau trestie și își înhuma morții. Folosea unelte de piatră șlefuită, cele mai răspândite fiind topoarele fără orificii. Această cultură s-a făcut remarcată și prin modelarea unor vase de ceramică specifice, cu decoruri geometrice foarte simple, pictate pe exteriorul obiectelor. În perioada de maximă dezvoltare a acestei culturi se remarcă vasele ceramice de lux, diferite de cele de uz comun prin eleganța formelor și decorul pictat. Dacă inițial era folosită culoarea albă, treptat a început să fie folosită atât cea roșie cât și cea neagră iar decorul, tot geometric, s-a îmbogățit cu noi motive. S-au descoperit și fragmente ceramice cu decoruri incizate, unele evidențiindu-se prin elemente specifice părții de nord a Banatului. Așezări aparținând acestei culturi au fost identificate în multe

locuri din județul Timiș, printre care și comuna Giulvăz. După o existență de aproximativ 500 de ani cultura Starčevo-Criș a dispărut, experiența acestei populații fiind perpetuată de purtătorii culturilor neoliticului dezvoltat și târziu, reprezentat de cultura Vinča. Aceasta s-a răspândit pe arealul teritorial al culturii Starčevo-Criș, iar în perioada de declin a acesteia, aria centrală și nordică a Banatului a făcut parte din cultura Tisa, dezvoltată pe un fond local. Sunt cunoscute mai multe așezări în Banat în care au fost semnalate urme ale acestei culturi, printre ele numărându-se și comuna Giulvăz. În perioada imediat următoare, și-au făcut apariția primele ustensile de aramă, care, o vreme, au fost folosite alături de cele din piatră.

La Giulvăz au fost descoperite mai multe vestigii preistorice care, deși nu au fost cercetate sistematic, dovedesc o locuire intensă a triburilor agricole din epoca neolitică, ale căror așezări nefortificate s-au dezvoltat pe malurile cursurilor de apă. În fața gării din localitate a fost identificat un sit care aparține culturii Starčevo-Criș dar mai sunt și alte situri cu stratigrafie complexă. Descoperiri întâmplătoare dar destul de frecvente arată o intensă locuire și în epoca bronzului, când uneltele, armele și podoabele erau confecționate din acest aliaj de aramă și cositor, zona bănățeană fiind și o punte de transmitere a experiențelor metalurgice din Orientul Apropiat spre zona central-europeană. În hotarul comunei, în apropiere de halta de cale ferată Cebza și de drumul spre Kikinda se află o movilă de pământ aplatizată, cu diametrul de aproximativ 70 de metri și înălțimea de 0,75 metri, de unde au fost adunate fragmente ceramice eneolitice și din epoca bronzului iar la o distanță de aproximativ 300 de metri de așezare, pe un canal de desecare, au fost descoperite fragmente ceramice ale culturii Cruceni-Belegiș, din epoca târzie a bronzului (aproximativ 1300-1200 î.d.Ch.); în comună, în partea de hotar a satului numită Slatina Mică, se află o movilă numită „La Gomilă”, o alta, numită „Gomila Albă”, se găsește în partea de hotar a satului numită Bociar iar la intersecția hotarelor care aparțin satelor Giulvăz, Ivanda și Sâmartinu Sârbesc poate fi văzută o a treia movilă, în punctul numit „Gomila Spartă”. Mai multe movile de pământ au fost descoperite și

la Ivanda: la aproximativ 1,5 kilometri nord-vest de sat, pe malul drept al canalului Timișaç, se află o movilă de pământ cu diametrul de 25 de metri și o înălțime de 1,8 metri iar în spatele cimitirului, în dreapta drumului care leagă Ivanda de Sânmartinu Sârbesc, se înalță o altă movilă cu diametrul de 30 de metri și cu o înălțime de 1,5 – 2 metri iar lângă aceasta, pe o limbă de pământ ușor ridicată, a fost identificată o așezare. În aceeași direcție, la circa 4,5 kilometri de vatra satului, pe hotarul cu localitatea Otelec și în partea stângă a drumului spre Iohannisfeld a fost semnalată o movilă de pământ de dimensiuni mijlocii. Potrivit unor relatări mai vechi, stratigrafia acestora a fost deranjată de căutătorii de comori dar nu se știe exact ce anume s-a găsit. După unii, ar fi fost descoperite monede de aur și argint dar alții susțin că nu s-a găsit nimic.

Și la Rudna au fost descoperite resturi ceramice din epoca neolitică și unelte rudimentare care atestă existența unei așezări străvechi. Chiar dacă nu s-au făcut până acum cercetări arheologice propriu-zise, s-a putut constata că siturile identificate au o stratigrafie complexă. În punctul Unca (sau Humca), aflat la aproximativ 2 kilometri sud-vest de sat, a existat un tell de mari dimensiuni, care a fost tăiat de calea ferată ce trece spre Cruceni. De aici au fost recoltate fragmente ceramice neolitice dar și din epoca bronzului și altele despre care se presupune că ar fi dacice. În același loc se pare că s-ar afla o necropolă de inhumație dintr-o epocă neprecizată și o necropolă plană de incinerare, în urne, de la sfârșitul epocii bronzului. S-au descoperit și vestigii prefeudale, printre care un vas care a fost datat în secolele VII-VIII d.Ch. dar și altele mai târzii, medievale, cum ar fi urmele unei mănăstiri ortodoxe cu hramul Sf. Dimitrie, din secolul al XVI-lea, sau un taler contrafăcut din vremea împăratului Maximilian al II-lea.

GETO-DACII ȘI ROMANIZAREA PROVINCIEI

Încă din secolul al II-lea î.d.Ch., mai ales după înfrângerea Macedoniei și supunerea Greciei, cele dintâi influențe romane au început să se facă simțite și în lumea geto-dacilor care trăiau pe actualul teritoriu al Banatului, căci drumul

spre așezările acestora devenise mai lesnicios pentru negustorii din imperiu iar băștinașii erau atrași de mărfurile produse în atelierele romane. Acest lucru nu i-a împiedicat însă să lupte împotriva romanilor. Potrivit unui izvor literar antic, dacii, aliați cu scordiscii, de neam celtic, au luptat împreună împotriva trupelor romane dincolo de Dunăre prin anii 109-106 î.d.Ch. E de presupus că e vorba de dacii de la est de Tisa, din arealul bănățean, căci ei erau cei mai apropiați ca teritoriu de scordisci și amenințați de trupele senatului roman aflate în apropierea Dunării. Mai târziu însă, în secolul I î.d.Ch., regele dac Burebista i-a nimicit pe celți, mai ales pe scordiscii care trăiau în sud-vestul Daciei, probabil și cu ajutorul dacilor care trăiau în câmpia Timișului, iar după victoriile obținute împotriva acestora, a fost supranumit „Celtoctonul”. După asasinarea lui Burebista, statul dac s-a dezmembrat și se presupune că teritoriul bănățean a aparținut apoi unei uniuni de triburi al cărei centru politic continua să rămână Sarmizegetusa dacică.

Împăratul Domitianus (81-96) a trebuit să facă față și el incursiunilor periodice ale dacilor care tulburau liniștea provinciei Moesia în sudul fluviului. Stăvilite o vreme de măsurile energice luate de împăratul Vespasianus (69-79), care reușise să instaureze oarecum pacea, conflictele au reînceput în vremea regelui dac Duras-Diurpaneus, când supușii săi au început să devasteze malurile Dunării aflate în stăpânirea imperiului, alături de aceștia participând și alte neamuri din jurul regatului dac. Istoricul Iordanes, care deținea informațiile de la Dio Chrysostomos, relatează că atacul s-a produs pe timp de iarnă, când Dunărea era înghețată iar armatele romane erau retrase în taberele lor la iernat, astfel încât au provocat un adevărat dezastru în Moesia; însuși guvernatorul provinciei, Oppius Sabinus, și-a pierdut viața iar capul său tăiat a fost luat ca trofeu și dus la Sarmizegetusa. Tot Iordanes spune însă că atacul a fost pricinuit de lăcomia crescândă a romanilor, care au dus o politică de expansiune economică prin încercuirea militară a dacilor. Cum Oppius Sabinus fusese un apropiat al împăratului, acesta a venit personal la Dunăre pentru a-i răzbuna moartea. Prefectul pretoriului, Cornelius Fuscus, a primit sarcina de a curăța

ținutul dintre Balcani și Dunăre de cetele jefuitoare, după care trebuia să treacă fluviul pentru a-i pedepsi pe daci. În fața acestei ofensive, Duras-Diurpaneus a abdicat în fața lui Decebal, descris de Dio Cassius drept „foarte priceput la planurile de război și iscusit în înfăptuirea lor, știind să aleagă prilejul pentru a ataca pe dușmani și a se retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător și se pricepea să folosească izbânda, dar și să iasă cu bine dintr-o înfrângere. Din această pricină, multă vreme a fost un dușman de temut pentru romani”. Războaiele care au urmat au confirmat întru totul caracterizarea pe care Dio Cassius i-a făcut-o lui Decebal. În prima confruntare pe care Cornelius Fuscus a avut-o în anul 87 cu regele dac, a fost înfrânt și și-a pierdut viața dar Domitianus a refuzat pacea și în anul următor, o nouă expediție condusă de fostul consul Tettius Iulianus a fost organizată împotriva dacilor, aceștia fiind atacați prin Banat, devenit principalul câmp de luptă. Bătălia s-a dat la Tapae și a fost urmată de o pace dorită de ambele tabere. Decebal devenea rege clientelar al Romei, primea subsidii și ajutor tehnic militar dar pregătirile de luptă au continuat atât de o parte cât și de cealaltă. Împăratul Marcus Ulpius Traianus (98-117) plănuia atacarea dacilor tot prin Banat, cea mai scurtă cale spre Sarmizegetusa Regia, capitala dacică; în anul 101 d.Ch. o nouă bătălie s-a dat la Tapae, unde romanii au suferit mari pierderi. După luptele care au urmat, victoria finală a aparținut romanilor iar pacea încheiată în anul 102 anula avantajele pe care Decebal le obținuse de la Domitianus. Părțile dunărene ale regatului dac au fost anexate imperiului și a început construirea podului peste Dunăre la Drobeta. Cel care a încălcat pacea a fost Decebal și în urma celui deal doilea război purtat cu romanii, între anii 105-106, regele dacilor s-a sinucis și o bună parte a regatului său, printre care și Banatul de azi, a fost transformată în provincie romană. Prezența romană efectivă în teritoriile cucerite a influențat fundamental lumea dacică. A urmat o vastă colonizare a teritoriului cucerit, cu seminții din întreaga lume romană, în mare parte romanizate. Procesul de romanizare a continuat în noua provincie, limba comună fiind cea latină. Acest fenomen de o mare complexitate s-a extins și asupra localnicilor iar populația

extrem de amestecată rezultată în urma colonizărilor „ex toto orbe romano” a reprezentat fundamentul în procesul de formare a limbii și poporului român, care a avut loc în secolele următoare.

Unele izvoare antice au pretins că atunci când provincia Dacia era amenințată concomitent de sarmații iazigi în Banat și de sarmații roxolani în Muntenia și Oltenia, succesorul lui Traian, împăratul Hadrianus (117-138), se gândise să părăsească teritoriile nord-dunărene dar în cele din urmă, cu ajutorul trupelor disponibilizate prin renunțarea la provinciile de dincolo de Eufrat și urmând sfatul apropiaților săi, a renunțat la intenția de a le abandona. În timpul domniei împăratului Marcus Aurelius (161-180) mulți soldați mercenari au fost transformați în coloni și au primit pământ în Dacia iar între anii 168-170, când colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa construită în Țara Hațegului a fost atacată de iazigii veniți prin Banat și de neamurile germanice dinspre nord, provincia a trecut prin momente extrem de critice. În secolul următor, provincia Dacia devenise din ce în ce mai greu de apărut din cauza atacurilor repetate ale neamurilor barbare și menținerea ei între granițele imperiului necesita un efort militar mult prea mare. Împăratul Aurelianus (270-275) s-a hotărât să părăsească provincia în anul 271, evacuând armata și administrația civilă și stabilind frontiera imperiului pe linia Dunării. Retragerea aureliană nu a însemnat însă evacuarea completă a populației romane sau romanizate din Dacia iar grupurile sarmatice și gotice și apoi alte popoare migratoare care au beneficiat de părăsirea Daciei între secolele III-VI au fost puternic influențate de civilizația romană conservată pe teritoriul fostei provincii, în bună parte și datorită legăturilor care s-au menținut cu imperiul de la sud de Dunăre. În timpul valurilor succesive ale migratorilor, tradițiile au fost păstrate de comunitățile rurale daco-romane, care nu prezentau însă interes din punct de vedere politic și militar, ceea ce explică ignorarea lor de către izvoarele scrise ale vremii. Vestigiile arheologice confirmă însă continuitatea populației autohtone pe teritoriul fostei Dacii romane, precum și răspândirea creștinismului și a organizării unei vieți bisericești de tip răsăritean.

MIGRAȚIILE

După ce Dacia a fost părăsită de legiunile și funcționarii romani, provincia a rămas la discreția sarmaților iazigi și a feluritelor seminții germanice, populația romanizată continuând să locuiască în aceste regiuni și în timpul năvălirilor barbare. În jurul anului 375, hunii și-au strămutat cea mai mare parte a forței militare în Pannonia, nutriend mari planuri de cuceriri în timpul lui Attila dar contactele cu lumea romană au contribuit la schimbarea felului lor de viață și la civilizarea lor. Prăbușirea imperiului lui Attila a fost urmată, în a doua jumătate a secolului al V-lea, de instaurarea dominației gepide în Pannonia și fosta provincie Dacia. Gepizii au ajuns, la rândul lor, sub stăpânirea avarilor la sfârșitul secolului al VI-lea, aceasta menținându-se până când puternicul chaganat avar a fost distrus de franci. În timpul împăraților Anastasius I (492-518) și Iustinian (527-565) fuseseră restabilite legăturile dintre Imperiul Bizantin și teritoriul bănățean, ceea ce a contribuit la întărirea romanității economice, lingvistice și cultural-religioase a acestei regiuni. În secolele VI-VII în zonă și-au făcut apariția slavii, urmași de pecenegi între secolele IX-XI dar prezența lor nu a adus schimbări etnice semnificative. Migrațiile bulgarilor și ungarilor au afectat doar marginal teritoriile locuite de români. Aceștia au opus rezistență doar în momentul în care ungurii, așezați în câmpia panonică la sfârșitul secolului al IX-lea, și-au îndreptat atacurile spre teritoriile din est și sud-est după ce fuseseră opriți în expansiunea lor spre vest de împăratul Otto cel Mare. În secolul al XI-lea a avut loc năvălirea cumanilor, care au fost înfrânți de regele Ladislau cel Sfânt. La mijlocul și la sfârșitul veacului al XIII-lea, năvălirea tătarilor a făcut prăpăd, pustiind întreaga zonă și decimând populația.

CUCERIREA MAGHIARĂ ȘI ÎNFIINȚAREA COMITATULUI TIMIȘ

Cronica notarului anonim al regelui Bela al III-lea și Legenda Sfântului Gerard consemnează că atunci când oastea arpadiană a pătruns în Banat, aici stăpâna ducele Glad iar spre sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, un descendent al său, Ahtum. Țara stăpânită de Glad se întindea de la Mureș până la Orșova și la mlaștinile de pe malul stâng al Tisei inferioare iar românii sunt menționați printre cei care făceau parte din oastea voievodului. S-au purtat lupte mai bine de jumătate de secol pentru a aduce teritoriul stăpânit de voievozii români sub ascultarea regatului maghiar. Abia în timpul regelui Ștefan I ungurii au izbutit să înfrângă oastea lui Ahtum, în urma trădării vărului acestuia, Chanadinus. Despre Ahtum se știe că era creștin-ortodox botezat la Vidin, care ridicase la Morisena (Cenad) o mănăstire în care a așezat călugări greci. După victoria maghiarilor, pe acel loc s-a ridicat o biserică catolică și s-a înființat episcopatul catolic, primul episcop al acestuia fiind italianul Gerardo Sagredo. Pe cuprinsul bănățean a rămas însă dominantă tradiția românească, de factură romano-bizantină. O nobilime locală constituită în secolele IX-X a rămas foarte puternică în primele secole de dominație maghiară și a jucat un rol important în viața socială și politică a Banatului. În vremea regilor arpadieni e menționat primul comite de Timiș, care guverna zona de șes a provinciei, în restul acesteia menținându-se districtele valahe, cu conducători locali care și-au păstrat vechile privilegii. Cu timpul, mai mulți cnezi și voievozi români au fost ridicați la rangul de nobil, au părăsit credința răsăriteană și au trecut la catolicism, mai ales în partea bănățeană inclusă în comitate, organizate după modelul francez împrumutat de la Carol cel Mare, regatul exercitându-și autoritatea pe plan local prin intermediul conților (comites). Cea mai mare parte din fostul voievodat al lui Glad și Ahtum a fost cuprinsă în comitatul Timiș, menționat prima dată la 1177, iar funcționarii regelui au dobândit privilegii însemnate

din partea acestuia și domenii întinse. La fel ca în secolele anterioare, populația băștinașă nu a fost menționată în mod distinct de documentele epocii, până în secolele XII-XIII izvoarele referitoare la români fiind extrem de sărace. Abia în prima jumătate a secolului al XIV-lea documente ale scaunului papal ori ale cancelariei regale încep să vorbească mai lămurit despre români, dar ulterior, numeroși istorici unguri au recunoscut existența și vechimea acestora.

O dată cu stingerea dinastiei arpadiene în anul 1301 și venirea pe tron a lui Carol Robert de Anjou, s-a consolidat o nobilime fidelă regelui și un feudalism de tip central și vest-european, concretizat în regimul proprietății funciare, care a ajuns la apogeu în secolul al XV-lea, când principalele atribuții ale puterii centrale erau reglementarea dreptului de proprietate, strângerea dărilor, conducerea armatei și judecarea neînțelegerilor. Faima cetății Timișoara, devenită pentru câțiva ani reședință regală, a sporit tendința de asimilare a cnezilor și voievozilor locali în rândul nobilimii credincioase regilor angevini, fapt reflectat și în documentele vremii, români fiind tot mai des pomeniți. Întregul stat era domeniu regal și toate proprietățile se vor constitui prin danii de pământ făcute de regalitate celor care, după ce și-au dovedit fidelitatea, deveneau titulari ai domeniului în schimbul unor servicii, mai ales militare și administrative. Chiar și în zona de câmpie feudalitatea a pătruns relativ târziu, din cauză că regiunea era mlăștinoasă și excesiv de umedă, destul de neprielnică așezărilor omenești. Pământul a fost transformat în teren productiv treptat, prin desecări, și s-au întemeiat noi așezări, multe prin roirea populației din satele deja existente. Cea mai mare parte a acestora a ajuns în stare de iobăgie, datorând regelui, nobililor și clerului o serie de munci, dijme sau sume de bani. Registrele de dijmă papală din anii 1332-1337 sunt de o deosebită importanță pentru Banatul secolului al XIV-lea, deoarece menționează așezările din regatul maghiar, inclusiv comitatul Timiș, proprietarii acestora și contribuțiile bisericilor catolice către Scaunul Apostolic, foarte stăruitor în catolicizarea populației botezate în rit răsăritean. Cei mai mulți români și-au păstrat însă datinile religioase, praznicele strămoșești, obiceiurile moștenite din generație în generație, în prima jumătate a secolului al

XIV-lea populația ortodoxă românească reprezentând majoritatea covârșitoare a populației. Registrele de dijme oferă date extrem de interesante despre satele aflate în dieceza Cenadului, despre biserici, preoți și populația catolică din Banatul acelor vremuri.

MENȚIUNI ALE SATELOR MEDIEVALE ȘI DENUMIRI

Dintre satele care aparțin astăzi comunei Giulvăz, prima localitate atestată documentar este Ivanda, menționată în documentele papale în anul 1332, care atestă aici existența unei parohii catolice. Un an mai târziu, satul este amintit cu numele de Hinand iar în 1370 cu cel de Iwand, aceeași denumire fiind folosită și în mențiunile de la sfârșitul secolului. În veacurile următoare, când satul a fost populat și cu alte etnii, șvabii l-au numit Iwanda, sârbii Ивана iar maghiarii Ivánd sau Ivánda. În Regatul României, în 1921, satul apare cu numele Iovănești.

Într-un document din 1369 sunt enumerate mai multe sate, printre care și Iwanfalva, din comitatul Timiș, care au fost donate de regele Ludovic cel Mare lui Benedict Himfy, după ce aceste posesiuni au fost luate de la infidelii Ioan, Ladislau și Petru, fiii lui Neacșu, iar aceștia au fost alungați din hotarele țării. Între anii 1371-1372 câteva sute de țărani au fost trimiși de cnezii bănățeni să contribuie la zidirea cetății Orșova. În registrul păstrat cu numele acestora se regăsește și cel al lui Petru de Ivand, care a trimis un om să lucreze la terminarea fortificațiilor. Un document din anul 1400 al capitlului din Cenad notifică posesiunile comitelui de Timiș Nicolae Csáky și ale rudelor sale, printre acestea fiind menționată și Jwand (Ivanda) iar în 1427 este menționat Gregorius de Iwand. În 1445 Ioan de Hunedoara, comite de Timiș și voievod al Transilvaniei, dăruiește lui Oswald, Sigismund și Ambroziu de Saswar și lui Mihai de Wath mai multe sate, printre care e amintită și Ivanda din comitatul Timiș. Localitatea este semnalată din nou, în 1455, când Laurențiu de Tileagd, silit de nevoi, își vinde părțile sale din câteva sate, Iwanfalwa fiind unul dintre ele. La 1510 Iwanfalwa și alte sate din comitatul Timiș erau în proprietatea comitelui de Arad, Francisc

Harasthy, care dorea să le lase moștenire fiicelor lui iar în 1547, în vremea comitelui Petru Petrovici, într-un document semnat de regina Isabella, văduva voievodului Transilvaniei Ioan Zápolya, Iwand este menționat ca prediu, în vecinătatea Giulvăzului.

Tot atunci este atestată documentar și existența satului Rudna, din comitatul Timiș. Se pare că odinioară, vechea vatră a satului se afla chiar în lunca Timișului, între cele două brațe ale râului. Între anii 1333 și 1335 a existat aici o parohie catolică iar la începutul secolului următor două diplome amintesc Rudna ca posesiune nobiliară. Satul este consemnat cu numele Ruda în anii 1412, când este amintit nobilul Ladislau de Ruda iar în 1429 e menționată existența moșiei Ruda, ca proprietate a familiei nobiliare maghiare Csanádi, care apare și cu titlul de Rudai; nobilii Benedict, George, Anton și Mihail dau surorii lor Dorothea și soțului ei nenobil Ioan, fiul lui Iancu, jumătate din posesiunile familiei, printre care și satul Ruda (Rudna) din comitatul Timiș, spre a putea fi înnobilați. Localitatea este semnalată cu numele Rwdă în 1458, o altă însemnare despre sat datează din 1529 și începând cu studiile lui Marsigli, toponimul se transformă din Ruda în actuala denumire Rudna, care a fost folosită și de coloniștii sârbi veniți mai târziu, care au numit-o Рудна. Legenda spune că tot în acea perioadă, în apropierea satului ar fi existat o mănăstire ridicată cu siguranță înainte de venirea turcilor, de unde s-a păstrat și toponimul „Namastir”. Astăzi se bănuiește doar locul în care s-ar fi aflat acel lăcaș după urmele unor temelii descoperite, care par să confirme legenda. Un alt toponim străvechi de care mai vorbesc localnicii este „Săliște”, de origine sârbă, care ar însemna colonie, localitate, așezare. Prezența sârbilor este atestată la Rudna în 1549, când aceștia au fost strămutați aici de la Donattotornya.

O mențiune despre pusta Guhluș se regăsește într-un document din 1335 iar existența satului este certificată de un altul din 1433, unde acesta apare sub numele de Gyluez, ca proprietate a familiei Bobal. Potrivit unor scrieri istorice mai vechi, în 1243, când tătarii au devastat zona, aici s-ar fi aflat 17 case locuite. În alte diplome, satul este amintit cu denumiri diferite: Gywlez în

1462, când e menționat ca proprietar Majosi Gheorghe și apoi Upori Ladislau, Gylurewcz în 1492, Gyewrwcz în 1494, Gyurwch sau Gyurwcz în 1497. Așezarea este numită Guilaws în 1717, Julves în 1723-1725 și Gulves în 1761. Denumirile folosite de șvabi pentru satul Giulvăz au fost Djulwess, Djulwes, Giulwess, Djulves sau Giulwesz, cea folosită de sârbi a fost Dulvez iar maghiarii l-au denumit Gyülvész sau Torontálgyülvész. După instaurarea administrației românești, este menționat în 1920 cu numele Giulvăș.

Obligațiile numeroase pe care le aveau țărani au dus la răzvrătiri locale cum a fost cea din 1370, când este menționată o puternică ceată de haiduci din mai multe așezări bănățene, printre care și Giulvăz. O mișcare de proporții a avut loc în părțile timișene la sfârșitul secolului al XIV-lea, între anii 1385-1387; răsculații, conduși de mai mulți membri ai partidei antiregale, au avut în 1386 tabăra la Giulvăz dar în cele din urmă au fost înfrânți de armata noului rege Sigismund de Luxemburg.

Satul Crai Nou a fost înființat mult mai târziu, în secolul trecut, după alipirea Banatului la România Mare, fiind pomenit pentru prima dată în 1924. Maghiarii l-au numit Belsömajort.

Satele medievale grupau cel mult câteva zeci de familii care trăiau în bordeie sau semibordeie făcute din pământ, mai rar din lemn, și acoperite cu trestie sau paie. Gospodăria țărănească era formată din locuință și grădina din jurul ei iar îndeletnicirile locuitorilor erau preponderent cele agrare. Documentele medievale vorbesc despre domeniile cultivate, despre vii întinse, creșterea animalelor sau prelucrarea lemnului iar populația satelor era alcătuită din țărani liberi, iobagi sau oameni cu diferite slujbe la stăpânul domeniului.

Pe plan politic, perioada de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la jumătatea secolului al XVI-lea s-a caracterizat prin luptele duse de comiții de Timiș împotriva turcilor care, după ocuparea Serbiei și stabilirea graniței otomane pe Dunăre, au început un lung șir de incursiuni de pradă în comitatul Timiș. S-a remarcat florentinul Filippo Scolari, numit comite de Timiș de regele Sigismund de Luxemburg și totodată sfetnic al acestuia până la moartea sa, în

1426. El a purtat numeroase lupte cu turcii care năvăleau tot mai des în nordul Dunării iar politica sa a fost continuată cu succes de Iancu de Hunedoara, unul din cei mai mari comandanți ai lumii creștine din epoca sa. Ban de Severin, comite de Timiș, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei până la majoratul regelui Ladislau al V-lea Postumul, Iancu a consacrat două decenii luptelor cu otomanii, bazându-se, în primul rând, pe cnezii și nobilii hunedoreni și bănațeni; a organizat mai multe tabere de iarnă în ținuturile timișene și din cetatea Timișoarei a plecat în marile sale campanii împotriva turcilor, printre cele mai importante numărându-se „campania cea lungă” din 1443 sau ultima mare luptă pe care a purtat-o, la Belgrad, în 1456, când a și murit, răpus de ciumă. Sfârșitul secolului al XV-lea e marcat de personalitatea lui Pavel Chinezu, numit comite de Timiș (1478-1494) și comandant al oștirii regale din sudul regatului de regele Matia Corvin (1458-1490), pe care l-a slujit cu credință. În anii în care ofensiva otomană la Dunărea de mijloc se intensifica, el s-a dovedit a fi invincibil în fața atacurilor otomane, înregistrând un șir neîntrerupt de victorii. Ultima sa campanie, din toamna anului 1494, a fost și cea mai fructuoasă, căci a anihilat orice rezistență otomană până la Adrianopol. El a luat măsuri și pentru redresarea economică a Banatului, pustiit în mai multe rânduri de invaziile otomane.

Tot în această perioadă sunt menționate primele pătrunderi ale sârbilor în Banat, începând cu secolul al XIV-lea, când, după moartea lui Ștefan Dușan, amenințată de ofensiva otomană, Serbia recunoaște suzeranitatea lui Ludovic cel Mare iar locuitorii au dobândit permisiunea de a se așeza în sudul Ungariei. După bătălia de la Câmpia Mierlei din 1389 și la începutul secolului următor exodul sârbilor a continuat, cu învoirea regelui Sigismund de Luxemburg. Despotul Serbiei, Gheorghe Brancovici, însoțit de boieri și oaste a primit de la regele maghiar, căruia i-a jurat credință, feude întinse, inclusiv în Banat, pe care a colonizat un număr însemnat de iobagi sârbi. Mai multe mii de familii sârbești au fost așezate în Timiș și Torontal în timpul domniei lui Matia Corvinul, când aproximativ 50.000 de familii au fost aduse în părțile sud-vestice ale provinciei de Pavel Chinezu. Sârbi s-au așezat în grupuri mici mai ales în satele din părțile sudice ale regiunii de șes.

OFENSIVA OTOMANĂ ȘI TRANSFORMAREA BANATULUI ÎN PAȘALÂC

După ce Imperiul Otoman a fost consolidat de sultanii Baiazid al II-lea (1481-1512) și Selim I (1512-1520) și aproape întreaga Peninsulă Balcanică a fost transformată în pașalâc, Soliman Magnificul (1520-1566) a pornit ofensiva militară spre Europa centrală. Cetățile Belgrad și Petrovaradin, care aveau o deosebită importanță strategică, au fost cucerite, în 1526 oastea maghiară a regelui Ludovic al II-lea a fost înfrântă la Mohács iar în 1541 Soliman a cucerit definitiv Buda și a transformat o mare parte a Ungariei în pașalâc. Banatul a rămas sub stăpânirea voievodului Transilvaniei, Ioan Zapolya, dar în 1552, după cucerirea cetății Timișoara, partea apuseană a provinciei, aflată sub jurisdicția comitelui de Timiș Ștefan Losonczy, a fost transformată în pașalâc, trecută în proprietatea sultanului și împărțită în mai multe sangeacuri (teritorii administrative). Era condusă de un beglerbei care avea rang de pașă cu două sau trei tuiuri și în fiecare sat se afla un serdar, cu atribuții administrative și judecătorești. După instalarea stăpânirii turcești, nobililor maghiari li s-au confiscat domeniile și aceștia au părăsit Banatul, o parte refugiindu-se în Ungaria iar alta în Ardeal dar iobăgimea, în cea mai mare parte românească, a rămas pe loc.

În schimb, teritoriile stăpânite de turci nu au avut de suferit din motive religioase. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea sunt cunoscuți ierarhi ortodocși bănățeni, călugări care străbăteau satele bănățene iar în nordul provinciei Kosovo, la Peć (Ipek după cucerirea turcească), important centru religios al Serbiei medievale încă din timpul domniei lui Ștefan Dușan, s-a înființat, în 1557, patriarhia ortodoxă sârbă, grație sârbului Mehmed Sokkolu (Sokolovici), care a ajuns ginere și mare vizir al sultanului. Fratele său, Macarie Sokolovici, a devenit primul patriarh sârb și își întindea autoritatea asupra unor teritorii întinse din Balcani. Patriarhia din Ipek i-a luat sub ocrotire și pe creștinii din pașalâcul Timișoarei. Defterul din 1579 înscrisa mănăstirea cu hramul Sfântul Dimitrie, din nahia Ciacova, care a fost localizată la Rudna,

ruinele unui monument păstrat pe un grind înalt al Timișului din albia râului fiind un reper pentru identificarea mănăstirii.

După ce o parte a Banatului a trecut sub stăpânirea turcilor, la Rudna s-a înființat un fel de cartier general al conducătorilor militari care ar fi ridicat aici o mică cetate, despre care se povestește că era așezată pe o insulă unde se putea ajunge doar cu ajutorul unui pod mobil. Legenda spune că sătenii puteau să-și facă auzite aici plângerile, dar numai atunci când deasupra cetății flutura un steag. Chiar și astăzi, în lunca Timișului există un loc pe care localnicii îl numesc „Cortul Pașei Ana” dar urme ale unei construcții medievale s-au păstrat în alt loc, unde avea să se ridice, mai târziu, conacul familiei Nicolici. Tot din bătrâni se povestește că turcii construiseră aici o rețea de tunele subterane, care făceau legătura cu alte cetăți din apropiere, precum cea de la Ciacova sau Vârșeț. Rudna este amintită ca oraș cu mai multe cartiere și se vorbea de „mahalaua de sus” și „mahalaua de jos”. Defterele otomane dintre anii 1554-1579 certifică existența așezării Rudna iar în 1581, din ordinul sultanului, Ferhad, tunar în cetatea Șoimoș, a primit pentru meritele sale militare mai multe sate din sangeacul de Timișoara, printre care și Rudna. În 1660 localitatea este menționată ca oraș, când călugării ortodocși din Ipek au venit în Banat după milostenii și au primit donații de la locuitori din mai multe sate, printre care Ivanda și Rudna. „Fruntașul Cragui, odobașa, s-a scris în fila de obște și a plătit. Rădan odobașa s-a scris în fila de obște, a dat cinci groși și a făgăduit un bou... odobașa a dat un groș pentru blagoslovenie... Nicolae s-a scris în fila de obște, au rămas... a dat trei groși și s-a scris cu un sărindar. Prodan a dat un groș. Jivco Priici și Ghiura s-a scris cu rugăciune, au dat doi groși și au făgăduit un bou. Todor al lui Ștefan a scris un vițel. A rămas să-l dea. Mahalaua de sus: Cosma birăul a scris un bou, a rămas să-l dea. Ilie s-a scris cu o rugăciune”. Tot în 1660 sunt menționate și dări date de săteni din Ivanda: „gospodarul cnezul Prodan s-a scris în foaia de obște și a dat cinci groși iar rămășița este s-o dea. Și iară au dat toți sătenii patru blăni de vulpe și zece groși. Lazea, fiul lui Jivco, s-a scris cu un bou, a rămas de dat. Toma s-a scris cu un sărindar. Nicolae al popii n-a dat”. În 1666, de

Crăciun, călugării din Ipek au revenit și în zece zile au strâns donații și „mile” de la locuitorii ortodocși din orașul Rudna și satul Ivanda. Potrivit documentelor păstrate care se referă la Rudna, „fruntașul monahul Nicodim și fiul său, David, au dat 1.000 de aspri, s-a scris în fila de obște, pentru tatăl său, monahul Gavriil. Jivco Priici s-a scris în fila de obște. Prodan s-a scris în fila de obște. Jivco al lui Cragui s-a scris în fila de obște. Prodan s-a scris în fila de obște. Marcu Subici s-a scris cu o rugăciune. Popa Dămian s-a scris cu un sărindar pentru el și altul pentru nevastă-sa Iahrida. Stanimir a scris pomenire pentru tatăl său, Vuc. Tatomir s-a scris cu un sărindar. Cosma s-a scris cu pomenire”. Tot de atunci datează o însemnare a doi călugări care au strâns bani de la enoriași pentru lăcașele de cult. La Rudna sunt trecuți în catastif monahul Nicodim și fiul acestuia și probabil există o legătură cu mănăstirea ale cărei ruine s-au păstrat. Existența așezării Rudna este certificată și între anii 1690 și 1700, satele Ivanda și Giulvăz apar, la rândul lor, locuite sub turci și se spune că în acesta din urmă ar fi existat o grădină a pașei din Timișoara. La sfârșitul secolului al XVII-lea, la Ivanda s-au așezat numeroși sârbi.

La sfârșitul secolului al XVII-lea a început seria războaielor austro-turce care s-au soldat cu câștiguri teritoriale în favoarea Habsburgilor. Armatele imperiale au cucerit Buda, Mohács, cetatea Belgradului, au ocupat întreaga Transilvanie și după un lung șir de bătălii, victoria armatelor conduse de prințul Eugeniu de Savoya a fost definitivă în 1697, în bătălia de la Zenta. În 1699 s-a încheiat pacea de la Karlowitz prin care Casa de Habsburg lua în stăpânire Ungaria, Croația, Slovenia și Transilvania, pe care o stăpâna deja efectiv.

În aceeași perioadă a avut loc o nouă infiltrare sârbească masivă în Banat, când patriarhul Ipek-ului, Arsenie Cernoevici, a trecut în nordul Dunării, în Ungaria, urmat de peste 40.000 de familii de sârbi. Prin Diploma din 1690 a împăratului Leopold I, erau recunoscute sârbilor din Ungaria o serie de drepturi în schimbul sprijinului militar împotriva dușmanilor creștinismului și bisericile orientale de rit grecesc din teritoriile pe care Habsburgii le-au cucerit de la turci au fost puse sub autoritatea bisericii sârbe.

DOMENIU AL COROANEI IMPERIALE

Pacea de la Karlowitz a fost ruptă după 17 ani, în 1716, când marele vizir, încrezător după ce a recucerit Moreea, l-a convins pe sultan să declare război împăratului Carol al VI-lea. Turcii au suferit însă înfrângeri succesive, pierzând și Banatul cu cetatea Timișoarei. Când s-au retras, venind dinspre Timișoara, turcii au dat foc satelor din dreapta drumului care lega Ciacova de Vârșeț. Atunci a ars și localitatea Giulvăz, împreună cu biserica, satul fiind refăcut ulterior cu ajutorul statului. Prin pacea de la Passarowitz, încheiată în 1718, avea să se pună capăt stăpânirii otomane în Banat, acesta devenind o provincie a Casei de Habsburg. Oltenia și părți din Serbia au trecut, de asemenea, în stăpânirea lui Carol al VI-lea. Banatul a dobândit statutul de domeniu al Coroanei și Curții imperiale, fiind instituită o administrație militară. Sarcina de a începe modernizarea provinciei i-a revenit contelui Florimund de Mercy, unul din cei mai destoinici generali ai armatei imperiale și primul guvernator militar al provinciei, care a inaugurat o nouă eră în istoria acesteia prin reformele întreprinse în economie, administrație și prin suprapunerea unor elemente de civilizație central-europeană peste cultura tradițională. Sarcina sa a fost oarecum ușurată de absența nobililor, care părăsiseră Banatul la venirea turcilor, astfel încât țaranii, care aveau obligații doar față de împărat ca unic proprietar, aveau o situație ceva mai bună decât în alte provincii.

După plecarea turcilor, în Banat a fost consemnată existența a numeroase sate, în care românii reprezentau populația majoritară, iar în partea de sud-vest erau deja statorniciți și sârbii imigrați în mai multe valuri. În anul 1717 a fost întocmită o conscripție generală a Banatului iar în anii următori a fost elaborată o hartă amănunțită a provinciei, cu toate localitățile locuite sau părăsite. Satul Rudna este menționat în conscripția fiscală întocmită în 1717 ca aparținând districtului Ciacova, cu 30 de case, figurează pe prima hartă amănunțită a Banatului din 1723-1725 realizată de contele de Mercy, pe care

erau trecute toate așezările locuite sau părăsite ale Banatului iar harta militară din 1761 îl arată ca fiind locuit de sârbi. Raportul înaltului funcționar imperial Johann Jakob Ehrler menționează satul în 1774 iar Francesco Griselini, care a străbătut Banatul între anii 1774-1777, consemnează că în 1776 Rudna avea 70 de case și școală. Și Giulvăz apare ca o așezare locuită cu 27 de case în districtul Ciacova la primul recensământ austriac și pe harta din 1723-1725 iar pe cea din 1761 este notată ca o localitate deja însemnată din punct de vedere strategic-militar. Francesco Griselini o amintește în 1776 cu numele de Fulves. În însemnările sale despre localitățile Banatului de la 1690, Marsigli nu menționează Ivanda dar așezarea este semnalată în conscripția din 1717, cu 40 de case. Din registrele de stare civilă din 1779 care s-au păstrat la oficiul parohial ortodox sârb rezultă că satul încă exista, cu locuitori majoritari sârbi, dar mulți s-au mutat în anii 1783-1784 în zona graniței militare, deoarece nu aveau pământ.

Propunerile Păcii de la Pasarowitz

PROSPECT Des Kaiserlichen Großen CONFERENZ - Seltz zu PASAROWIZ, Wann Der Friede tractirt und den 21. Julii 1718. geschlossen worden.

A. Zeiget den inneren Theil des Kaiserl. großen Conferenz Seltz.

B. Ist der erste Kaiserliche Vethschafter / Herr Dugo Zamian, Graf von Birmont / Kaiserlicher Oheim- und Reichs Hof Kriegs Rath.

C. Ist der zweyte Kaiserliche Vethschafter / Herr Michael von Tsamman / Kaiserl. Reichs Hof Kriegs Rath.

D. Der Englische Mediations-Minister, Herr Robert von Sutton, Ritter.

E. Der Holländische Mediations-Minister, Herr Jacobus Graf von Colier.

F. Der erste Türkische Vethschafter / Herr Ibrahim Aga, Präsident bey der Tür-

Türkischen Schaz. Cammer der sogenannten dritten Division.

G. Der andere Türkische Vethschafter / Herr Mehmed Aga, Präsident bey der Türkischen Schaz. Cammer der sogenannten dritten Division.

H. Der Kaiserliche Legations-Secretarius, Herr Dietling.

I. Der Türkische Legations-Secretarius.

K. Der Englische Legations-Secretarius.

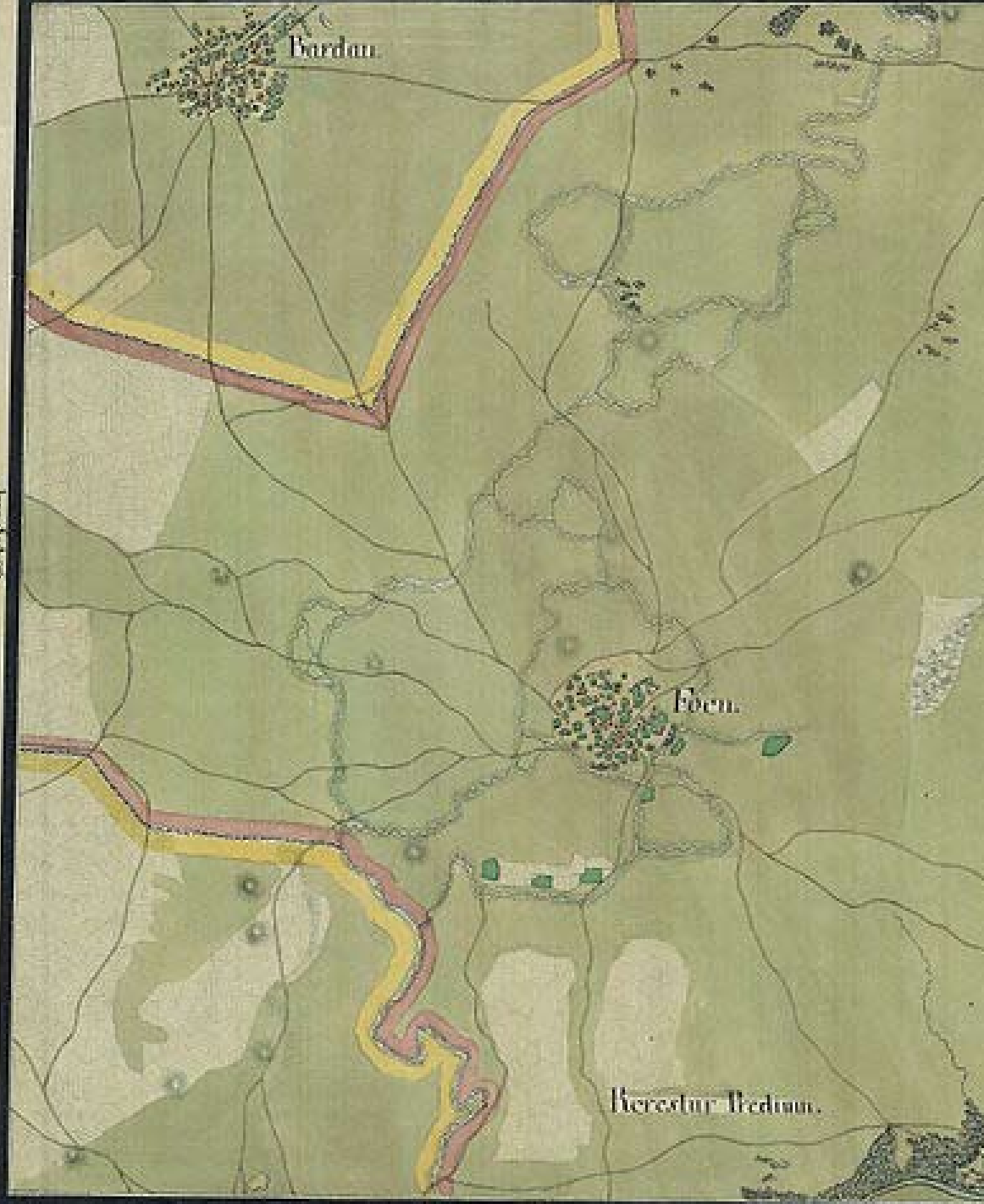
L. Der Kaiserliche Hof Dolmetscher, Herr Schmidt.

M. Der Englische Dolmetscher.

N. Der Türkische Dolmetscher.

Czalkovner-District gegen Orient die gegende bey Föcu und Bodho an der Temes, Be

Long Sectio 77

celterrelier-Districte gegen Occident in der gegend bey Bardan

Designation.
dazu in dieser Karte
gehörigen Ortschaften

Namen der Ortschaften	Anzahl der		
	Hauser	Äcker	Wälder
Bardan			
Bollio			
Foen			
Lutzev			
Ivanda			
Rudno			

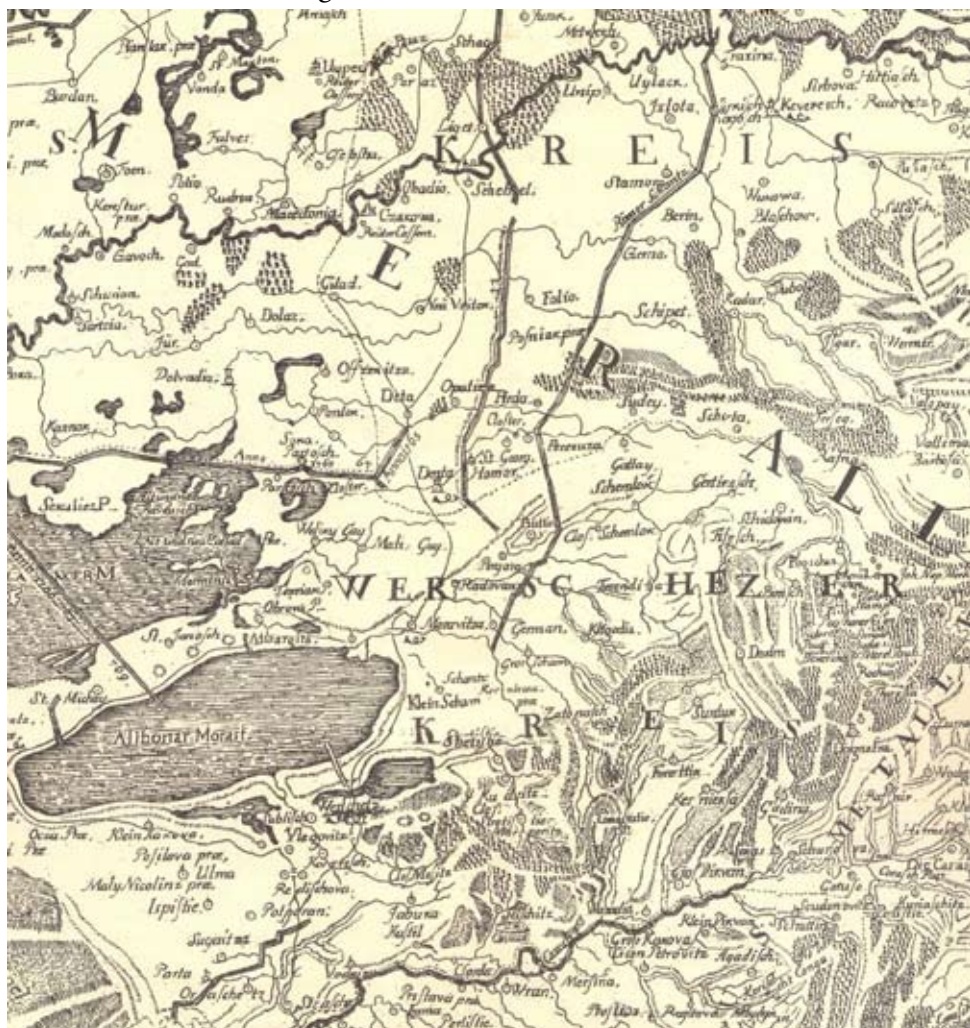
Charakteristik
der Orte
aus der Beschreibung

Bardan	211	1000	100
Bollio	200	1000	100
Foen	500	1000	100
Lutzev	100	1000	100
Ivanda	100	1000	100
Rudno	100	1000	100

Lutzev 1769

Ridicarea Josefină - 1769

Sătenii au participat la construirea de drumuri, la întărirea cetăților, săparea canalelor și desecarea bălților, precum și la cultivarea pământurilor lăsate în paragină. După 1727, administrația imperială a început o vastă acțiune de colonizare a Banatului cu coloniști aduși din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană dar s-au așezat aici și familii venite din zona Hațegului, a Olteniei sau din comitatele vecine ale Ungariei. Au continuat să vină și sârbi, însă în număr mai mic, alcătuind câteva grupuri de insule etnice. Peste locuitorii Banatului s-au abătut și nenorociri: în 1738 a izbucnit o epidemie de ciumă, adusă de un batalion al regimentului de infanterie venit din Transilvania, care a

devastat îngrozitor provincia, decimând populația. Încetarea ei a fost declarată oficial abia în martie 1739. O nouă epidemie a izbucnit în 1762, care a fost eradicată în anul următor.

În primele decenii, noua provincie imperială depindea nemijlocit de Consiliul Aulic de Război și de Camera Curții Vieneze și a fost împărțită în districte, fiecare având mai multe cercuri. În 1751 administrația militară a fost înlocuită cu una civilă, fiind menținute districtele, care au fost subîmpărțite în domenii și sate. Autoritatea supremă era exercitată de Cancelaria Aulică din Viena iar în 1753 s-a instituit Administrația Camerală Provincială, contele Perlas fiind primul administrator civil, vreme de 16 ani. Doar zonele de la granița cu Imperiul Otoman, unde s-au înființat regimentele grănicerești, au rămas sub administrație militară. Din pricina războiului de șapte ani care a secătuit vistieria imperială, în 1759 Maria Tereza a arendat provincia băncii vieneze „K.K. Ministerial-Hof-Bankodeputation” pentru zece ani, în schimbul sumei de zece milioane de florini, și în acest interval ea a fost condusă de o deputație a băncii, căreia îi erau date toate veniturile. Afacerile provinciei au fost din nou preluate de Camera Aulică în 1769, fiind accelerată politica reformelor în spirit mercantil, pentru a spori rolul productiv al provinciei; a continuat desecarea mlaștinilor, s-au amenajat cursurile râurilor, s-au extins culturile de cereale și au fost introduse altele noi, de-a lungul drumurilor s-au plantat duzi pentru a susține manufacturile de mătase. A fost cadastrat ținutul, s-au fixat hotarele satelor și s-a dispus sistematizarea localităților și organizarea lor după criterii economice și edilitare. Localitățile rurale au fost reconstruite aproape în întregime pe baza unor planuri cu străzi drepte, perpendiculare, în jurul centrului civic unde se afla biserica, școala și primăria. În vecinătatea satului Rudna, stăpânirea austriacă s-a făcut simțită mai ales prin regularizarea râului Timiș și construirea digului de protecție, pe care localnicii îl numesc „dâlmă”. Cu toate acestea, la vizita pe care a făcut-o în Banat în 1768, împăratul Iosif al II-lea s-a arătat nemulțumit de starea provinciei și de proasta administrare a acesteia, a făcut mai multe recomandări pentru îndreptarea lucrurilor și a

înduplecat-o pe mama sa, Maria Tereza, să ia măsuri radicale. În locul contelui Perlas, administrator al provinciei a fost numit contele Clary de Altringen, care s-a preocupat mai ales de obținerea unei suprafețe cât mai mari de teren arabil și de crearea unor condiții mai bune pentru ameliorarea sănătății populației.

În 1774, baronul Iosif Brigido a întreprins o reorganizare administrativă a provinciei, împărțind-o în patru districte.

ADMINISTRAȚIA MAGHIARĂ: COMITATUL TORONTAL

Asaltată de insistențele nobilimii maghiare, care invoca drepturi istorice asupra Banatului deși în provincie nu mai exista populație maghiară, Maria Tereza a acceptat în 1778 anexarea Banatului la coroana ungară. Anexarea s-a făcut prin comisia aulică ungară condusă de comisarul regal Kristóf Niczky, provincia a fost reorganizată, un an mai târziu, după modelul administrativ al regatului maghiar, în comitate, iar instituțiile austriece au fost înlocuite, treptat, cu cele maghiare, coroana imperială păstrându-și doar autoritatea politică asupra regiunii. Comitatele nou înființate, care și-au preluat atribuțiile la 1 mai 1779, erau comunități ale nobilimii care avea prerogative politice, administrative, financiare, judecătorești sau militare, fiind, pe de o parte, organul local de guvernământ al puterii de stat iar pe de alta un organ independent al comunității nobilimii, cu drept de autogovernare. Noua epocă maghiară nu era însă o continuare a celei medievale, care a precedat bătălia de la Mohács; din vechiul stat maghiar s-a păstrat doar organizarea administrativă dar dieta maghiară nu-și mai amintea nici măcar numele și hotarele vechilor comitate. Vechea nobilime, pe care se baza organizarea comitatelor, nu mai exista în Banat, astfel încât au fost aduși nobili din toate părțile Ungariei pentru a ocupa posturile din administrație. Împăratul Iosif al II-lea a încercat să înfăptuiască mai multe reforme, inclusiv în favoarea iobăgimii, dar s-a izbit de opoziția nobilimii maghiare și, înaintea morții, și-a revocat toate edictele, cu excepția celui care se referea la toleranța religioasă și a celui care încuviința dreptul iobagilor de a se

muta de pe o moșie pe alta, de a se căsători fără a mai cere învoirea nobilului și de a dispune de averea lui mobilă. În 1780 în Banat a fost introdus urbaniul, document care reglementa proprietatea feudală și relațiile între nobili și țărani, stabilind drepturile și obligațiile acestora din urmă și care a rămas în vigoare până la revoluția de la 1848. Obligațiile țăranimii constau în contribuția pentru nevoile armatei, mult sporită în timpul războaielor și încartiruirea trupelor în deplasare, în zeciuială din cereale, animale, fân, vin, ceară, miere, robotă la fortificații, diguri sau canale, cărăușii, dări în bani.

Satele Giulvăz, Ivanda și Rudna au fost încorporate în 1779 în comitatul Torontal, de care au aparținut până la sfârșitul primului război mondial.

Împăratul Iosif al II-lea a hotărât ca pământurile și domeniile statului, împreună cu titlurile nobiliare, să fie scoase la vânzare de către erariu. Cumpărători au fost mai ales magnați și noii îmbogățiți, mai ales negustori. Regiunea Banatului devenise foarte ispititoare pentru mulți supuși ai imperiului, care s-au arătat dornici să se stabilească în aceste locuri. Cei care făcuseră avere au cumpărat moșii întinse, cu precădere în zona de șes a provinciei, primind, o dată cu domeniul, și diplomele nobiliare. S-a constituit astfel o nouă nobilime, care nu mai avea nimic în comun cu vechea aristocrație de sânge, beneficiară a unor privilegii dobândite mai ales pentru rolul ei militar, ci se baza pe interese și pe puterea economică. Această nobilime nouă, de obârșie mercantilă, a fost extrem de eterogenă din punct de vedere etnic, fiind constituită deopotrivă din maghiari, germani, sârbi, macedo-români sau greci. Coroana imperială nu mai era unic proprietar feudal și va împărți de acum înainte acest atribut cu noua nobilime, care, la nivelul comitatelor, avea să controleze administrația și viața socială, cea mai mare parte apropiindu-se de cercurile politice și nobiliare maghiare.

Între anii 1781 și 1782 au fost vândute prin licitație publică mai bine de 50 de domenii în comitatele bănățene, pe care s-au încasat aproape cinci milioane de florini.

În 1781, când Rudna ajunsese să aibă 120 de case, pământurile au fost cumpărate de Teodor Iancovici de Mirievschi, cărturar și înalt funcționar al imperiului, și de Iovan Nicolici, un bogat negustor din orașul croat Osijek, a cărui familie făcuse avere și devenise influentă aprovizionând armata habsburgică cu vite în timpul războaielor purtate în secolul al XVIII-lea. Ulterior au fost înnobilați, primind rangul de baron. Cele două familii și-au pus amprenta asupra așezării de-a lungul întregului veac care a urmat, viața satului fiind presărată de intrigi, conflicte și blesteme de care locuitorii își amintesc și astăzi. La numai 40 de ani, Iancovici de Mirievschi era directorul școlilor naționale sârbești și românești din Banat, cu rang de ministru, și s-a remarcat prin înfăptuirea unei radicale reforme a învățământului. A fost, totodată, autorul unuia din primele manuale de pedagogie.

Faima sa ajunsese până în Rusia și țarina Ecaterina a II-a l-a chemat să aplice o reformă similară și în imperiul țarist. Ascensiunea carierei sale a fost spectaculoasă și aici, ajungând în scurtă vreme unul dintre cele mai importante personaje de la curte. Remarcabil a rămas dicționarul în șase limbi pe care l-a scos în Rusia, fapt ce l-a impus ca pe o mare personalitate. Renumele său ajunsese până dincolo de ocean, în acest sens stând mărturie o corespondență personală pe care a purtat-o cu însuși președintele S.U.A., George Washington. În semn de mare prețuire pentru cărturarul sârb, fiul acestuia a fost numit, la doar 19 ani, general al armatei țariste, dar a murit la scurtă vreme după aceea. După plecarea sa în Rusia, la doar un an după ce cumpărase moșia de la Rudna și construitese un conac, Iancovici a luat decizia de a nu mai reveni aici niciodată. Proprietatea de la Rudna a rămas în grija soacrei sale, Natalia Socolovici, nevasta fostului secretar al primăriei din Vârșeț. Iancovici de Mirievschi era bun prieten cu Iovan Nicolici, cu care se cunoștea din tinerețe, și probabil acesta a și fost motivul pentru care cei doi au cumpărat proprietățile de la Rudna, alăturate. La rândul ei, familia Nicolici era una din cele mai importante din zona Osijekului și este menționată încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, când împăratul Leopold I a împroprietărit-o cu vaste domenii. Iovan Nicolici și-a construit reședința în

imediată apropiere a conacului familiei Iancovici, pe malul drept al Timișului. În documente vechi se menționează că Iovan Nicolici s-ar fi căsătorit cu Maria Iancovici și nu e exclus ca aceasta să fi fost o rudă apropiată, dacă nu chiar sora lui Teodor Iancovici de Mirievschi. Cum Teodor Iancovici a stat foarte puțin la Rudna, istoria așezării a rămas legată, vreme de mai bine de un secol, de familia Nicolici.

Teodor Iancovici de Mirievschi

La scurtă vreme după plecarea lui Iancovici, familia Nicolici a reușit – nu se mai știe astăzi cum – să intre și în posesia celeilalte moșii, precum și a conacului, locuit la acea vreme de Natalia Socolovici. Bătrânii povestesc că proprietatea a fost luată oarecum cu forța iar bătrâna a fost scoasă din conac. Se spune că ea i-ar fi blestemat pe cei din familia Nicolici „ca nici oasele în mormânt să nu le aibă odihnă”, blestem care, peste ani, avea să se împlinească. Poate și de aceea, Iovan Nicolici nu a avut urmași. Pentru a nu i se irosi agoniseala, l-a înfiat pe Iovan Belcici, căruia i-a dat numele său, copilul devenind astfel unicul său moștenitor. În prima jumătate a veacului următor, el s-a căsătorit cu Elisabeta, fiica cneazului sârb Miloș Obrenovici, aceasta petrecându-și o bună parte din viață la Rudna. O inscripție păstrată pe un monument aflat în curtea bisericii sârbești spune că Elisabeta Nicolici din Rudna, născută Obrenovici, la data de

16 martie 1814, s-a mutat la cele veșnice la data de 11 septembrie 1848. Cu doar câteva luni înainte, născuse un fiu, Mladin, care a trăit mai puțin de un an dar din căsătoria lui Iovan cu Elisabeta se mai născuseră trei băieți: Nicolae, Feodor și Mihail. La revoluția de la 1848, în timpul luptelor care s-au dat pe lângă Rudna, familia Nicolici a fost de partea Habsburgilor și drept răsplată, Iovan Nicolici și cei trei fii ai săi au primit din partea împăratului Franz Iosif, în 1854, titlul de baron.

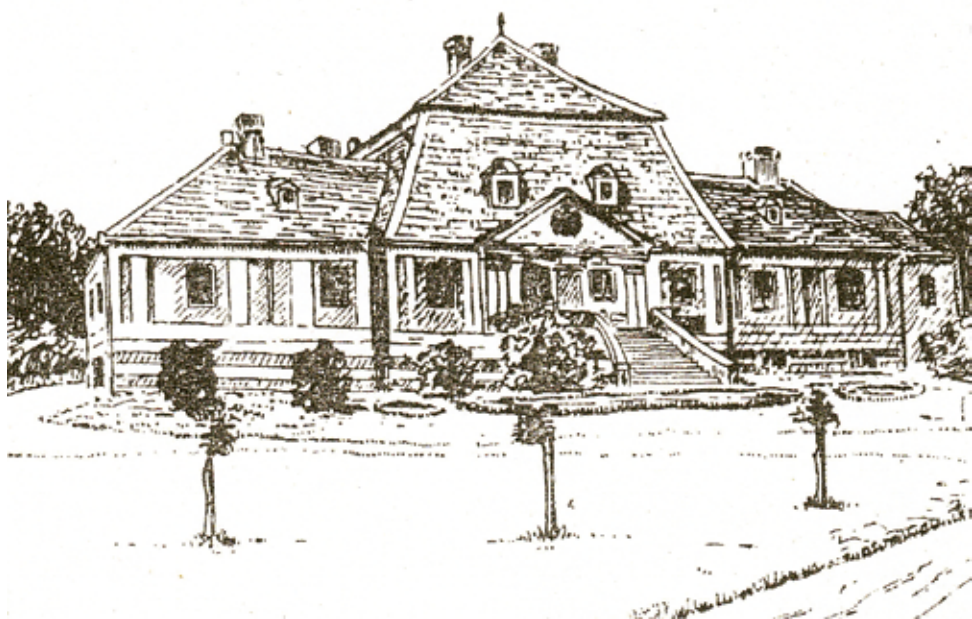

Feodor Nicolici

Feodor Nicolici avea să devină deputat al Jimboliei și al Kikindei în parlament, apoi guvernator al Bosniei și Herțegovinei între anii 1882-1886 și consilier, ajungând una dintre cele mai importante persoane în stat. S-au păstrat și câteva înscrisuri în care se menționează că ar fi intervenit pentru rezolvarea unor probleme acute care țineau de religia și naționalitatea sârbilor. El este pomenit și ca proprietar al unei reviste care se numea „Jurnalul sârbesc”. Ajuns foarte înstărit, Nicolici a mai cumpărat și alte proprietăți în jurul Rudnei. Bătrânii din Rudna își aminteau, până nu cu multă vreme în urmă, că de multe ori baronii puteau fi văzuți plimbându-se pe ulițele satului cu acele ciudate biciclete cu roți inegale de la sfârșitul secolului al XIX-lea, sau pe dâlmă, îmbrăcați în costume de baie, după moda timpului. Feodor s-a însurat cu o balerină franțuzoaică,

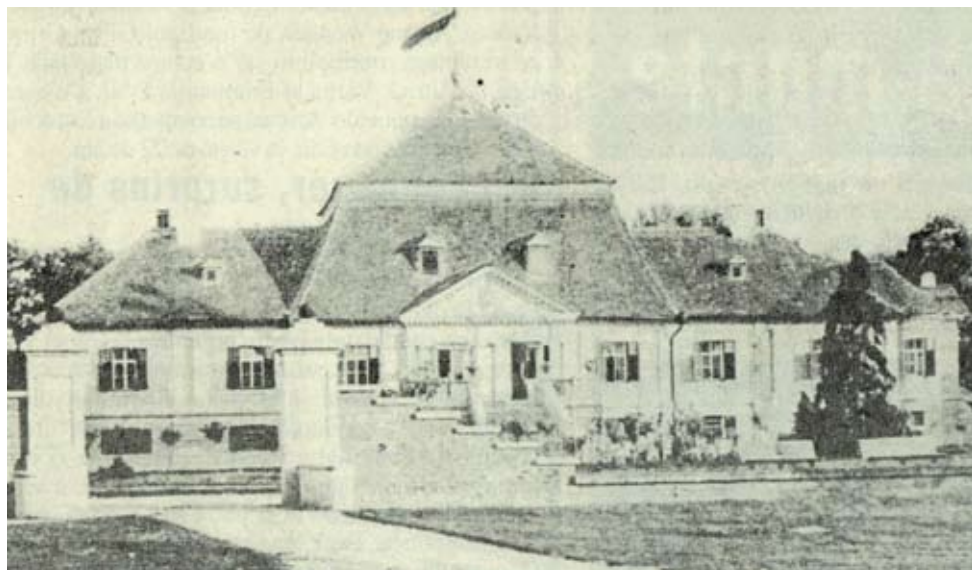
pentru care făcuse o adevărată pasiune, dar în acele timpuri era o femeie ce aparținea unei categorii socotite de moravuri ușoare. Feodor Nicolici a făcut-o însă baroană de Rudna iar căsătoria lor a fost una trainică, din care s-a născut un copil. Feodor a încetat din viață în 1903 iar soția lui i-a supraviețuit câțiva ani. Ea a murit la Budapesta și, conform tradiției familiei, trebuia înmormântată în cripta familiei din Rudna. Funeraliile au avut însă loc cu întârziere, deoarece, din greșeală, sicriul baroanei a fost trimis la Radna, localitate din vecinătatea Lipovei. Fiul lor, ultimul baron Nicolici, a părăsit definitiv România în 1919 și a plecat în Franța, nu înainte de a vinde domeniul de la Rudna. Atunci când a înstrăinat proprietatea, nu mai exista decât conacul construit de Iancovici de Mirievschi și vechea capelă a familiei Nicolici. Nu se mai știe exact în ce împrejurări a fost dărâmat celălalt conac dar se pare că rămăsese nelocuit și a fost vândut ca material de construcții, în anii din preajma primului război mondial. Din tot ce fusese aici, mai exista doar casa servitorilor, capela și cripta în care se aflau înmormântați membrii familiei Nicolici.

Conacul de la Rudna - desene de epocă

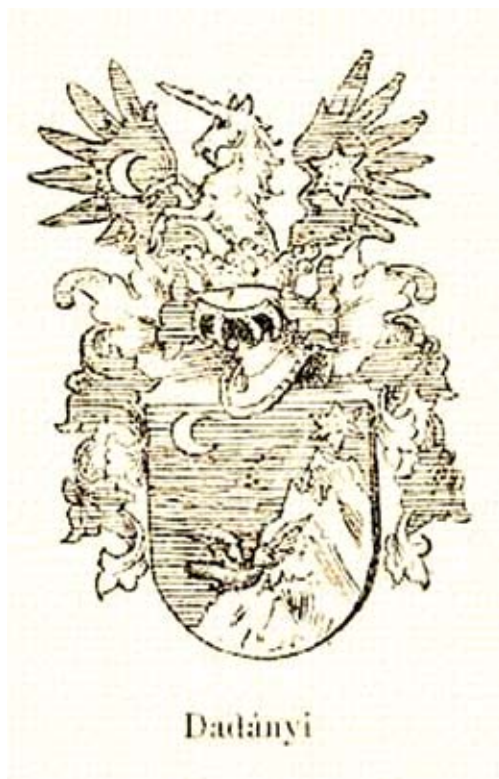

Conacul de la Rudna - cca. 1900

**Conacul de la Rudna - 1990
după retragerea CAP-ului**

Tot în anul 1781, localitatea Giulvăz a devenit proprietatea lui Naum și Constantin Dadan, cunoscuți mai târziu, după ce au fost înnobilați, cu numele de Dádány de Gyülvésy. Erau de origine macedo-română iar Naum Dadan fusese general în armata imperială și luptase împotriva turcilor. Domeniul a fost moștenit în secolul al XIX-lea de contele Kinsky iar la 24 noiembrie 1854 s-a născut aici contesa Mariana Kinsky von Wchinitz und Tettau, care a trăit până în 28 septembrie 1938. În 1909, contele a parcelat domeniul, pentru a vinde loturi de pământ sătenilor.

**Blazonul familiei
Dadányi**

Naum și Constantin Mosca au cumpărat în același an moșia și satul Ivanda și au început să-l repopuleze. În anii 1783-1784 așezarea apare ca fiind locuită de sârbi, românii fiind în număr foarte mic, apoi însă populația sârbă a fost mutată și în locul lor au fost colonizați șvabi din comunele învecinate. Într-un protocol al vizitațiunii episcopale din 1837 se spune că în „illyrica possessio”

Ivanda s-au așezat de-a lungul timpului credincioși romano-catolici, cei mai mulți servitori și lucrători pe domeniul local, al căror număr se ridica la 65 de persoane. Tot atunci este menționată Anna Gulyás, moașă la Ivanda, care avea dreptul să acorde nou-născuților botezul, atunci când aceștia erau în pericol de a muri. La începutul secolului al XIX-lea a aparținut familiei Karácsony, următorii proprietari menționați fiind familia Ronay și Samuel Wolfinger. O parte a proprietății a fost cumpărată de Ignatie Csávossy, menționat la 1885, de la care a moștenit-o fiul său, Iuliu. Banca din Mодоș a ajuns și ea proprietar al așezării în această perioadă. Partea care aparținea familiei Ronay a fost cumpărată de Bernat Stern iar în 1906 fiul acestuia a parcelat-o pentru a o vinde. Încă înainte de 1848 au fost construite la Ivanda două conace, unul al familiei Karácsony iar altul al familiei Ronay. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea Ivanda a devenit o stațiune de interes local și nu numai, pentru izvoarele de apă cu valoare curativă pentru diferite afecțiuni. Localnicii își amintesc că apa era folosită de grofii de la Budapesta și chiar de nobilii de la curtea imperială din Viena, care veneau în ospeție pe domeniul baronului Ignatie Csávossy pentru a-și alina durerile. Izvoarele cu ape minerale sulfatate, clorurate, sodice sau magneziene din Ivanda au fost valorificate pe plan local ani buni, fiind cele mai căutate din această parte de țară, dar erau cunoscute de mulți din întreaga Europă, care o foloseau pentru a se trata.

Un moment important în istoria așezărilor a fost și cel legat de revoluțiile de la 1848, când toată partea de sud-vest a Banatului a fost transformată într-un câmp de bătălie. Se spune că în apropierea Rudnei s-au dat bătălii aprige; familia Nicolici s-a situat de partea imperialilor, românii și sârbii au rămas la rândul lor fideli împăratului, căci primii doreau să înființeze o provincie autonomă în timp ce atitudinea românilor a fost determinată de refuzul guvernului revoluționar maghiar de a le recunoaște revendicările, ei dorind, în același timp, să se emancipeze și de sub tutela bisericească sârbă. În „Cronica parohiei române din Giulvăz” scrisă de preotul Nicolae Brănuțiu în 1953, există și o scurtă relatare referitoare la comuna Giulvăz în timpul revoluției: „Am auzit de la bătrâni că

în 1848 Ludovic Kossuth în comuna noastră și-ar fi avut cartierul său general. A locuit în casa No. 107. Copiii cântau pe stradă multă vreme «Cușuce, Cușuce i-a-ți bātu și duce». Când s-a retras a adunat toți banii împărțiți de el și i-a ars”.

După reprimarea revoluției pașoptiste, în baza prevederilor constituției din 4 martie 1849, Banatul a fost inclus în provincia Voivodina Sârbească și Banatul Timișean. Prin patenta împăratului Franz Iosif din 16 noiembrie 1849, în noua structură administrativă, cu reședința la Timișoara, au fost incluse comitatele Bacs-Bodrog, Torontal, Timiș și Caraș, acum desființate. Noua provincie era condusă de un guvernator militar, subordonată din punct de vedere administrativ ministerului vienez de interne și împărțită în districte, la rândul lor alcătuite din mai multe cercuri pretoriale. Acest regim absolutist a fost înlocuit în 1860 cu unul liberal, când Banatul a fost din nou atașat Ungariei și s-a revenit la administrația comitatensă. În provincia absolutistă din așa-numita eră Bach (1849-1860), limba oficială era însă germana și nu sârba, așa cum ceruseră revoluționarii sârbi. Un proces mai intens de maghiarizare printr-o politică de stat avea să urmeze abia după 1867, când s-a încheiat dualismul austro-ungar. Împăratul habsburgic a fost încoronat ca rege al Ungariei iar imperiul dualist era o uniune economică a două state care aveau în comun împăratul și curtea sa, miniștrii de externe, război și finanțe. Deși în mediul rural, cu puține excepții, numărul maghiarilor a rămas relativ mic, politica de marginalizare și deznaționalizare a celorlalte etnii a fost constantă și susținută, mai ales prin blocarea accesului spre instituțiile administrative și prin limitarea învățământului în limbile naționale. În 1868, când în dieta maghiară au început dezbaterile pe marginea legii naționalităților, a fost prezentat un proiect româno-sârb favorabil naționalităților, respins însă de maghiari iar amendamentele la legea învățământului nu s-au bucurat de mai mult succes. În fața acestei ofensive guvernamentale, în 27 ianuarie 1869 s-a înființat, la Timișoara, Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, care a adoptat o tactică activistă, considerând că prin reprezentare și luptă parlamentară poate fi împiedicată politica de maghiarizare promovată de către Budapesta. O lună

mai târziu, la Miercurea Sibiului s-a constituit Partidul Național Român din Transilvania, care a ales calea pasivismului politic drept cale de a nu recunoaște dualismul austro-ungar. Cele două formațiuni s-au unificat în 1881, constituind Partidul Național Român, al cărui program prevedea autonomia Transilvaniei și a Banatului, introducerea limbii române în administrație și justiție, numirea de funcționari români în teritoriile locuite de populație românească majoritară, apărarea autonomiei bisericești și a școlilor profesionale. În cele din urmă tactica activistă a învins iar în 1905 a fost elaborat un nou program al partidului pentru susținerea, în parlamentul de la Budapesta, a drepturilor românilor.

Întreaga perioadă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la primul război mondial s-a caracterizat printr-o economie cu caracter predominant agrar, marcat însă de un incontestabil progres tehnic, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX. În 1830 a fost înregistrată oficial ultima epidemie de ciumă dar în prima jumătate a secolului al XIX-lea au continuat să facă ravagii epidemiile de holeră, care au secerat numeroase vieți în multe părți ale provinciei. Satele bănățene au beneficiat de însemnătatea deosebită pe care Habsburgii o acordaseră căilor de comunicație, sistematizării așezărilor, trasării hotarului fiecărei localități și a drumurilor dintre ele, precum și de amplele lucrări întreprinse pentru desecarea mlaștinilor, construirea podurilor de lemn sau plantarea duzilor de-a lungul drumurilor. După revoluția de la 1848 iobăgia a fost desființată iar patenta imperială din 1853 va reglementa raporturile agrare prin eliberarea de servitutea feudală și legiferarea dezvoltării proprietății țărănești private, încurajând evoluția agriculturii pe calea capitalistă a economiei de piață. În agricultură s-a impus sectorul industrial mecanizat, activitățile economice s-au ramificat punându-se accentul pe eficiență și profit, s-au diversificat culturile agricole, s-au îmbunătățit metodele de cultivare a pământului și înzestrarea cu inventar agricol, s-au extins suprafețele arabile, s-a intensificat creșterea animalelor și s-a acordat o atenție tot mai mare valorificării comerciale a produselor agricole. Au început să se răspândească tot mai mult, chiar dacă nu într-un număr impresionant, plugul cu brazdă

de fier adâncă, tăvălugul, mașinile de semănat, trioarele, batozele, prășitoarele, mașinile de secerat. Multe unelte agricole erau produse în atelierele rurale, în timp ce mașinile moderne erau aduse din țările industrializate ale Europei. Culturile predominante erau cele de grâu, porumb și orz, au crescut suprafețele cultivate cu plante industriale și legume. Numărul vitelor, al cailor, porcilor și oilor a crescut în mod constant și s-au înființat asociații profesionale pentru încurajarea creșterii animalelor, caii începând să fie folosiți tot mai mult ca animale de tracțiune, s-a intensificat activitatea morilor, care produceau tot mai mult pentru comerț. La 31 iulie 1887 s-a dat în folosință calea ferată Timișoara-Cruceni, care trecea prin Giulvăz și prin apropierea Rudnei; prin grija familiei Nicolici, puțin mai târziu s-a construit gara Rudna, care avea un etaj, iar în apropierea ei s-a amenajat și un loc special de așteptare pentru membrii familiei. Concomitent s-a extins rețeaua de drumuri pietruite, așa încât comercializarea produselor agricole și animale a fost mult înlesnită. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, pe lângă bănci și institute de credit, au activat, mai ales la sate, cooperativele de credit, care, deși cu resurse financiare relativ reduse, au căutat, cu credite ieftine, să sprijine eforturile țăranilor de a-și diversifica inventarul agricol sau de a-și valorifica produsele, căci gospodăriile începuseră să producă mai mult decât era necesar pentru nevoile proprii, surplusul fiind valorificat pe piețele de la oraș.

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, satul Ivanda a ajuns celebru datorită izvorului de apă cu proprietăți terapeutice. Faima acestuia a ajuns până dincolo de ocean, când se afla pe pământul lui Iozsef Gagern, ultimul său proprietar. Apa curativă ajunsese să fie exportată, în sticle speciale, având o formă deosebită, până în America. Ea străbătea timp de două zile Europa, pentru a ajunge la țărmurile Oceanului Atlantic. Îmbuteliată sub numele de „Magus” și îmbarcată apoi pe vapoare, ajungea în America, unde sticlele erau puse la ușile unor milionari americani, pentru suma de un dolar litrul. La vremea respectivă, cele mai apreciate stațiuni europene pentru tratarea diverselor afecțiuni erau Karlsbad și Marienbad. Când a fost descoperită apa de Ivanda, s-a

constatat că proprietățile acesteia le depășeau pe cele ale apelor medicinale care izvorăsc în cele două celebre stațiuni. O cură de apă de Ivanda vindeca pietrele la fiere, problemele cardiace, pulmonare, cele digestive și multe altele. Analizele specialiștilor au relevat atunci că apa de Ivanda nu își schimba proprietățile naturale nici după traversarea ecuatorului, în condițiile în care toate celelalte ape de tratament își modificau proprietățile organoleptice. Apa de Ivanda nu îngheța niciodată pe timpul iernii, oricât de scăzută era temperatura de afară. O reclamă din secolul trecut înfățișa o tânără care sorbea cu nesaț o cupă de apă „Magus”, pe fondul unui răsărit de soare deasupra mării.

Eticheta Apei de Ivanda

La începutul secolului XX, asemenea multor bănățeni și ardeleni, mulți locuitori din Rudna dar și din satele învecinate au plecat, pentru o vreme, în America, de unde s-au întors înstăriți iar cu banii câștigați au cumpărat pământ și au ridicat case arătoase, dintre care unele se mai păstrează și astăzi.

Prosperitatea așezărilor este atestată și de existența a numeroși meseriași și negustori din Giulvăz, de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În 1890, Isak Gerson, Adolf Grün, Sussana Haas, Hermann Silberstein și Hermann Wudl erau băcani iar Georg Popovits și David Weiss făceau negoț cu diverse mărunțișuri. Sunt amintiți, de asemenea, mai mulți meseriași: Josef Oberding și Peter Wagner – bărbieri; Josef Haas, Hermann Silberstein – măcelari; Josef Lesch, Johann Pribil, Johann Weber – fierari; Johann Dreier – croitor; Moitze István – cizmar; Mathias Hoffmann – tâmplar; Leopold Neográdi – căruțaș; Mathias Anhener,

Popovits Sándor, Ignaz Reiter, Andreas Teodor, Moritz Weisz – firme funerare. În 1896, băcani erau Kalkbrenner József, Polonyi Ferencz, Popovits Aloizia, Reiter Ignatz și Wudl Rozália iar de negoțul cu diverse mărunțișuri se ocupau Gerson Izsák, Susana Has, Pája Raits și D. Weis. Alți meseriași erau Hoffmann Mátyás, Kalkbrenner József și Tián Bernát – tâmplari; Oberding József, Schröder Péter și Wagner Péter – bărbieri; István Mozes – cizmar; Klein Antal – pantofar; Reiter Ignác – măcelar; Moll István – căruțaș; Koppi Mátyás – zidar; Krausz János, Popovits György, Reiter Ignác – birtași; – Krisztian Antal, Lesch Jozsef, Martin Peter, Pribil Janos, Weber Janos – fierari; Haasz Jozsef și Sussana – măcelari; Feimer Janos, Klein György – proprietari de moară cu cai.

Alexandru Cristeți - emigrat în America

Din această perioadă sunt cunoscuți și la Ivanda mai mulți negustori de mărunțișuri și de diverse mărfuri: Sofie Menyhardt, Hermann Wachtelitz, Marie Wodl, Aron, Heinrich și Samuel Weiss. Au existat, de asemenea, mai mulți meseriași: Adam Antisz, Franz Durst, Relya Stanojev – bărbieri; Samuel Wolfinger, Ignatie Csávossy – proprietari de moară cu aburi; Klein Iosif, Radosavliev Sreja, Standt Frigyes, Stanoiev Jivko, Stemper Michael, Zehr Michael – mori cu cai;

Sebastian Willing – zidar; Pera Adamovics, Michael Ruck, Batki József – fierari; Josef Povants, Brancovszki Antal, Metczger Gerhardt, Stein Iosif – cizmari; Peter Metzger, Adam Schrant – tâmplari; Johann Wogh, Wiesner Johann, Pál Ede – căruțași; Nicolaus Bajusy, Konrad Mennhardt, Heinrich Weiss, Reinhardt Johann, Schlesinger Georg – birtași; Georg Petak, – măcelar; Reinhardt Josif, Schiermann Antal, Vojnovits János – băcani; Fellencz Adam – frânghier; Deminik Antal, Reinhardt Marton – curelari; Mamcilov Ioan – cojocar.

Și la Rudna existau la sfârșitul secolului al XIX-lea mai mulți meseriași și negustori: Helene Kuter, Helene Grün, Nathan Kutterer, Pera Nicolici – negustori de mărunțișuri și de diverse mărfuri; Dominic Leitinger, Miloș Popovici, Iacob Wagner – bărbieri; Pera Nicolici, Nica Popovici – măcelari; Johann Gottler, Nicolin Velicico – fierari; Maxa Popovici – croitor; Jiva Bakici, Jiva Giorgievici – cizmar; Alexandru Korin, Johann Varrok, Tivadar Wieland, Laufer Antal – căruțași; Izkok Károly, Weber Agoston – tâmplari; Angelbach Michael – zidar; Jiva Dragutinovici, Grün Adolf – birtași. Baronul Feodor Nicolici era proprietarul unei mori cu aburi.

Corul plugarilor din Giulvăz - 1891

În 1887 s-a înființat la Giulvăz și un cor al plugarilor, acest fenomen cultural foarte îndrăgit fiind specific țăranilor români din Banat. De regulă, aceste coruri erau conduse de învățători, dar mai ales de țărani autodidacți, deveniți dirijori, unii dintre ei urmând chiar cursuri de dirijat cu învățătorii satelor.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI URMĂRILE LUI

Asasinarea în 28 iunie 1914, la Sarajevo, a arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, a declanșat criza care avea să ducă la izbucnirea primului război mondial. Și locuitorii bănățeni au avut de suferit în acei ani, căci bărbații au fost mobilizați și trimiși pe fronturi îndepărtate, în Italia, Galiția sau Rusia și împărțiți pe la diferite regimente, recoltele au fost rechiziționate, s-au impus contribuții suplimentare sub forma împrumuturilor de război, familiile rămase acasă erau lipsite de brațe de muncă și au ajuns să sufere de foame. Mulți au murit pe front, au fost răniți pe câmpurile de luptă ori au rămas invalizi. Alții au căzut prizonieri, au fost dați dispăruți, întemnițați sau

Placa comemorativă de la Rudna

internați în lagăre de deportare iar satele s-au umplut de văduve și orfani. Numeroși învățători, mai ales români, au fost mobilizați și trimiși pe front, multe școli au fost închise iar alte cadre didactice și preoți români și sârbi au fost puși sub pază politică sau întemnițați sub pretextul de „agitație națională”, deoarece erau siliți să lupte pentru o cauză care le era străină. Loialitatea soldaților români față de dubla monarhie a încetat mai ales după intrarea României în război, în august 1916. Unii au preferat să se automutileze pentru a scăpa

de mobilizare, nu s-au prezentat la recrutare, numărul dezertorilor a fost și el foarte mare, numeroși soldați au căzut prizonieri la ruși. Numai din Rudna, 35 de bărbați din cei plecați pe front nu aveau să se mai întoarcă niciodată la casele lor. În octombrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg, în încercarea de a-și salva tronul, a proclamat transformarea imperiului dualist într-o confederație dar ideile sale federaliste au fost sortite eșecului și sub presiunea mișcărilor revoluționare, monarhia s-a prăbușit: Austria și Ungaria s-au proclamat republici și s-a constituit Regatul Sârbo-Croato-Sloven.

La sfârșitul războiului, Banatul a cunoscut vremuri extrem de tulburi; românii bănățeni, la fel cu cei din celelalte provincii românești aflate sub stăpânire străină, erau decizi să se unească cu Regatul României și invocau dreptul de autodeterminare al popoarelor proclamat la începutul lunii octombrie de președintele american W. Wilson. Pe de altă parte, dr. Otto Roth, numit comisar guvernamental al Banatului de către guvernul din Budapesta, anunța, la Timișoara, că susține înființarea unei republici bănățene autonome în cadrul Ungariei și spera să realizeze acest lucru cu ajutorul armatei sârbe. La sfârșitul lunii octombrie, fără consimțământul comandantului operațiunilor de pe teatrul de război din sud, generalul francez Franchet d'Esperay, trupele sârbești au pătruns în Banat în calitate de

Placa comemorativă de la Ivanda

Monumentul eroilor primului război de la Giulvăz

Soldați din primul război

aliați, devansând armata română care era în curs de mobilizare pentru a neutraliza armata germană condusă de feldmareșalul Mackensen, și până la 20 noiembrie au ajuns pe linia Mureșului. Ocuparea Banatului a fost făcută cu speranța ca Serbia să participe

Tabloul comemorativ din Biserica romano-catolică din Giulvăz

la viitoarea conferință de pace în calitate de deținătoare a acestui teritoriu, pentru a obține alipirea întregului Banat la nou-înființatul regat, punând viitoarea conferință de pace în fața unui fapt împlinit. Armata sârbă sprijinită de Consiliul Național Sârb, organism al minorității sârbe bănățene, a preluat administrația militară a Banatului în timp ce cea civilă a rămas în seama autorităților maghiare, creându-se o dualitate a puterii. Consiliile naționale românești au fost desființate iar în primele săptămâni de ocupație armata sârbă a săvârșit numeroase abuzuri și persecuții, stopate după intervenția trupelor franceze, care au fost primite cu mare satisfacție în comitatul Torontal. Încă din 18 octombrie, în parlamentul de la Budapesta, Alexandru Vaida-Voevod făcuse cunoscută intenția națiunii române de a se așeza „printre națiunile libere” și s-au constituit consilii locale și gărzi înarmate românești pentru exercitarea controlului administrativ și militar al provinciei. După ce tratativele de la Arad din 13-15 noiembrie între delegații Consiliului Național Român Central care se constituise la sfârșitul lunii octombrie și reprezentării guvernului Károly au eșuat, s-a decis convocarea adunării plebiscitare de la Alba Iulia în data de 1 decembrie 1918, unde românii din Banat, Transilvania, Crișana și Maramureș aveau să decidă unirea acestor provincii cu România.

DELEGAȚI LA ALBA IULIA

Delegaților aleși pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia li s-au eliberat credenționale și mandate cu sigiliul comunei și numeroase semnături dar aceștia au întâmpinat numeroase piedici din partea sârbilor care ocupaseră Banatul, în multe localități fiind interzise adunările de alegeri ale românilor sau înmânarea credenționalelor care îi împuterniceau pe delegați să voteze necondiționat unirea Banatului cu România. Potrivit relatărilor lui Nicolae Mezin, locuitor al Giulvăzului, delegația Consiliului Național Român al comunei care trebuia să ajungă la Alba Iulia era alcătuită din preotul Nicolae Brănuț, învățătorul Ștefan Vulpe, primarul Ion Meici și doi țărani gospodari, Trăilă Mezin și Petru Olaru. Ei au plecat cu cinci-șase zile înainte de adunare și au călătorit fără vreo dificultate până la Arad. Spre Alba Iulia, controalele jandarmilor unguri s-au înăsprit dar giulvăzani și-au putut continua drumul grație ideii preotului Nicolae Brănuț și a învățătorului Ștefan Vulpe, care fusese ofițer în armata austro-ungară, avea uniformă, armă militară și cunoștea limba maghiară. El a recurs la o stratagemă: a introdus în traista cu merinde a fiecărui delegat câte un drapel tricolor și le-a pus cătușe la mâini, spunându-le jandarmilor unguri că cei patru erau dezertori și răzvrățiți și îi duce la Alba Iulia la tribunal, pentru a fi judecați. Husarii l-au salutat respectuos și i-au lăsat să treacă. Pe lângă zecile de mii de români veniți din toate satele și orașele provinciilor care doreau unirea, la Alba Iulia au ajuns 359 de delegați bănățeni care reprezentau 271 de localități iar cu o zi înainte de adunare s-au întrunit într-o ședință sub președinția lui Aurel Cosma, hotărând „unirea Banatului fără condițiuni cu Patria-Mamă – România”. Actul Unirii a fost apoi prezentat la București de o delegație a CNR primului ministru, I.I.C. Brătianu, și Regelui Ferdinand, care va răspunde: *„În numele Românilor din Vechiul Regat, din Basarabia și Bucovina, astăzi uniți, cu profundă recunoștință primesc hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși Unitatea Națională a tuturor Românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile de Români de la Tisa până la Nistru. Ferdinand I”*.

Trăilă Olaru cu familia și Petru Olaru (participant la delegația de la Alba Iulia).
Fotografie din 1914

În Marele Sfat Național Român ales de adunare erau și 44 de bănățeni iar între cei șase secretari au fost cooptați Caius Brediceanu și Traian Novac.

După rezoluția de la Alba Iulia, Banatul a continuat să stea sub ocupație sârbească și franceză până în vara anului 1919, când marile puteri întrunite în conferința de pace de la Paris au dispus retragerea forțelor de ocupație din Banat, la sfârșitul lunii iulie. În 3 august 1919 trupele române au intrat în Timișoara, iar Aurel Cosma, numit prefect, a introdus administrația românească în nou-înființatul județ Timiș-Torontal. Una din problemele României la conferința de pace de la Paris, începută în ianuarie 1919, era situația Banatului, astfel încât o comisie a sosit la Timișoara pentru a se documenta asupra situației. Chiar a doua zi însă, armata de ocupație sârbă a preluat și administrația civilă a Banatului, Ungaria nemaifiind un partener de discuție din cauza situației sale clare de țară învinsă. Din acest moment, Regatul Sârbo-Croato-Sloven era interesat doar de poziția României la conferința de pace, care cerea recunoașterea unirii depline a Banatului și Transilvaniei cu România. În iunie 1919, mulți țărani sârbi au fost duși la Timișoara, cu trenuri speciale, pentru a participa la o adunare la care fruntași sârbi și șvabi au cerut încorporarea Timișoarei și a comitatelor Timiș și Torontal la regatul sârb. Cei prezenți la adunare reprezentau o mică parte a populației bănățene dar tensiunile politice dintre România și Serbia n-au lipsit în cursul aceluși an. Inițial, șvabii au avut două orientări distincte: prima dorea unirea Banatului cu România iar cea de-a doua – mai ales șvabii din comitatul Torontal – susțineau unirea cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Cei mai mulți se îndepărtaseră de Ungaria, mai ales pentru că plata despăgubirilor de război ce reveneau statului maghiar ca țară învinsă s-ar fi răsfânt și asupra lor. După ce au avut și ei de suferit din cauza jefuirii sistematice a provinciei de către armata sârbă, care a durat până la sfârșitul lunii iulie, și șvabii au început să se teamă că Serbia nu le garantează nimic și că vor fi deznaționalizați. În comunele bănățene ocupate de sârbi a fost introdusă jandarmeria sârbească, s-au făcut presiuni pe planul învățământului și al bisericii, toți preoții au fost obligați să îl pomenească pe regele Petru I al Serbiei, în școli s-a impus un număr mai mare de ore în

limba sârbă și de istorie a Serbiei. Portul însemnelor naționale românești a fost total interzis iar administrația sârbă încerca să atragă populația germană de partea sa. În cele din urmă șvabii, întruniți într-un congres la Timișoara, s-au pronunțat în favoarea unirii întregului Banat cu Regatul României și o delegație a plecat la Paris pentru a susține această poziție. În memoriul pe care l-au înmânat președintelui conferinței de pace, Georges Clemenceau, se preciza că adunarea lor nu s-a putut ține decât după plecarea trupelor sârbești și instaurarea administrației românești, deoarece sârbii n-au admis-o decât cu condiția ca aceasta să nu ceară integritatea Banatului ori să fie de acord cu alipirea întregii provincii la Serbia. Ei considerau că împărțirea Banatului ar avea consecințe negative asupra mijloacelor de comunicație, ar afecta uzinele electrice, ar face inutilizabile marile canale și multe pământuri ar rămâne pe teritoriul celuilalt stat, cu urmări economice nedorite asupra unor regiuni întinse. Cu toate acestea, prin sistemul de tratate de la Versailles, s-a recunoscut unirea Transilvaniei, Banatului Crișanei și Maramureșului cu România dar s-a hotărât ca două treimi din Banat (Timiș și Caraș-Severin) să revină României iar o treime (cea mai mare parte din fostul comitat Torontal) să fie alipită Regatului Sârbo-Croato-Sloven. Între 1920 și 1924 s-au mai făcut câteva mici rectificări de graniță, în urma cărora România a primit orașul Jimbolia și câteva comune românești, cedând în schimb localități cu populație sârbă și germană. În acei ani a avut loc și la Rudna un schimb de populație sârbă cu români din Vojvodina. La 15 octombrie 1922, în Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, a avut loc încoronarea Regelui Ferdinand ca „Rege al tuturor Românilor” și a Reginei Maria, care au avut meritul de a susține dorința populației din toate provinciile românești care au militat pentru unire.

Pe membrii familiei Nicolici înmormântați în cripta familiei din vecinătatea conacului pare să-i fi ajuns blestemul Nataliei Socolovici, deoarece în acei ani, probabil în căutarea bijuteriilor familiei, mormintele au fost profanate, plăcile de marmură smulse iar ușile și geamurile scoase din balamale.

O NOUĂ AȘEZARE: CRAI NOU

În urma legii agrare din 1921, în Timiș a fost expropriată 69,7% din suprafața agricolă și au fost împroprietăriți țărani de toate etniile – capi de familie, mutilații de război apti să facă agricultură, văduvele și familiile celor căzuți în război. Reforma agrară a dus la consolidarea păturii țărănești și la sporirea producției agricole, satul bănățean încetând să mai fie un focar de emigrație în anii interbelici.

În 1924, când s-au stabilit definitiv granițele între România și Serbia, o parte din domeniile de la Rudna au trecut în proprietatea statului iar curtea și celelalte clădiri, printre care și conacul, au avut, succesiv, mai mulți proprietari: Matei Polakovici, Adalbert Adacsi, Dimitrie Susa și apoi ginerele acestuia, Alexandru Lighezan. Dacă despre primii doi nu se mai păstrează date, despre Dimitrie Susa se știe că a venit din localitatea sârbească Petrovaselo și cu banii obținuți pe averea de acolo a cumpărat conacul din Rudna. Alexandru Lighezan, doctor în drept și notar la Ciacova iar mai apoi la Timișoara, s-a căsătorit cu fiica lui Dimitrie Susa, Elena, devenind următorul proprietar al conacului. Fiica sa, Felicia Tămaș, își mai amintea, cu câțiva ani în urmă, că în perioada interbelică, pe când era copil, conacul de la Rudna devenise o reședință de vară. La vremea respectivă, din vechiul domeniu al familiei Nicolici mai rămăsese doar parcul din jurul conacului care se întindea pe o suprafață de aproape cinci hectare și încă vreo 30 de hectare de pământ. Familia Lighezan avea aici o grădină de zarzavat, pomi fructiferi, smochini, stupi și o mulțime de tufe de liliac. Parcul semăna cu o grădină englezescă din care nu lipseau rarități dendrologice, printre care se remarcă arborii ginkgo-biloba.

Tot după stabilirea granițelor, când s-a înfăptuit reforma agrară, pe terenurile din vecinătatea Rudnei, alipite cu localitatea, s-au așezat în jur de o sută de familii românești venite din mai multe localități aflate în Banatul sârbesc – Toracul Mare, Toracul Mic, Alibunar, Satu Nou, Seleuș, Sânmihai, Uzdin, Petrovaselo, Marghita, Nicolinț – precum și aproximativ 40 de familii

de moți din Vidra de Sus și Vidra de Jos. Bănățenilor li s-au dat câte 15 lanțe de pământ și câte două locuri de casă, în vreme ce moșii au fost împroprietăriți cu câte nouă lanțe și un loc de casă. Imediat după ce s-au stabilit aici și și-au înjghebat primele gospodării, s-a pus problema găsirii unui nume pentru noua localitate, întemeiată între anii 1924-1926. Într-o seară, când delegații moșilor, Iosif Gligor și Aron David și cei ai bănățenilor, Ilie Dehelean și Gheorghe Nanu s-au adunat în casa preotului Liviu Vinulescu pentru a discuta despre numele pe care avea să-l poarte noua așezare, s-a anunțat la postul de radio că va fi difuzată opereta lui Ciprian Porumbescu, „Crai Nou”. Entuziasmați, cei prezenți au decis că acesta va fi numele pe care-l vor da satului aflat în prelungirea Rudnei, doar localnicii știind unde se termină unul și unde începe celălalt. Potrivit unei alte variante, toponimul localității își poate avea rădăcinile în cuvântul sârbesc „krai”, care înseamnă și localitate, ținut - de unde și numele de Crai Nou. Mulți dintre cei veniți din zona Munților Apuseni nu au reușit să se adapteze la viața de câmpie și s-au reîntors în regiunile de baștină. Numele de stradă Moți

amintește însă de prezența lor la Crai Nou, căci, la început, bănățenii și moții formau două comunități distincte, ulterior diferențele estompându-se. Tot prin noua lege agrară, în perioada interbelică locuitori români au fost colonizați și la Ivanda. S-au păstrat încă din acea perioadă nume de lanuri cu denumiri care aveau semnificații specifice pentru terenuri intravilane, pășune comunală, șesuri arabile, terenuri cu fânețe, terenuri mlăștinoase în luncă, aflate lângă dâlmă sau locuri de târg. Printre denumirile cunoscute și astăzi sunt Balta de la Bicărie, unde se adună vitele, Balta de la Sârbi, spre Rudna, Ghiombovritu, un șes cu fânețe și islaz, Melelec, un șes mlăștinos unde se adună berzele, Rampa lu' Țuța, pe șoseaua spre Crai Nou, Livedița, un șes cu fânețe, multe dintre ele fiind toponime sârbești.

REGATUL ROMÂNIEI MARI

Între cele două războaie mondiale, comunele timișene vor cunoaște un ritm accelerat de dezvoltare economică iar noul județ Timiș-Torontal va ocupa unul din primele locuri în țară în privința suprafețelor cultivate, a producției de cereale, a numărului de animale și mașini agricole. Agricultură deține rolul preponderent în ocupațiile oamenilor dar din ce în ce mai multe produse erau destinate comerțului, nu numai pentru piața internă ci și pentru cea externă. A crescut numărul tractoarelor, mașinilor de semănat și secerat, batozelor dar și numărul vitelor și al cabalinelor, folosite ca animale de muncă.

Cereri de credite erau tot mai mari, ceea ce a dus la dezvoltarea băncilor populare de tip cooperatist care acordau împrumuturi țăranilor. După

o perioadă mai grea în anii crizei economice, Camera de Comerț și Industrie din Timișoara unde erau înregistrate toate firmele individuale și societățile comerciale din întreg județul, remarca, în perioada 1936-1939, abundența recoltei în Banat și calitatea ei excepțională, căci acestea derulau afaceri și rula un capital important, mai ales în domeniul comerțului cu cereale. În toate localitățile existau prăvălii care aprovizionau locuitorii cu mărfurile necesare gospodăriei țărănești iar în localitățile reședință de plasă s-au înființat magazine mari pentru materiale de construcții, unelte sau mașini agricole.

Încă din anii 1924-1925, potrivit anuarului „Socec” al României Mari, la Giulvăz exista „Asociația de credit” al cărei președinte era Kungler Michel, și care avea un capital de 12.000 lei iar la 31 ianuarie 1940 cooperativa de credit din Giulvăz acorda împrumuturi dar primea, în același timp, și depuneri. Tot atunci sunt înregistrați mai mulți meseriași, cu diferite mici afaceri: Berberich Petru, Bido Ferdinand, Polonyi Frantz, Thiel Anton – băcani; Wagner Anton, Weber Ștefan, Wolf Petru – bărbieri; Hoffmann Wilhelm, Krausz Janos, Moll Stefan – proprietari de birturi; Dreiar Gaspar, Grinpel Vendel – croitori; Milla Fabian – măcelar; Jebelean Simion, Reteri István – mecanici; Mezin Nicolae, Wog Peter – tâmplari; Podavka Iosif (125 jugăre), Societatea cooperatistă de ajutor (330 jugăre), Welter Johann (225 jugăre) – proprietari de pământ.

Multe firme apar înregistrate după 1935, când au fost depășite greutățile cauzate de criza economică. În 1935, Varvara Maria Ruppert și-a înmatriculat firma comercială „Varvara Maria Ruppert născ. Thill” pentru băcănie și coloniale iar în 1937 e menționată firma comercială „Ioan Wagner” pentru moară de urluit, mașină de tăiat lemne de foc și curățatul porumbului. Din același an e cunoscută firma comercială „Aurel Petcu” pentru comerț cu mărfuri mixte și textile, cu sediul în Giulvăz, str. Principală și la piețele săptămânale din comuna Rudna și firma „Comerțul Lemnului S.A. – depozit de lemne și materiale de construcție. În 1939 Matei Coppi și-a deschis o cârciumă iar Elisabeta Sonn, care fusese ospătară, a înființat o altă cârciumă. Cooperativa de Consum „Giulvăzana” se înființează în 1940, având activitate de aprovizionare și desfacere produse alimentare și în același an Francisc Koppi a început comerțul cu băuturi spirtoase. În timpul războiului și în primii ani după terminarea acestuia, Nicolae Mezin e înregistrat drept comerciant cu lemne de foc și construcție, Maria Berberich avea o băcănie en detail pe cont propriu iar Petru Berberich de asemenea o băcănie. Mai sunt amintiți: Ștefan Moll – cârciumă; Gheorghe Stoian – comerț și export de produse agricole și tot felul de animale, cu înființarea unei sucursale la Timișoara; Iosif Klein – comerț cu zaharicale simple, bomboane și turte dulci, la piețele săptămânale, târgurile de țară și la sărbători; David Ioan – băcănie, coloniale en detail; Simion Jebelean – restaurant, ulterior comerț cu băuturi spirtoase în genere cu amănuntul, cârciumă en detail; Adriana Nica – băcănie mixtă cu amănuntul; Ștefan Sonn – cârciumă și apoi comerț cu produse agricole și de tot felul de animale en gros; Gheorghe Stoian – comerț și export de produse agricole și tot felul de animale în comerț și export propriu, care și-a extins ulterior obiectul comerțului cu conservarea de legume și zarzavaturi; Jivoin Luchici – moară țărănească; Nicolae Jebelean – cârciumă cu amănuntul; Ioan Wagner, Varvara Till, Maria Berberich, Ioan David – comercianți; Aron Negruțiu – sucursală din Turda pentru comerț cu materiale lemnoase de construcție en detail, activitate extinsă ulterior cu comerț cu lemne de foc, ciment, ipsos, var, țiglă, cărămizi și cuie en detail pe cont propriu.

Potrivit aceluiași anuar „Socec”, la Rudna, menționată ca o comună prosperă, exista o bancă populară, „Însoțirea de credit”, al cărei președinte era Bakity Milivoi și erau înregistrați următorii meseriași: Frențin Karolini, Lukity Jiva, Ran Panici – băcani; Filips Peter, Trainov Mihai – bărbieri; Gagyzanski Milan, Müller N., Popovits Miloș – cârciumari; Gottler Toni, Vlada Petriu – fierari; Khelici Gheorghe – băcan, mutat ulterior în comuna Cruceni. Baronul Nicolici mai apare cu 160 jugăre iar societatea pe acțiuni „Agricola” avea în arendă 6.000 jugăre. După 1935, apar înmatriculate următoarele firme la Camera

Instalație de bătut cânepa - 1939

de Comerț și Industrie: firma comercială „Luchici Paulina n. Bachici” pentru băcănie; Văd. I. Murgu Aurel – băcănie, comerț mixt; firma comercială „Florica Zbăgan Jivoin” pentru băcănie; firma comercială „Pflanzner Matei” pentru băcănie, care și-a mutat ulterior sediul în comuna Ciavoș; firma comercială „Mihai Petac” pentru băcănie și vânzarea produselor C.A.M. precum și articole de mărunțișuri; Petrov Blagoie, Roșu Ștefan – măcelari; Chelici Gheorghe – comerț cu mărfuri textile la piețele săptămânale și târgurile de țară, comerț cu haine gata (confectionate); George Scumpia – băcănie; firma „Sămânț Iosif” – comerț cu animale; Bistriian Gavrilă – băcănie în Rudna Colonie; Chitescu Jiva

– băcănie; Müller Antoniu – cârciumă; firma comercială „Gageanschi Mita” pentru agentură și comision de cereale și produse agricole. Cooperativa Agricolă „Refugiata” avea ca obiect de activitate arendarea de pământ.

Și meseriașii din comuna Ivanda (numită Iovănești în perioada interbelică) sunt menționați în anuarul „Socec”. Există și aici o cooperativă de credit care, din 1940, va fi membru al Alianței Cooperatiste de Economie și Credit și este consemnată activitatea următorilor meseriași: Carafi Iosif, Doggendorf Nicolae, Klein Ioan, Pal Eduard, Weinreb Sigismund, Werth

Tractor pe
câmp - 1930

Matei – băcani; Jiva Petru, Stanoici Axentie – bărbieri; Carafi Iosif, Hochstrasser Nicolae, Soculin Dușan – cârciumari; Becker Nicolae – fierar; Batki Iosif, Laub Gheorghe – mecanici; Gagern Olga – moară; Gagern Olga, Milovanov Elena, Weri Martin – proprietari de moșii. Mai târziu, apar înmatriculate următoarele firme: Popovici Dragutin – cârciumă; Werth Elisabeta – băcănie; firma comercială „Stanoiev Marincó” pentru comerț cu ouă la piețele săptămânale și târgurile de țară, apoi completarea obiectului de activitate cu comerț cu păsări; Popovici Ștefan – proprietar de mașină de treierat; Gavrin Sima – tâmplar; Alexandru Vincze, Becker Nicolae, Stanojev Dușan, Staszni Vențel, Grosz Nicolae – fierari; Doggendorf Nicolae – băcănie en detail pe cont propriu; Folmer Valentin – olar; Klein Ioan – comerț cu mărfuri mixte, băcănie; Klein Iosif – băcănie; firma comercială „Blagoiev Alexandru pentru băcănie, mărunțișuri, vânzarea produselor; firma comercială „Iova Stanoiev” pentru comerț cu ouă și paseri de curte la piețele săptămânale și târgurile de țară din județul Timiș-Torontal; Liubomir Ciarnici – băcănie, ulterior firma comercială „Liubomir Ciarnici” pentru cârciumă și comerț cu cereale; firma comercială „Catița Nichici născ. Stancov” pentru comerț cu mărfuri mixte și vânzarea produselor C.A.M.; firma comercială „Alexandru Fenyacz” pentru băcănie (comerț cu mărfuri mixte); firma comercială „Iosif Fekete” pentru comerț cu zarzavaturi, diverse alimente, fructe și ardei măcinat en detail la târgurile de țară și piețele săptămânale; firma comercială „Ladislau Fekete” pentru comerț cu mărfuri mixte la piețele săptămânale și târgurile de țară; Rausch Antoniu – industria de urluit cu putere motorică de motorină 10 HP; Nichici Radovan – râșniță de urluit cereale; Buha Constantin – comerț cu ouă, păsări, fructe; Putin Isa – comerț cu textile en detail; Ștefan Petrovici – vânzarea de beuturi spirtoase cu amănuntul și în cont propriu (brevet de beuturi spirtoase); văd. Sofia Stein – comerț cu băcănie en detail pe cont propriu; Elena Sandru – scărmanătorie de lână țărănească. Printre meseriași mai erau menționați Petru Pappe, Matei Graf și văduva Susana Pal. O sursă de venit considerabilă era și izvorul cu apă minerală cunoscut sub numele de Magus.

La Crai Nou era cunoscută firma lui Ioan Șulian, venit din localitatea sârbească Glogoni, care și-a deschis în noua așezare o cârciumă.

Comuna Giulvăz devenise un centru economic însemnat și un important punct comercial datorită stației CFR care deservea șapte comune din zonă și avea cel mai mare trafic de animale și mărfuri pe linia care unea Timișoara de frontiera sârbească. De la Ivanda, distanța până la gara din Giulvăz era de nici cinci kilometri, drumul între Ivanda, Giulvăz și Cebza s-a pietruit iar între ultimele două localități s-a construit un pod peste Timiș, astfel încât comunicația să nu mai fie întreruptă pe timp de iarnă sau pe vreme ploioasă. Comuna Rudna avea, de asemenea, gară proprie. Comuna Giulvăz a contribuit cu 7.000 lei la construcția podului de la Uivar peste canalul Bega, ceea ce reprezenta 2% din totalul cheltuielilor. Între Giulvăz și Peciu Nou, localități aflate la opt kilometri distanță una de alta, circulau trei autobuze, acest transport

**Gara
Giulvăz**

fiind unul privat și tot cu autobuze era asigurat și transportul spre Iohanisfeld. Toate cele trei comune aveau poștă iar la Giulvăz și Rudna exista telegraf. În 1932 comuna Giulvăz a cerut prefecturii aprobare pentru deschiderea a trei târguri anuale de vite și mărfuri, în zile legate de câte o mare sărbătoare, și a unui târg săptămânal de vite, produse de industrie casnică, cereale, păsări, alimente și diferite alte mărfuri. S-a stabilit și locul de târg pentru animale, în porțiunea de islaz „La găscă”, între grădini și țarină și în apropierea stației CFR iar locul ales pentru piața de cereale a fost pe strada Gării. Târgul de animale era dotat cu adăpătoare iar comuna se obliga să îndeplinească toate condițiile cerute de lege, cu girul medicului veterinar. În anul următor, prefectura și-a dat acordul pentru înființarea unui singur târg anual de vite și mărfuri și două târguri anuale numai de vite dar decizia a fost considerată defavorabilă pentru interesele populației din Giulvăz și a comunelor din jur, astfel încât s-a revenit cu solicitările anterioare. A fost amenajat și îngrădit locul de târg, s-a procurat un cântar de 1.000 de kilograme pentru animale, s-a forat o fântână publică și s-a construit un punct sanitar pentru a nu permite răspândirea murdăriei și a diferitelor boli molipsitoare.

Documente de arhivă din perioada interbelică oferă mai multe date despre viața comunelor din acei ani. Leafa lunară a primarului și a ajutorului de primar era stabilită de consiliul comunal dar localitatea avea mai mulți angajați care primeau salariul de la comună: notarul comunal, care din 1931 a devenit funcționar de stat, moașa comunală, care ocupa postul prin concurs și era plătită cu grâu, făină sau țărâțe, un medic veterinar care asigura servicii sanitar-veterinare și pentru alte comune din plasă, pe care era obligat să le viziteze săptămânal, fiind plătit din bugetul comunelor asociate. După 1933, când s-a reînființat plasa Giulvăz, s-a mutat aici reședința circumscripției sanitare din Peciu Nou și s-a cerut înființarea plășii sanitare cu aceeași întindere teritorială ca și plasa administrativă. La Giulvăz își exercita activitatea, prin liberă practică, și un medic particular. Administrația comunală a cerut, de asemenea, mutarea reședinței circumscripției farmaciei, invocându-se faptul că la Giulvăz nu

exista nici o farmacie și poziția geografică a așezării era avantajoasă pentru toate comunele. După ce s-a construit un dispensar și locuința medicului de circumscripție, s-a renunțat la spitalul de izolare care funcționase în comună. Preotului așezării, foarte implicat în problemele comunei, i s-a dat sarcina de a cere Ministerului Agriculturii și Domeniilor mutarea reședinței circumscripției sanitar-veterinare de la Peciu Nou la Giulvăz. Comuna avea angajat un hingher comunal, care trebuia să cutreiere zilnic satul vestind populația prin corn. El era obligat să ducă la cimitirul de animale cadavrele animalelor mici iar pentru cele mari, care erau transportate de proprietari, trebuia să facă gropile pentru înhumarea acestora și să păstreze curățenia cimitirului. Hingherul avea un salariu de 200 de lei lunar și locuință în casa aflată la cimitirul de animale, era plătit cu 50 de lei pe cap de vită de proprietarul acesteia pentru jupuirea animalului dar numai cu autorizație veterinară, iar pentru uciderea animalelor mici, precum câinii sau pisicile, primea câte cinci lei de la stăpânii acestora. Alți angajați ai comunei erau un văcar, porcari, un paznic de noapte, ciobani, păzitori de câmp, în cazul acestora din urmă fiind luate în considerare greutatea și răspunderea pe care o aveau pentru pagubele care se făceau și care rămâneau în sarcina lor dacă nu se descopereau răufăcătorii. Salariul pentru fiecare vită consta în 20 de kilograme de grâu, două kilograme de porumb și cinci lei dar văcarii erau obligați ca din venitul lor și pe responsabilitatea lor să angajeze un grăjdar. Cei doi porcari ai comunei primeau drept salariu câte 15 kilograme de grâu, două kilograme de porumb și cinci lei pentru fiecare porc scos la pășune iar păzitorii de câmp, patru la număr, care erau totodată și păzitori de noapte, ajutoare de guarzi, primeau câte 200 de lei lunar, două kilograme de grâu și un kilogram de porumb de fiecare iugăr cadastral. Simbria pentru păzitorii de cai a fost stabilită la 30 de kilograme de grâu și cinci lei pentru fiecare cal dacă vor avea de păzit mai mult de 110 cai sau de 35 de kilograme de grâu și cinci lei dacă numărul acestora va fi mai mic. Trei păzitori de găște care le mânău zilnic la islaz aveau un salariu de câte 250 de lei căci fără pază, acestea făceau pagube mari în semănăturile din apropiere.

Banul public era administrat cu multă chibzuială, astfel încât cheltuielile trecute în buget să poată fi acoperite din veniturile comunei. În anii '30 au fost forate la Giulvăz mai multe fântâni pentru alimentarea cu apă, primăria s-a îngrijit de iluminatul străzilor, mai ales pe strada Gării, pentru a înlesni accesul călătorilor la gară în nopțile întunecoase. Cele trei lămpi publice de petrol care existau în comună nu erau suficiente așa încât s-a decis instalarea unei lămpi „Petromax” la colțul dintre strada Gării și strada Bisericii, ca să se asigure iluminatul ambelor străzi. Cum în cea mai mare parte a comunei Giulvăz trotuarele nu erau pavate, fiecare proprietar de casă și de loc viran era obligat să își aștearnă nisip pe cărarea din fața proprietății sau primăria putea angaja oameni cu plată pentru transportul și așternerea nisipului, pe cheltuiala proprietarilor. Pentru a putea asigura circulația pietonilor pe străzile fără cărări pavate, primăria Giulvăz a arendat de la comuna Macedonia dreptul de a exploata nisip din albia râului Timiș. Comuna avea cheltuieli și cu construirea și întreținerea drumurilor comunale și a podurilor dar din cele mai vechi timpuri, populația comunei presta muncă în natură pentru întreținerea drumurilor. Toți locuitorii cu vârsta cuprinsă între 21 și 60 de ani erau obligați să presteze cinci zile de lucru cu carul cu cai, vite ori cu brațele sau să plătească în bani echivalentul zilelor de prestație. S-au făcut, de asemenea, lucrări de nivelare și canalizare, sub supravegherea și conducerea unui agent hidraulic. Exista și un serviciu de cărăușie comunală, pentru persoane sau materiale. Două vehicule cu tracțiune animală asigurau transportul funcționarilor publici civili sau militari, al consilierilor sau angajaților primăriei și al preoților, erau folosite pentru corespondența urgentă, pentru transportul materialelor pentru lucrări comunale, a cerealelor care trebuiau duse la moară, a bolnavilor săraci la reședința medicului sau la spital, a pompelor de incendiu și a vaselor cu apă, a lemnelor de foc. Antreprenorul avea obligația de a fi permanent pregătit și la dispoziția primăriei de câte ori situația o impunea. Pentru înfrumusețarea comunei s-a decis ca pe strada Gării, foarte largă, proprietarii de case și de locuri virane să fie obligați să planteze arbori în dreptul proprietăților lor iar

În anii următori s-au făcut noi plantări de arbori pe mai multe străzi. Există o ghețarie comunală, o pepinieră a comunei ale cărei produse, precum varza sau cartofii erau vândute, o porțiune de islaz era destinată plantelor furajere, prin grija consiliului comunal erau achiziționați, prin licitație publică, vieri, tauri și armăsari pentru montă în schimbul unei taxe, care puteau fi cumpărați, vânduți sau sacrificați prin decizii ale consiliului comunal, s-a construit o cameră pentru păstrarea articolelor de pompierit – cea veche aflându-se în clădirea devenită casă națională – o magazie pentru depozitarea grâului comunei și alta pentru lemnele de foc. În hotarul comunei Giulvăz se afla și un teren de vânătoare care a fost arendat unei societăți de vânătoare pe cinci ani, prin licitație publică. Tot în grija primăriei era și întreținerea armamentului pentru paza de zi și de noapte, erau acordate numeroase ajutoare și subvenții pentru asociația presei române, fondul aviației sau cultul eroilor, lipsurile bugetare fiind acoperite, în bună parte, cu cotizații benevole ale contribuabililor.

În 1932 s-a construit o primărie nouă la Giulvăz iar vechea clădire a devenit Casa de Educație Națională Română, a cărei înființare a fost considerată un mare câștig cultural și național și un loc de manifestare a corului bărbătesc din comună. Comuna a cumpărat pentru casa națională și un aparat de radio cu patru lămpi, destinat mai ales școlărilor și tinerilor care luau parte la diferite conferințe educative pe teme de educație națională sau la ora străjerilor. Primăria avea abonamente la revista „Administrația română” și „Revista administrativă”, la buletinul Oficiului Național de Educație Fizică și Monitorul Oficial, la ziarul P.N.Ț. „Vestul”. Un cor bărbătesc exista în anii interbelici și la Rudna, acestea fiind foarte răspândite și îndrăgite în comunele timișene.

La mijlocul anilor '30 s-a instituit o comisie pe județ, însărcinată cu studiul monografic al tuturor comunelor, cu scopul de a găsi pentru fiecare câte un nume românesc, potrivit istoricului lor sau legat de alte evenimente locale. Singura monografie a comunei Giulvăz era în limba maghiară și nu putea fi luată în considerare ca sursă de inspirație, așa încât unii au propus adoptarea numelui de Grăniceri, denumire care ar fi urmat să fie atribuită și plășii, pe

considerentul că era în discuție comuna cea mai românească din zonă, care era și sediul plășii aflate la granița de vest și ar fi simbolizat apărarea acesteia. În cele din urmă consilierii au ajuns la concluzia că numele de Giulvăz e suficient de românesc, un argument fiind litera „ă” din cuprinsul lui, urmând ca această denumire să fie păstrată și pe viitor.

În dimineața zilei de 4 septembrie 1936, în jurul orei 6,50-7,00, Banatul de câmpie a fost zguduit de un puternic cutremur de pământ. S-a păstrat însemnarea crâșnicului Alexandru Jebeleanu din Giulvăz, care scria două zile mai târziu că s-a auzit „un mare vaiet și chiar pietrele se auzeau în zid mișcându-se”, în timp ce preotul din Cebza nota că zguduirile au durat 15 minute și au venit „dinspre vest la est”.

Pe plan politic, în urma mai multor fuziuni în care rolul cel mai important l-au avut Partidul Național Român din Transilvania și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat condus de Ion Mihalache, s-a constituit, în 1926, Partidul Național Țărănesc, al cărui președinte în județul Timiș-Torontal era Sever Bocu. Guvernările țărăniste din perioada interbelică au coincis cu marea criză economică mondială a perioadei interbelice dar au existat și inițiative legislative care au venit în ajutorul țărănimii, astfel încât P.N.Ț. se bucura de o largă susținere în lumea satelor. Nici recrudescența acțiunilor extremei drepte nu i-a lăsat indiferenți pe bănățeni. După asasinarea de către legionari, la 29 decembrie 1933, a prim-ministrului I.G. Duca, la ședința consiliului comunal Giulvăz din 14 ianuarie 1934 a avut loc comemorarea acestuia și a fost deplâns de toți locuitorii, indiferent de apartenența lor politică. Au fost trimise telegrame de condoleanțe văduvei lui și, în semn de omagiu, s-a decis ca strada principală, numită până atunci strada Gării, să primească numele lui I.G. Duca. La 1 decembrie 1934 a avut loc la Timișoara o adunare antirevizionistă la care au participat și 120 de giulvezeni. Pentru cele două vagoane de tren cu care au călătorit participanții la adunare, comuna a deschis un credit extraordinar pentru a achita costurile deplasării, care s-au ridicat la 528 de lei.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI URMĂRILE LUI

Izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, în 1939, avea să aducă schimbări majore, cu consecințe din cele mai nefaste în România și nu numai. Încă din primăvară, începuseră concentrări de trupe pentru paza granițelor împotriva politicii revizioniste a statelor vecine. Tratatul economic româno-german încheiat ulterior înfeuda economia românească Germaniei hitleriste iar prin cele două note ultimative adresate României de guvernul U.R.S.S. în iunie 1940 se cerea părăsirea imediată de către administrația și armata română a teritoriului Basarabiei și Bucovinei de nord. În urma Diktatului de la Viena din 30 august, nord-vestul Transilvaniei a fost predat Ungariei horthyste iar Cadrilaterul a fost cedat Bulgariei. În 5 septembrie, regele Carol al II-lea îi lăsa generalului Ion Antonescu principalele prerogative ale puterii iar a doua zi abdică în favoarea fiului său, Regele Mihai I. România guvernată de Antonescu s-a angajat în războiul antisovietic și au urmat ani foarte grei, în care bărbații au plecat pe front pentru un interval care avea să se prelungească timp de câțiva ani, nivelul de trai s-a degradat, au avut loc numeroase mobilizări și rechiziții pentru nevoile armatei – mai ales cai, hamuri și biciclete – celor rămași acasă le lipsea forța de muncă și siguranța zilei de mâine și cu cât războiul se prelungea, s-au adăugat suferințe și mai mari pricinuite de pierderea celor răpuși în bătăliile purtate. În iarna anului 1940 au început să sosească în Banat trupe motorizate germane, care au fost repartizate mai ales în satele șvăbești. Decizia lui Antonescu de a continua războiul alături de armatele germane dincolo de Nistru după redobândirea provinciilor românești ocupate de sovietici a fost privită cu ostilitate de Regele Mihai, mai mulți generali și șefii partidelor politice, care au încercat, prin diverse acțiuni, să determine retragerea armatei române de pe frontul de răsărit. După lovitura de palat de la 23 august 1944 care s-a soldat cu arestarea mareșalului Ion Antonescu și a ministrului de Externe Mihai Antonescu, Regele Mihai a ordonat armatei să înceteze lupta împotriva sovieticilor și a cerut germanilor să părăsească țara. Chiar de a doua zi, trupele

române, alăturate Națiunilor Unite, au început dezarmarea unităților germane și eliberarea teritoriului național, iar în Banat, în 25 și 26 august, în paralel cu neutralizarea forțelor hitleriste, s-au luat măsuri pentru acoperirea frontierelor. România dorea să lichideze prin bună înțelegere raporturile cu Germania iar armata nu intenționa să întreprindă acțiuni ostile împotriva foștilor aliați, noul prim-minstru, generalul Sănătescu, declarând că va permite retragerea în ordine a trupelor germane care vor părăsi de bunăvoie teritoriul României. Germania a răspuns însă cu acte de agresiune, punându-se în stare de război cu România, care s-a văzut obligată să riposteze. În 11 septembrie, armata germană din Serbia a declanșat ofensiva pe direcția Kikinda-Moravița cu acțiuni secundare pe direcțiile Banloc-Ciacova și Jamu Mare-Gătaia-Liebling, scopul acestora fiind cucerirea Timișoarei, astfel încât, până la începutul lunii octombrie 1944, județul Timiș-Torontal a devenit o zonă de confruntări militare. Se constituiseră de-a lungul frontierei detașamente sau grupări de luptă (Kampfgruppe) care au fost puse sub comanda unor state majore fără trupe, denumite „de rezervă” sau „cu misiuni speciale”, printre care gruparea Behrends, formată din statul major al unei brigăzi de rezervă. În Banatul sârbesc sosiseră și unități ale diviziei SS grenadierii blindati de poliție și mai multe unități au acționat concentric în misiunea de a lua prin surprindere orașul Timișoara, important nod de comunicații în zonă. Sarcina armatei române era aceea de a captura sau nimici trupele hitleriste și de a împiedica sosirea de noi trupe germane și ungare de peste frontieră. Majoritatea celor care au luptat în Banat, în general recruți, erau originari din satele și orașele bănațene. Germanii au început atacul cu trupe de infanterie și aproximativ 40 de tancuri din Divizia SS dar, încă de la frontieră, trupele inamice au fost hărțuite și dezorganizate de unitățile de cavalerie românești, apărarea fiind organizată și pe principalele cursuri de apă, Bega și Timiș și în comunele din zonă. Pichetele din sectorul Ciacova și Foeni s-au regrupat, după lupte îndârjite, în zona Parța-Sânmartinu Sârbesc și până în 3 octombrie, ofensiva spre vest a armatei române a dus la eliberarea mai multor localități din zonă, printre care și Ivanda, trupele germane fiind respinse

spre frontieră. În timpul retragerii, trupele inamice au staționat în Giulvăz aproximativ zece zile, timp în care au prădat primăria și multe gospodării din comună. Trupele în retragere au pricinuit numeroase pagube și pierderi localnicilor, luând cu forța din gospodăriile acestora fel de fel de bunuri, de la căruțe, cai, păsări și biciclete până la rufărie, covoare, plăpumi, perne, diverse produse alimentare (zahăr cubic, marmeladă, dulceață, miere, compot), ceasuri, lămpi, diferite aparate casnice și de radio, săpun, produse farmaceutice, îmbrăcăminte, încălțăminte, tacâmuri, unelte agricole, butoaie, țuică, vin sau petrol. Diferite bunuri au fost luate și din școala primară, din clădirea preturii au fost luate mașinile de scris și de calculat iar primăria Giulvăz, care adăpostea și camera guarzilor, arhiva, locuința notarială, remiza pompierilor și magazia, a fost devastată de-a dreptul, dispărând de aici obiecte și rechizite din cancelarie, hărți cadastrale, măști de gaze, o sobă de fier, pături, lămpi, un ceas de perete, revolvere, obiecte de mobilier, monitoarele oficiale începând cu anul 1920, buletinele județului Timiș-Torontal, trăsuri, felinare, aparatul de telefon și multe alte obiecte ridicate de armatele inamice fără nici un fel de forme. Lipsuri s-au constatat și la primăria din Rudna după retragerea nemților, dar mai mici decât cele din Giulvăz.

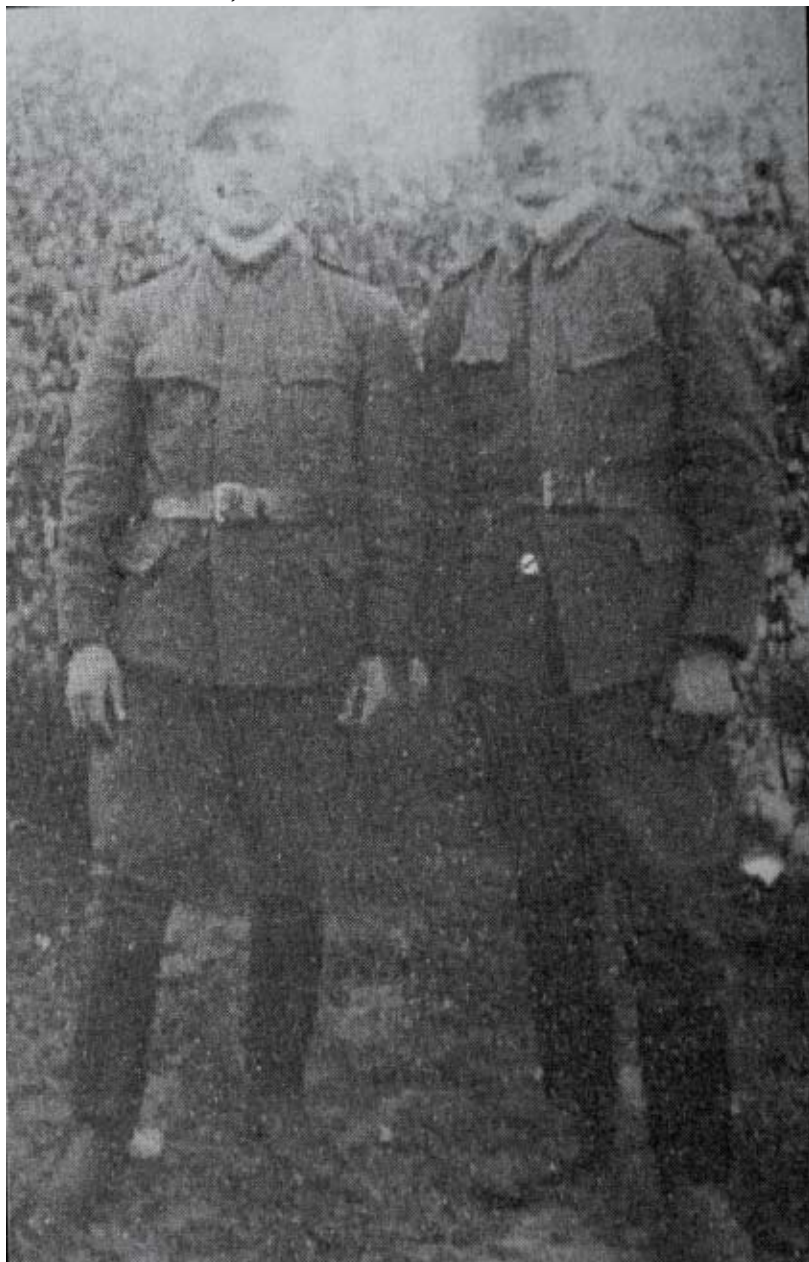
Soldatul Eftimie Cristeți - 1940

De teama represiunilor sovietice, în septembrie 1944 numeroase familii germane au însoțit trupele hitleriste în retragere. Multe s-au întors în scurt timp, dar și-au găsit gospodăriile grav afectate. Trupele Armatei Roșii care au ocupat România la sfârșitul lunii august au ajuns în luna septembrie și în Banat, dar până la sosirea lor în zonele de luptă, acesta fusese deja eliberat de trupele române. Pe lângă urmările grele ale războiului, ale suferințelor pricinuite de luptele purtate și pagubelor provocate de unitățile în retragere, populația a avut multe de îndurat și de pe urma abuzurilor și jafurilor comise de trupele sovietice care au efectuat masive rechiziții și confiscări de bunuri de la locuitori, schimbând caii cu forța, luând porcii fără să-i plătească, intrând în casele oamenilor cu forța, au comis violuri și maltratări în cele mai multe localități prin care au trecut. Grupuri de soldați intrau în gospodăriile oamenilor și le jefuiau, luând mai ales cai, căruțe sau hamuri. Mari cantități de grâu necesare armatelor sovietice au fost ridicate din comuna Giulvăz, o bună parte provenind din casele părăsite de cei care plecaseră cu armatele germane. Nevoile de aprovizionare ale trupelor sovietice deveniseră prioritare, precum și predările de cereale către URSS, produse precum carnea, cerealele, uleiul, untura sau zahărul au fost raționalizate și s-a interzis vânzarea lor în oboare. O comisie comunală a fost însărcinată cu inventarierea cerealelor, vitelor, ovinelor, porcilor, păsărilor, a cantităților de cartofi, grăsimi, slănină sau unt. Au fost rechiziționate și mijloace de transport pentru a duce cerealele la gară iar muncitorii din stațiile CFR erau obligați să le încarce în vagoanele care urmau să fie expediate în URSS. Neîndeplinirea ordinelor de raportare a disponibilului de cereale, nepredarea acestora și transportul clandestin de cereale și făină erau considerate acte de sabotaj și era sesizat Parchetul Tribunalului, cerându-se sancționarea celor considerați a fi fost vinovați. Numai din Giulvăz s-au exportat 67.552 kg. de grâu, 180.000 kg. porumb, 6.100 kg. cartofi, 150 kg. ceapă, 550 kg. untură, 417 kg. brânză, 4.755 kg. smântână, 241 vaci, 835 porci, 1.084 oi. Armata sovietică trebuia aprovizionată și cu lemne de foc, cu fân, recolta șvabilor plecați a fost pusă sub pază iar porcii, caii și vitele rechiziționate, fiind considerate captură de război.

Pagubele au fost însă și mai mari, căci a bântuit pesta porcină, mult porumb a rămas nerecoltat peste iarnă iar șoarecii care s-au înmulțit peste măsură au provocat pagube suplimentare.

Soldați din Ivanda în cel de al doilea război

REPUBLICA POPULARĂ ȘI COMUNIZAREA FORȚATĂ

Trupele sovietice, care aveau să se retragă din România abia în vara anului 1958, au început să instituie, cu forța, noua „democrație roșie” și întreaga țară a intrat în sfera de influență a Moscovei, așa cum se stabilise în acordul încheiat între Stalin și prim-ministrul britanic Winston Churchill. Sărăcia și lipsurile s-au accentuat și cei mai mulți au supraviețuit greutăților datorită educației primite în familie și faptului că erau deprinși cu munca, deoarece nu o dată au fost puși în situații care au fost adevărate lecții de supraviețuire. La începutul anului 1945, sub motivul pierderii războiului, numeroși etnici germani, printre care și mulți nemți din Ivanda, au fost deportați în URSS la „muncă de războiu” pentru o perioadă cuprinsă între un an și cinci ani, cei mai mulți putându-se repatria în anii 1948-1949. Erau vizați bărbații cu vârste între 17 și 45 de ani și femeile între 18 și 30 de ani. Deportajii au fost transportați timp de două săptămâni cu trenuri de marfă, în plină iarnă rusească, prin stepele eurasiatice până la Donbas, în lagăre de muncă forțată la minele de fier și cărbune. Au fost dezmembrate numeroase familii, altele au trăit adevărate drame, căci mulți nu s-au mai întors niciodată din lagărele sovietice, răpuși de boli, de regimul inuman al muncilor ori de subnutriție. Mulți tineri rămași acasă au avut la rândul lor de suferit, neavând acces la studiile dorite din cauza originii sociale „nesănătoase”. S-au întocmit tabele cu nemții duși în U.R.S.S., cu cei care au ajuns în alte lagăre din țară, bunurile mobile și imobile care aparținuseră Grupului Etnic German au trecut în administrarea comisariatului general, animalele și cerealele celor fugiți cu trupele germane au fost ridicate de delegatul comisiei aliate de control, căci în viziunea sovieticilor și a comuniștilor români, întreaga comunitate șvăbească se făcea vinovată de a fi colaborat cu armata lui Hitler.

La 6 martie 1945 s-a constituit guvernul comunist condus de Petru Groza, impus de Andrei Vișinski, fost procuror general al U.R.S.S. și, la vremea respectivă, adjunct al lui Molotov la Comisariatul pentru Afacerile Externe, care a fost completat, pur decorativ, cu câte un reprezentant al P.N.L. și al

P.N.Ț. pentru a fi recunoscut de către occidentali. După capitularea Germaniei, conferința de la Potsdam, care stabilea o nouă ordine în Europa centrală și răsăriteană, avea să ducă în cele din urmă la constituirea celor două blocuri – capitalist și socialist – la instituirea „cortinei de fier” și la declanșarea războiului rece. Prin reforma agrară a guvernului Petru Groza au fost expropriate suprafețe întinse de teren, mai ales de la etnici germani, dar nu numai. Terenurile rămase disponibile în Giulvăz după împrăștierea au fost cedate locuitorilor din Rudna, unde nu au existat terenuri expropriate, dar celor împrăștiți nu li s-a dat grâu pentru însămânțările din toamnă. În august 1945 a venit un ordin de încetare a funcționării morii țărănești din Giulvăz iar cei care ar fi încercat să încalce noile dispoziții erau amenințați că vor fi deferiți justiției militare pentru sabotaj. S-a raționalizat consumul de pâine, a fost interzisă fabricarea pâinii albe iar cei care nu respectau restricțiile impuse deveneau „dușmani ai poporului”. În aceeași categorie erau incluși proprietarii de mașini de treierat care nu se conformau ordinelor în vigoare, cei care se sustrăgeau de la predarea cotelor obligatorii și încercau „să inducă în eroare” autoritățile. Toate noutățile erau aduse la cunoștința locuitorilor de toboșarul satului, care trecea pe ulițe pentru a le răspândi. S-a constituit o comisie comunală pentru colectarea cerealelor, proprietarii de tractoare și batoze trebuiau să fie la dispoziția autorităților, multe tractoare și cai au fost rechiziționate și cum proprietarii pământurilor nu mai aveau posibilitatea de a le lucra, au fost dați în judecată pentru „sabotarea însămânțărilor”. Rezultatul noilor măsuri a fost că în 1945 producția de grâu nu acoperea nici jumătate din suprafața care trebuia obligatoriu însămânțată potrivit planului comunei și nici în anul următor nu s-a obținut recolta dorită, randamentul fiind mult sub așteptări. Un ordin din aprilie 1946 stabilea măsuri de evacuare cu forța publică a țiganilor care au ocupat case și pământuri în mod ilegal, nefiind agricultori. În același an s-au întocmit și tabele cu vacile de lapte din comune, stabilindu-se și cota de lapte, unt și smântână pe care proprietarii erau obligați să o dea iar cei care refuzau erau amenințați cu trimiterea în judecată. Primăriilor li s-a cerut să întocmească acte de sabotaj împotriva celor

care nu se supuneau ordinelor iar în cazul în care nu se luau măsuri, represaliile erau îndreptate împotriva autorităților locale. Acestea se plâneau postului de jandarmi din Giulvăz că „deși am pus în vedere fiecărui locuitor care posedă vacă de lapte a preda 4 kg/zi lapte la lăptărie, totuși nu vor să înțeleagă. După informațiunile noastre cauza este că acești proprietari transportă laptele în fiecare dimineață cu trenul la Timișoara. Vă rugăm să binevoiți a controla dimineața la trenuri atât la gară cât și la halta Cebza, acei care vor fi găsiți că transportă lapte și nu duc la lăptărie să li se dreseze acte de dare în judecată”. Se cereau controale riguroase și pentru a stabili dacă crescătorii de oi au predat cotele de lână și s-a organizat un recensământ al oilor pentru a avea o evidență exactă a acestora. Locuitorii au fost obligați, de asemenea, să declare vinul și mustul obținut din recolta anului 1946. Sistemul cotelor și al impozitelor agricole a constituit principalul instrument folosit de regimul comunist pentru sărăcirea țărănimii, în vederea colectivizării agriculturii.

Nuntă la sfârștului războiului - Ivanda- 1945

În alegerile parlamentare din noiembrie 1946, truate de comuniști, aceștia ar fi obținut, potrivit comunicatelor oficiale, 79,86% din totalul voturilor și și-au adjudecat 378 din cele 414 mandate de deputați. Președinții secțiilor de votare fuseseră numiți de comuniști iar reprezentanții partidelor istorice nu au putut pătrunde în secțiile de vot și au fost arestați în mod frecvent, nimeni în afara comuniștilor neputând controla urnele, numărul și repartitia voturilor. Mulți membri P.N.Ț. au fost excluși de pe listele de vot, au fost împiedicate adunările electorale național-țărăniște și au fost rupte afișele electorale ale partidului. În ziua alegerilor membrii partidului au fost împiedicați să voteze dar din informațiile care s-au păstrat, cu toate măsurile represive, majoritatea alegătorilor a votat candidații național-țărăniști. Cu toate acestea, numai Sever Bocu a ajuns să reprezinte partidul în parlament pentru județul Timiș-Torontal.

La treierat cca. 1955

Următorul pas a fost eliminarea treptată a opoziției prin dizolvarea P.N.Ț. și procesul intentat conducătorilor săi, Iuliu Maniu și Ion Mihalache, condamnați la închisoare pe viață pentru „complot împotriva statului și înaltă trădare”.

A urmat autodizolvarea P.N.L. și izolarea Regelui Mihai, silit în cele din urmă, prin șantaj și teroare, să semneze actul de abdicare la 30 decembrie 1947 și să părăsească țara. Abolirea monarhiei constituționale și proclamarea republicii populare, prin încălcarea constituției în vigoare de către un parlament întrunit în grabă, fără să fi avut cvorumul necesar, a însemnat instaurarea definitivă a regimului comunist. Petru Groza a recunoscut, de altfel, că „monarhia este un obstacol în calea socialismului” și „abolirea instituției monarhice înseamnă eliminarea unei piedici serioase în dezvoltarea României pe calea democrației populare”. U.R.S.S. a reușit să-și impună pretențiile în statele ocupate de Armata Roșie, printre care și România, și le-a interzis să beneficieze de planul Marshall care oferea ajutor economic american pentru Europa, motivând că le-ar fi știrbită independența.

**Autoritățile
comunei Ivanda
în fața primăriei
- 1964**

Începând cu anul 1948, s-a trecut la folosirea frecventă a forțelor de represiune pentru a-i obliga pe țărani să-și achite cotele integral. Grupuri de activiști comuniști, însoțiți de milițieni, mergeau din casă-n casă și confiscau produsele pe care le găseau, recurgeau la amenințări sau chiar la arestarea celor pe care-i considerau „sabotori”. Teroarea la care a fost supusă populația, cotele agricole exagerate pe care țăraniii nu le puteau plăti și care au dus la sărăcirea acestora, colectivizarea agriculturii, constituirea G.A.C. și G.A.S. (ulterior C.A.P. și I.A.S.), naționalizarea din 11 iunie 1948 care a distrus inclusiv finanțele, comerțul și mica industrie producătoare ce se dezvoltase în zonele rurale, precum și impunerea modelului stalinist de organizare și conducere a economiei, industrializarea forțată, planurile anuale și apoi cincinale au fost principalele direcții ale noii economii socialiste care avea să se dovedească falimentară.

În fața S.M.T. - 1965

Au existat și în Giulvăz localnici care, pentru că nu au declarat vreo suprafață însămânțată ori nu au predat cotele în întregime, au fost dați în judecată pentru sabotaj. Batozele au fost luate de la proprietarii lor, sigilate și date în grija

unui delegat iar dacă treieratul se făcea în lipsa acestuia, repercursiunile erau dintre cele mai aspre. A urmat o perioadă în care agricultura era reglementată prin o mulțime de ordine și instrucțiuni iar producția era controlată printr-o serie de raportări. Presa de ulei din comună, al cărei proprietar era Virginia Frumușan, mai putea funcționa doar în prezența unui delegat al statului și ulterior a fost naționalizată, mașina de dărăcit și scărmanat pe care aceasta o deținea a fost sigilată, moara țărănească cu două valțuri și două pietre din Giulvăz, care îi aparținuse lui Gheorghe Moldovan, a avut aceeași soartă. Au fost inventariați duzii plantați pe marginea drumurilor, legumele și zarzavaturile nu se mai puteau vinde fără restricții, zahărul, uleiul, făina, săpunul se vindeau pe cartele, raționalizat, s-a pus capăt comerțului liber. În ciuda constrângerilor impuse țăranilor, în 1950 mai existau totuși în Giulvăz 143 de căruțe, două tractoare, 174 pluguri, 148 grape, două batoze, 30 de semănătoare, 11 secerătoare și 139 prășitoare, care erau folosite la muncile câmpului. Numărul meseriașilor a scăzut însă simțitor: în 1952, la Ivanda mai rămăseseră doar 11 meseriași iar comercianții particulari dispăruseră. S-au înființat, în schimb, prăvălii ale cooperativei de consum și secții ale M.A.T.

După muncă la M.A.T.

**Casa din Ivanda rechiziționată de CAP în
1950 și recuperată de familie în 1990.**

**Eticheta cu „Sala de ședințe” a fost păstrată
ca amintire**

Controlul statului în viața comunelor a devenit din ce în ce mai accentuat și mai vizibil. Încă din anul 1946 a început și munca de „refacere a țării pe plan cultural-educativ” pentru „triumful succesului artei și culturii majore”, cu ajutorul unor ansambluri cu un program corespunzător noii epoci menit să ducă la „ridicarea maselor” și prin folosirea unui limbaj nou, propagandistic și mobilizator. În august 1950, la Giulvăz au fost pavoazate toate instituțiile cu prilejul serbării ținute la căminul cultural, când s-au prezentat conferințe despre însemnătatea zilei de 23 august în varianta comunistă, s-a vorbit despre dragostea și recunoștința față de URSS și față de Stalin. Conferințele tematice din acei ani prezentau rolul armatei sovietice în eliberarea țării și prietenia româno-sovietică, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, lupta pentru pace, dar și noile concepții despre agricultură și zootehnie în lumina cercetărilor sovietice. „Materialul artistic” prezentat la căminele culturale era supus unui control riguros, activitatea acestora era verificată și trebuia autorizată de partid, bibliotecarii aveau sarcina de a-și ridica „nivelul politic și cultural” pentru a participa la „lupta pentru socializarea agriculturii”. Deputații comunali duceau la rândul lor muncă de lămurire cu sătenii pentru a-i determina să accepte noul stil de viață impus comunei de autoritățile comuniste și, treptat, rezultatul propagandei ideologice și-a arătat roadele. S-au înființat „spartachiadele” satelor, s-au organizat concursuri raionale, s-a promovat tenisul de masă, s-au format echipe artistice, la căminul cultural se făceau audiții de radio, au apărut panourile cu fruntași și codași la gazeta de perete. În anii următori munca culturală s-a diversificat, au apărut brigăzile artistice de agitație, echipe de teatru al căror repertoriu era selectat din „Îndrumătorul cultural”, în școli s-a intensificat munca cu pionierii. Documentele de partid ale vremii menționau că s-a încercat, fără succes, atragerea tineretului german la acțiunile culturale organizate, aceștia refuzând să participe la activitățile de la căminul cultural.

Cele mai frumoase case, ale căror proprietari au fost catalogați chiaburi, au fost naționalizate și repartizate apoi noilor instituții ale republicii populare și angajaților acestora. În anii interbelici, conacul de la Rudna era proprietatea lui

Alexandru Lighezan dar după venirea comuniștilor la putere au fost încartiruite aici trupe de grăniceri și a început degradarea acestuia. Cum conacul nu putea fi naționalizat deoarece proprietarul, Alexandru Lighezan, era funcționar public, s-a recurs la o altă stratagemă: familia Lighezan a fost dată în judecată pe motiv că nu și-ar fi plătit impozitele. Oficialitățile hotărâseră deja ca această minciună să fie certificată printr-un proces pe care familia Lighezan nu avea voie să-l câștige și proprietatea a fost naționalizată abuziv. Alexandru Lighezan a încercat să salveze o parte a lucrurilor aflate în conac, depozitându-le în sat, dar nu le-a mai putut recupera niciodată. Amenințată cu deportarea în Bărăgan, Elena Lighezan a cedat pământul proaspăt înființatului C.A.P. iar din 1964 conacul a devenit sediul acestuia, suferind o serie de modificări: încăperile au fost micșorate prin construirea unor ziduri interioare și au fost transformate în birouri, parchetul a fost dat cu motorină iar ulterior cu vopsea de ulei, pereții au fost zugrăviți după gustul îndoielnic al noilor stăpâni, s-au turnat planșee de beton și a fost refăcut acoperișul, distrugându-se aspectul elegant al vechii construcții. pe bază de cote obligatorii, acesta fiind înlocuit cu achiziții și contractări pe are G.A.C.-urile le făceau cu statul.

Ședință a CAP

Înregimentarea forțată a țăranilor în gospodării colective a dus la distrugerea micii proprietăți private constituite în perioada interbelică și la înființarea unor cooperative cu nivel de rentabilitate redus, în care munca era organizată în comun iar producția aparținea cooperativei și era folosită în primul rând pentru acoperirea obligațiilor contractuale impuse de stat. Inițiativa privată, atât de puternică în satul bănățean, a fost anihilată și înlocuită cu munca dirijată, impusă de autoritățile comuniste, după încheierea colectivizării țăranilor rămânându-le doar un lot de 300 mp pe care îl puteau lucra fără amestecul autorităților. Colectivizarea forțată a determinat schimbări fundamentale în viața țărănimii, care a fost pauperizată iar apoi dislocată în centrele urbane pentru a fi folosită ca forță de muncă în programul de industrializare forțată a țării. S-a creat în schimb o nouă categorie de privilegiați, milițieni și securiști, activiști și nomenclaturişti ai partidului comunist care au ocupat funcții importante în aparatul de partid și de stat, cu numeroase avantaje în comparație cu restul populației.

Adunare la CAP

În localitățile aflate în apropierea frontierei cu Iugoslavia, autoritățile au luat măsuri pentru a preveni trecerile frauduloase de frontieră: erau identificate toate persoanele străine, se făceau controale permanente la intrările în comune, localnicii aveau obligația de a anunța prezența oricărui străin în termen de o oră de la sosirea acestuia iar „elementele suspecte” trebuiau predate de îndată organelor de siguranță. Se făceau și raportări cu privire la starea de spirit a populației, care era liniștită dar nemulțumită, căci țărănimea săracă și mijlocie nu avea grâu de sămânță și bani pentru a-l cumpăra la preț de piață iar „chiaburii” refuzau să se supună ordinelor. Pentru doi localnici care au refuzat să predea mașinile de secerat s-au întocmit acte de sabotaj, un altul era considerat periculos pentru că se împotriva regimului, făcea propagandă să nu predea oamenii cotele și refuza prestația de muncă. Au fost ani de nemaiîntâlnite persecuții politice, în care cei considerați a fi ostili regimului au fost aruncați în închisori, trimiși în lagăre de muncă silnică ori la canal.

La sfârșitul anului 1947 fusese semnat un tratat de prietenie, colaborare și asistență mutuală între România și o delegație guvernamentală iugoslavă

Casa familiei Todor Gheorghe din Frumușița Nouă - Bărăgan 1952

condusă de Iosip Broz Tito. Acesta fusese încheiat pentru 20 de ani dar în urma divergențelor apărute între Moscova și Belgrad, acuzat de Stalin că acționa fără să consulte U.R.S.S., portretele lui Tito au fost date peste tot jos și în România, conducerea politică a Iugoslaviei a început să fie blamată, tratatul de prietenie a fost denunțat de guvernul român iar în 1950 au fost întrerupte căile de comunicații între cele două țări. A fost un moment potrivit pentru ca bănățeni de diferite etnii considerați „elemente periculoase”, „titoiști” dar și multe alte categorii indezirabile regimului să fie deportați în Bărăgan. Printr-o hotărâre a consiliului de miniștri, pe o lățime de 25 de kilometri de-a lungul graniței cu Iugoslavia, între localitățile Beba Veche din Timiș și Gruia din Mehedinți urmau să fie strămutați în câmpia Bărăganului zeci de mii de locuitori – mai ales germani și țărani înstăriți numiți de comuniști „chiaburi” – din 297 de localități din județele Timiș, Caraș-Severin și Mehedinți. Dislocarea lor, pentru „asigurarea securității zonei de frontieră cu Iugoslavia”, a avut loc în noaptea de Rusalii a anului 1951. Cei vizați au fost luați prin surprindere, în puterea nopții, întreaga operațiune fiind declanșată concomitent la data cunoscută doar de conducerea superioară

Pietruirea drumului Ivanda - Halta Cebza - 1960

de partid și de Ministerul de Interne. Organele de securitate, cu ajutorul rețelei de informatori, avuseseră sarcina de a sonda în prealabil terenul, și de a întocmi rapoarte amănunțite despre starea de spirit a populației, deja intimidată de măsurile anterioare deportărilor, care anihilaseră treptat aproape orice rezistență din partea acesteia. În notele întocmite de securitate se vorbea de „starea agitată” din comunitatea sârbă, precizându-se că „oamenii care au fost vizitați umblau de la unul la altul, controlându-se reciproc ce a spus delegatul fiecăruia” iar „în urma acestor consfătuiri, au ajuns la următoarele concluzii: se pregătește deportarea cetățenilor sârbi și a foștilor chiaburi germani expropriati”. La

Corul în perioada Gh. Gh. Dej

evacuarea „elementelor dușmănoase”, care au vizat categorii mult mai largi de populație, au participat peste 11.000 de ofițeri, subofițeri și soldați selecționați din școlile de securitate, grăniceri și alți angajați ai Ministerului de Interne și s-au stabilit liste nominale cu locuitorii care urmau să fie deportați. Din Giulvăz au

fost identificate 55 de familii cu 193 de membri care au fost duse cu camioanele la gară pentru a fi deportate în Bărăgan, 24 de familii din Ivanda cu 83 de membri au fost îmbarcate în tren la gara din Peciu Nou iar 69 de familii din Rudna cu 206 membri urcate în vagoane la gara din localitate. Au apucat să-și ia câteva haine și ceva mâncare din cămară, dulapuri pe care, ajunși la destinație, le-au așezat în câmpul pustiu, încropindu-și primele adăposturi, câte o vacă, un cal, câțiva saci cu grâu și porumb și câteva găini. Și-au construit apoi bordeie în care au petrecut prima iarnă și au săpat o fântână adâncă de 40 de metri, dar

Logodna lui Liviu Gherbon - 1959

între timp multe animale au murit de sete. Abia în anul următor și-au făcut primele case din chirpici. Deportații din Banat și Mehedinți au înființat în Bărăgan 18 localități noi iar locuitorii din Beba, Checea și Giulvăz au înființat un cor. De sărbători cântau colinde și cântări bisericesti în bisericuța arhiplină din Tămăoani, spre uimirea sătenilor, cărora li se spusese că aceștia fuseseră duși acolo pentru că erau bandiți periculoși. Destinderea relațiilor cu Iugoslavia s-a petrecut treptat, în anii care au urmat morții lui Stalin iar o deplină normalizare

a avut loc în 1956, când Tito, în fruntea unei delegații guvernamentale, a făcut o nouă vizită oficială în România, soldată cu stabilirea unei colaborări în mai multe domenii. În același an, deportații în Bărăgan au revenit în localitățile lor de baștină, îmbătrâniți și bolnavi iar cei mai mulți și-au găsit gospodăriile ocupate, jefuite sau distruse.

La cules - cca. 1964

Tot în 1956, când a izbucnit revoluția anticomunistă din Ungaria, sătenilor le-au fost prezentate „evenimentele grave din Ungaria” drept acțiuni puse la cale de „teroriști, fasciști, persoane care au instigat la acțiuni antisociale, bandiți înarmați care amenință și terorizează muncitorii, tâlhari, hoți care au ieșit din închisoare și caută să împiedice restabilirea legalității populare și a ordinii în țară, constituind o primejdie pentru securitatea publică” și s-au luat măsuri severe pentru a preîntâmpina situații similare în România, mai ales că notele

La câmp - anii 1950

informative trădau o stare de spirit alarmantă. Și în mediul rural situația devenise explozivă: populația refuza să mai achite cotele, activiștii și colectorii erau atacați și bătuți, se cerea anularea colectivizării, se răspândeau manifeste și lumea era chemată să înlăture regimul totalitar. După ce manifestațiile studenților din Timișoara au fost reprimare cu duritate și trupele sovietice au înăbușit cu forța armelor revoluția maghiară, s-a vorbit despre „normalizarea” vieții din Ungaria dar în anii următori s-au intensificat acțiunile de supraveghere a populației și s-au luat noi măsuri represive împotriva celor bănuiți că se opun regimului

comunist. După 1965, numărul condamnărilor politice s-a diminuat simțitor dar au început să fie folosite metode mai subtile de anihilare a opozațiilor, care au inaugurat regimul dictatorial ceaușist.

În anii care au urmat s-au continuat lucrările de electrificare a comunei Giulvăz, s-au făcut lucrări de hidroameliorații, în 1963 câteva hectare din islaz, unde fusese pepiniera de salcâmi a comunei, s-au predat centrului regional de recepție și s-au construit magazii și șoproane pentru depozitarea cerealelor. În anii '60, Giulvăz și Rudna au fost cuprinse în planul de stat pentru electrificarea cu înaltă tensiune, care s-a făcut cu contribuția financiară a unor instituții și a localnicilor, lucrările necalificate fiind executate prin muncă voluntară. Tot în 1960 au început și reparațiile la drumul Giulvăz-Foeni. Până în 1967, întreaga comună Giulvăz a fost electrificată, având rețea pe toate străzile dar din cele 406 gospodării, doar 240 erau branșate la curent electric. La Ivanda, din cele 275 de gospodării, 218 erau electrificate. Rudna a beneficiat în această perioadă de modernizarea liniei telefonice interurbane cu Timișoara și s-a construit aici un centru de materiale de construcții. În jurul Giulvăzului se cultiva tutunul

Stradă din Ivanda anului 1964

iar mușețelul, care domina flora spontană, se recolta de pe suprafețe mari. Tot la Giulvăz exista o fermă de creștere a bovinelor care aparținea de I.A.S. Peciu Nou. La Crai Nou s-a construit peste râul Timiș un pod de lemn, pentru a uni satul cu localitatea Gad și pentru ca locuitorii să aibă acces la pământurile aflate pe malul stâng al Timișului. După spusele localnicilor, puntea, cu traverse mari, șubrezite și învechite peste stâlpii de susținere, a fost construită de mântuială de niște soldați, devenind impracticabilă la sfârșitul secolului trecut, atunci când apele Timișului creșteau. Ivanda a beneficiat în 1968 de un amenajament silvic al pădurii pe care o avea în folosință. Arboretele care constituie pădurea aparținuse unor particulari din Peciu Nou și a fost naționalizat în 1948, în 1954 existând un singur trup de pădure, corp comun pentru Ivanda și Peciu Nou. În urma reamenajării, Ivanda a primit peste 29 ha de pădure.

În aceeași ani, în toate cele patru așezări existau grădinițe, cămine culturale, școli generale. La Rudna e menționată existența unei biblioteci și a unui punct de pompieri iar la Ivanda un punct sanitar, cinematograf și magazin universal sătesc.

Podul de la Crai Nou

ORGANIZAREA ADMINISTRAȚIEI ȘI ATRIBUȚIILE ACESTEIA

Satele timișene au fost cuprinse, de-a lungul secolelor, în diferite forme de organizare administrativă – comitate, sangeacuri, districte – specifice regatelor și imperiilor care au stăpânit succesiv provincia, toate aceste epoci fiind marcate și de anumite reforme specifice acelor vremuri în cadrul respectivelor structuri, care au avut mai mult sau mai puțin succes. După constituirea imperiului dualist, au apărut legi prin care s-a definitivat organizarea administrativă în cadrul comitatelor reînființate în urma anexării Banatului la Ungaria. Comunele erau unități administrative cu personalitate juridică, organizate în cercuri sau districte conduse de un prim-pretor care supraveghea și controla administrația comunală și menținea ordinea publică iar acestea alcătuiau comitatele.

Peceti și sigilii ale comunelor Gyulváz și Ivanda 1838-1918

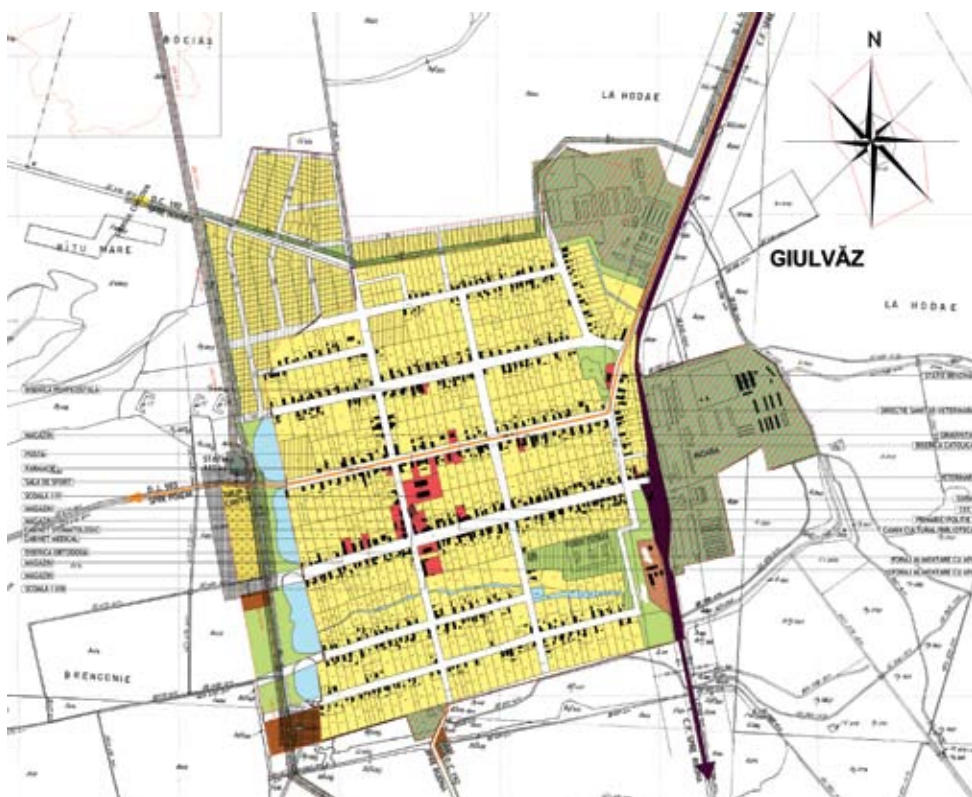
La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, comunele Gyulváz și Ivanda aparțineau comitatului Torontál și districtului Párdányi iar comuna Rudna făcea parte tot din comitatul Torontál dar era inclusă în

districtul Madoș. Specific Banatului a fost că fiecare așezare rurală avea o organizare administrativă proprie, cu o reprezentanță comunală care avea atribuții în toate problemele locale iar hotărârile pe care le lua erau executorii. Printre atribuțiile acesteia se numărau constituirea bugetului, repartizarea și perceperea impozitelor, achiziționarea sau înstrăinarea bunurilor comunale, contractele de închiriere și arendă, funcționarea serviciilor și desființarea lor, întreținerea, demolarea sau repararea monumentelor istorice. Inițial, primarul și notarul reprezentau organul executiv, ulterior fiind incluși jurați, casierul, medicul, medicul veterinar. Primarul, viceprimarul și consilierii erau aleși de obștea alegătorilor iar ceilalți funcționari de membrii reprezentanței comunale. Șeful administrației în comune era notarul, care îndeplinea sarcinile actualului secretar și era singura persoană cu activitate permanentă la nivelul administrației comunei, rămânând de multe ori neschimbat până la pensie. El încasa impozitele în comunele mici iar în cele mari controla strângerea acestora de către casier, ținea evidența cadastrului funciar, era ofițer de stare civilă și întocmea tot felul de acte pentru locuitorii comunei.

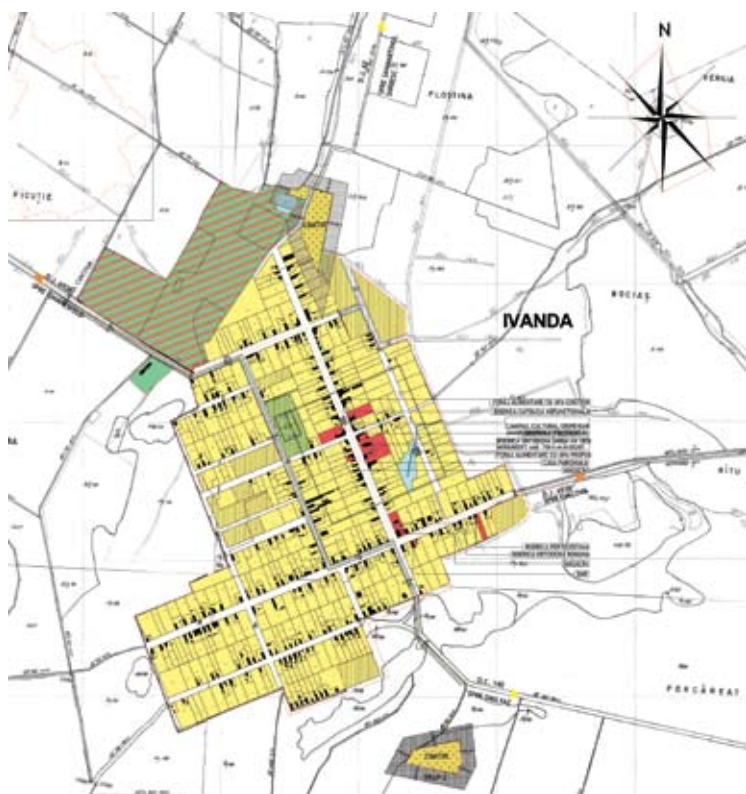

Stema actuală

După primul război mondial s-a instituit și în Banat sistemul administrativ din Vechiul Regat. Comitatul Timiș și o parte a comitatului Torontal, integrate României Mari, au constituit județul Timiș-Torontal, subîmpărțit în plăși, care, la rândul lor, cuprindeau mai multe comune rurale. Județul era condus de un prefect, reprezentant al guvernului în județ, iar plasa, cârmuită de un pretor subordonat prefectului, nu avea personalitate juridică dar reprezenta o circumscripție de deconcentrare administrativă la nivel supracomunal. Potrivit Legii pentru unificarea administrativă din 1925, județul Timiș-Torontal avea 12 plăși ca subdiviziuni administrative și 246 comune rurale. În primii ani după război comunele Giulvăz, Ivanda și Rudna făceau parte din plasa Madoș dar în urma rectificării frontierei Banatului între România și Serbia, au urmat schimbări în privința repartizării comunelor de graniță în circumscripții administrative și judecătorești. Potrivit Anuarului „Socec” al României Mari din anii 1924-1925,

Trăilă Olariu era primarul comunei Giulvăz și notar Iuliu Fleischer, primăria din Rudna era condusă de Radovan Nedelco, atribuțiile notariale fiind îndeplinite de Jenaj Alexandru iar Ștefan Popovici era primarul Ivandei, funcția de notar fiind deținută de I. Schikhoffer. Comunele care țineau de plasa și judecătoria Modoș, rămasă în Serbia, au fost arondate, în cea mai mare parte, la nou-înființata plasă Giulvăz, care cuprindea 16 localități, printre care Ivanda și Rudna, și repartizate la patru judecării rurale din județ, Giulvăz, Ivanda și Rudna fiind transferate de la Modoș la judecătoria de ocol Timișoara. Plasa Giulvăz a funcționat până în 1930 iar în anii următori reședința de plasă a devenit comuna Peciu Nou, careia îi era arondată circumscripția fostei plăși Giulvăz. Aceasta era însă situată la periferia circumscripției de plasă, toate localitățile, cu excepția comunei Dinaș, aflându-se la o distanță mai mare de noua reședință a plășii decât de comuna Giulvăz, care era și un important centru de comunicație, avea o

circumscripție și agenții de încasare iar pe lângă administrația de constatare a impozitelor directe Timișoara, mai multe circumscripții de constatare. În urma reînființării plășii Giulvăz, s-a cerut ca o circumscripție de constatare și o percepție de circumscripție, cu aceeași competență teritorială ca și plasa administrativă, să aibă reședința în comună, așa încât, în 1934 s-a înființat percepția la Giulvăz. Un an mai târziu s-a construit în comună localul preturii, birouri și locuința prim-pretorului, cerându-se și sprijinul celorlalte comune care făceau parte din plasă. S-a fixat o cotă de contribuție pentru fiecare așezare, urmând ca Giulvăz să fie, cu aportul de 17% pe care l-a avut, proprietar al noului edificiu. În 1935 s-a reînființat judecătoria comunală, unde se judecau pricini care aveau ca obiect vătămări aduse țăranilor, recoltelor, diferite stricăciuni și pagube. Aceasta urmărea ca măsurile poliției comunale – mai ales cele menite să împiedice furturile și pagubele pe câmpuri – și contravențiunile administrative să poată fi aplicate imediat. Strămutarea judecătoriei rurale la Giulvăz era mai avantajoasă pentru toate comunele care alcătuiau plasa și în privința distanței față de localitatea de reședință a acesteia, pentru cele mai multe localități aceasta fiind mai mică de 15 km. Tribunalul și Curtea de Apel de care aparțineau comunele se aflau la Timișoara.

O dată cu instaurarea regimului monarhic autoritar al regelui Carol al II-lea și intrarea în vigoare a unei noi constituții, în 1938 s-au constituit ținuturile ca noi forme de organizare administrativă și s-a înființat ținutul Timiș, care cuprindea județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș, Hunedoara, și Severin. S-a păstrat plasa Giulvăz, cu 14 comune rurale, printre care Ivanda și Rudna. Aceasta din urmă era acum separată de Crai Nou din punct de vedere administrativ, în localitatea din urmă funcționând o primărie condusă de Milcu Vichentie.

Constituția carlistă și legile aferente, inclusiv cea administrativă, au fost suprimate de guvernul Antonescu, ținuturile au fost desființate iar județele au redevenit unități administrativ-teritoriale cu personalitate juridică, împărțite în plăși și comune. Din plasa Giulvăz făceau parte în 1941 și comunele Ivanda, Crai Nou și Rudna.

În anul 1950 a fost adoptat modelul sovietic de organizare administrativă, teritoriul țării fiind împărțit în regiuni, raioane, comune și sate, acestea din urmă neavând personalitate juridică. Comunele, alcătuite din unul sau mai multe sate, erau administrate de sfatul popular și subordonate raioanelor. Comunele Giulvăz, Ivanda și Rudna, de care aparținea cătunul Crai Nou și satul Gad, făceau parte din raionul Deta, cuprins, la rândul lui, în regiunea Timișoara. Numărul regiunilor a scăzut în anii următori din cauza tendințelor centralizatoare ale regimului și în același timp au fost desființate mai multe raioane. Reorganizarea administrativă din 1952 nu a adus schimbări la nivelul acestor comune. În urma reîmpărțirii administrativ-teritoriale din 1956, în regiunea Timișoara a fost desființat raionul Deta, înființându-se altele noi iar comunele Giulvăz, Ivanda și Rudna au fost incluse în noul raion Ciacova. În 1960, când s-au făcut noi modificări în sistemul administrativ, regiunea Timișoara a fost redenumită regiunea Banat și în cadrul acesteia s-au desființat mai multe raioane, printre care și Ciacova, comunele Giulvăz, Ivanda și Rudna, de care mai aparținea satul Crai Nou, fiind cuprinse în raionul Timișoara.

Această ultimă organizare s-a menținut până în 1968, când s-a revenit la organizarea teritorială tradițională românească prin reînființarea județelor, renunțându-se la regiunile și raioanele de inspirație sovietică. S-a înființat județul Timiș, în care localitățile Giulvăz, Ivanda și Rudna și-au păstrat inițial statutul de comune dar la sfârșitul aceluiași an, doar localitatea Giulvăz a rămas reședință de comună iar Ivanda, Rudna și Crai Nou i-au fost arondate ca sate. Propus ca sat component al comunei Giulvăz pe motiv că nu ar fi avut perspective de dezvoltare, Ivanda a pierdut și o mare parte din suprafața agricolă, care a intrat în componența administrativă a altor localități. Primăria Giulvăz a preluat atunci tot inventarul existent la sfaturile populare ale fostelor comune Ivanda și Rudna.

Dintre primarii ultimilor ani amintim pe: Veselin Iașin (1968-1981), Mirian Borcea (1981-1991), Gheorghe Todor (1991-1992), Ioan Gilinger (1996-2008) și Florentin Cristeți (1992-1996, 2008 - prezent).

Clădirile Primăriei

LOCUITORII ȘI CONFIGURAȚIA ETNICĂ A AȘEZĂRILOR

Despre populația satelor medievale s-au păstrat date extrem de puține și disparate, care nu pot oferi decât o imagine aproximativă asupra numărului locuitorilor din sate. În timpul războaielor cu turcii și a stăpânirii turcești, se poate estima că numeroasele conflicte din zona de câmpie a Banatului au dus și ele la scăderea populației, mulți țărani refugiindu-se în zonele de munte, mai ferite. Primele conscripții au fost întocmite după instaurarea administrației austriece, care consemnau numărul populației băștinașe pentru a evalua potențialul economic al provinciei, gradul de fiscalitate și viitoarele venituri ce s-ar putea obține în vederea transformării ei într-o regiune aducătoare de profit. Au survenit, totodată, mutații de populație care au schimbat configurația etnică a satelor, în urma imigrațiilor și a colonizărilor. Conscripția din 1743 a consemnat pentru prima dată și naționalitatea locuitorilor din fiecare așezare, la vremea respectivă aproximativ trei sferturi din acestea fiind locuite de români, unele de români și sârbi iar în câteva locuri încă izolate, de primii coloniști șvabi. Giulvăz a fost o așezare în care populația românească a fost mereu majoritară, în Ivanda sârbii erau majoritari la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ulterior stabilindu-se aici numeroși șvabi din comunele învecinate, la Rudna, până la începutul secolului trecut cei mai mulți locuitori erau sârbi, șvabii mutați aici având o importanță mai mică în structura etnică a comunei, iar Crai Nou s-a întemeiat cu familii românești venite din Munții Apuseni și din Banatul sârbesc. Într-un tabel din anul 1777 care se referea la nevoile școlilor românești și sârbești se menționează, alături de alte comune din districtul Ciacova, că Giulvăz avea 115 case, Ivanda 112 case iar Rudna 70 de case.

Date mai exacte despre numărul locuitorilor s-au păstrat din timpul monarhiei dualiste: Giulvăz avea 1.352 de locuitori în 1869, la recensământul maghiar din 1890 au fost înregistrați 1.412 locuitori, numărul acestora se ridică la 1.435 în 1900 și la 1.467 în 1910. În Schematismul Diecezan din anul 1900, existau 360 romano-catolici, 1.100 ortodocși, un reformat-calvin și 20 de evrei.

Potrivit datelor existente din aceeași ani, numărul locuitorilor din Ivanda a sporit de la 1.340 în 1869 la 1.545 în 1890, scăzând apoi la 1.511 în 1900 și la 1.477 în 1910. Din punct de vedere confesional, în 1902 trăiau la Ivanda 426 romano-catolici, 36 greco-catolici, 1.038 ortodocși, trei reformați și zece evrei. Numărul romano-catolicilor a scăzut în 1916 la 325 iar cel al ortodocșilor a crescut la 1.122, alături de aceștia mai fiind înregistrați un evanghelic-luteran și 15 evrei. Rudna avea în 1869 1.316 locuitori, apoi 1.288 la recensământul din 1890 dar populația a crescut în 1900 la 1.621 locuitori și apoi la 1.728 în 1910. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, până în preajma primului război mondial, mulți bănațeni au emigrat în Statele Unite ale Americii pentru a se îmbogăți dar cei mai mulți s-au reîntors după câțiva ani, cu banii economisiți cumpărând pământ și construindu-și case.

Nuntă - 1960

Datele existente din anul 1920 se referă și la structura etnică a populației: Din cei 1.381 de locuitori ai comunei Giulvăz, 914 erau români, 404 germani, 45 unguri, 6 evrei și 12 de alte etnii. La Ivanda, din cei 1.441 de locuitori, 981 erau sârbi, 312 germani, 132 unguri și 16 români iar la Rudna, care avea în

anul respectiv 1.523 de locuitori, 1.091 erau sârbi, 223 unguri, 119 germani, 89 români și un evreu. În același an, Comuna Giulvăz figura cu 330 de case, Ivanda cu 248 de case și Rudna cu 268 de case. Cifrele existente pentru anul 1930 indică 1.448 locuitori la Giulvăz, 1.456 la Ivanda și 2.114 la Rudna, cu o ușoară creștere în următorii cinci ani. Sub influența șvabilor, în satele din Banat s-a răspândit obiceiul de a nu avea mulți copii, pentru a nu împărți averea, natalitatea fiind mult mai scăzută față de alte regiuni ale țării. Din 1940 s-au păstrat date despre structura confesională a populației din Giulvăz: 1.330 ortodocși, 448 romano-catolici, 12 greco-catolici, șase reformați-calvini, patru evrei.

Familie în costume populare - 1940

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial avea să aducă schimbări majore în lumea satelor bănățene. În anii tulburi ai războiului, câteva familii de evrei care trăiau la Ivanda au părăsit satul definitiv iar alte familii, de șvabi, și-au părăsit gospodăriile, retrăgându-se cu armata germană. Alții au fost deportați în URSS iar apoi în Bărăgan, de unde mulți nu s-au mai întors. Reforma agrară din 1945 a fost și ea o lovitură pentru populația germană, mulți fiind expropriați pentru că au fost considerați colaboratori ai Germaniei naziste. În 1948, la Giulvăz mai trăiau doar 260 de romano-catolici, zece greco-catolici și șase reformați-

calvini, alături de 1.162 ortodocși. După instaurarea regimului comunist, au fost aduși în localitățile bănățene locuitori din alte regiuni ale țării, mai ales din Moldova și Ardeal, în timp ce o bună parte din populația băștinașă, mai ales tinerii, s-au stabilit la oraș la absolvirea școlii, după ce pământurile familiei fuseseră colectivizate. În 1956, comuna Giulvăz mai avea 1.187 de locuitori, Ivanda – 1.047 locuitori, Rudna – 1.179 locuitori și Crai Nou 851 locuitori iar în 1966 erau înregistrați la Giulvăz 1.324 locuitori, la Ivanda 916, la Rudna 1.032 iar la Crai Nou 799, în anii următori doar la Ivanda înregistrându-se o depopulare mai accentuată.

Familia Predescu - cca. 1920

Treptat, românii au devenit majoritari în toate localitățile. Dacă la începutul secolului XX comunitatea sârbească din Rudna era majoritară, ea s-a împuținat simțitor în urma schimbului de populație cu Serbia în anii care au urmat primului război mondial. După deportările în Bărăgan, mutarea definitivă a numeroși etnici sârbi la Timișoara și emigrarea șvabilor, în prezent satul este, din punct de vedere etnic, unul mixt, româno-sârbesc. Același fenomen s-a petrecut și la Ivanda, unde, în perioada interbelică românii erau minoritari. În urma plecării masive a etnicilor germani, la Ivanda fenomenul depopulării a fost mai accentuat. Cei rămași în sat au îmbătrânit iar copiii stabiliți la oraș pentru a putea supraviețui în urma colectivizării forțate s-au îndepărtat de rosturile vieții de la țară, valorile societății tradiționale a satelor dispărând aproape cu desăvârșire. În 1992, Giulvăz mai avea 1.082 locuitori (893 români, 12 maghiari, 72 germani, 16 sârbi, 89 alte etnii), Ivanda 539 locuitori (344 români, 20 maghiari, 5 germani, 168 sârbi, 2 alte etnii) Rudna 656 locuitori (378 români, 239 sârbi, 15 maghiari, 15 germani, 9 alte etnii) iar Crai Nou 536 locuitori (529 români, 4 maghiari, 2 germani, 1 sârb) iar la 1 ianuarie 1995 comuna Giulvăz totaliza 2.786 locuitori (1.344 bărbați și 1.442 femei). După prăbușirea regimului comunist, emigrarea în Germania a continuat și a apărut fenomenul exodului în țările Uniunii Europene, în căutarea unor locuri de muncă.

După recensământul din anul 2002, în comuna Giulvăz s-au inventariat 1.079 clădiri, 998 gospodării, 3.022 locuitori. Din punct de vedere etnic, 2.396 s-au declarat români, 327 sârbi, 175 țigani, 72 maghiari, 38 germani, 10 ucraineni, doi bulgari, un italian și un locuitor de altă etnie.

În urma recensământului din 2011 situația se prezintă astfel:
populație stabilă - 3075, din care 2459 români, 50 maghiari, 32 germani,
198 sârbi, 169 romi, 5 ucraineni, 4 bulgari și 3 ruși-lipoveni.
gospodării: Giulvăz - 373, Crai Nou - 179, Ivanda - 196, Rudna - 255.

VIATA RELIGIOASĂ. BISERICI ȘI CONFESIUNI

Încă din timpul Daciei romane, alături de cultele păgâne ale populației daco-romane din ținutul bănățean a început să se răspândească noua religie creștină, oficializată prin Edictul din Milan, promulgat de împăratul Constantin cel Mare în anul 313. „Vita Sancti Gerhardi” relatează că voievodul Ahtum primise botezul creștin de rit ortodox în cetatea Vidinului iar mănăstirea călugărilor greci de la Morisena (Cenad), închinată Sfântului Ioan Botezătorul, este o mărturie că în voievodatul său exista deja o organizare bisericească și ortodoxia era răspândită în zonă. După cucerirea maghiară, în locul călugărilor de rit răsăritean au fost aduși călugări catolici și monahul benedictin Gerardo Sagredo, care a organizat în 1030 episcopia catolică a Cenadului. În secolele următoare, așa cum arată și registrul de dijme papale din 1333-1337, Banatul era cuprins în dieceza Cenadului, care avea șapte arhidiaconate și își întindea jurisdicția asupra mai multor comitate, printre care și Timișul. Deținerea de domenii și titluri nobiliare era condiționată de apartenența la catolicism și chiar o parte a feudalității românești s-a conformat acestor pretenții dar cea mai mare parte a populației a rămas ortodoxă. Biserica romano-catolică a înregistrat un regres o dată cu trecerea provinciei sub stăpânire otomană, când nobilii maghiari au părăsit Banatul.

Locuitorii băștinași s-au bucurat de toleranță religioasă în timpul stăpânirii otomane, iar bisericile creștine și-au continuat existența. În 1557 a fost înființată patriarhia ortodoxă din Ipek, a cărei autoritate se întindea și asupra ortodocșilor din pașalâcul Timișoarei și încasa donații (mile) de la credincioșii din satele bănățene, așa cum arată catastifele păstrate din anii 1660 și 1666, care evidențiază existența bisericii ortodoxe, cu parohii, protopopiate și preoți în mai multe localități, printre care și Rudna.

Pentru a obține sprijinul patriarhului de la Ipek și al populației creștine balcanice împotriva turcilor, împăratul Leopold I a dat în 1690 o diplomă prin care era recunoscută autoritatea patriarhului sârb asupra tuturor bisericilor ortodoxe din teritoriile aflate sub stăpânire habsburgică, ortodocșii din Banat

intrând, după pacea de la Passarowitz, sub jurisdicția bisericii sârbe, care și-a înființat un centru episcopal la Timișoara. Tentative de emancipare de sub tutela bisericii sârbe au existat în timpul revoluției de la 1848 dar subordonarea bisericească față de ierarhii sârbi a durat până în 1864, când biserica ortodoxă română s-a despărțit de cea sârbă și s-a organizat separat, de la nivelul parohiilor până la episcopii și mitropolie iar parohiile ortodoxe române au fost incluse în eparhia Caransebeșului. Episcopia Timișoarei a fost reînființată în anul 1939, în iulie 1947 a fost ridicată la rangul de arhiepiscopie iar în 27 septembrie al aceluiași an s-a înființat Mitropolia Banatului. Vechile biserici ortodoxe erau modeste, cu preoți a căror stare materială și mod de viață nu erau mult diferite de cea a țăranilor.

Coloniștii germani veniți în Banat erau catolici și au avut o viață religioasă separată de cea a ortodocșilor dar una din preocupările curții vieneze a fost aceea de a răspândi cât mai mult catolicismul în provincie, ca o contrapondere împotriva musulmanilor cu care se învecina imperiul și a ungarilor care, în mare parte, deveniseră adepți ai Reformei. La început, slujbele religioase ale catolicilor erau oficiate în încăperi special amenajate dar cu sprijin obținut din partea administrației habsburgice, comunitatea șvăbească și-a ridicat în multe localități biserici trainice, din cărămidă, case parohiale și a primit bani pentru retribuirea preoților. O dată cu reorganizarea bisericii catolice, episcopia Cenadului s-a mutat la Timișoara, unde funcționează și astăzi. Stabilirea protestanților în Banat a fost permisă abia printr-o patentă din 1781 a împăratului Iosif al II-lea dar numărul lor, mai ales la sate, a fost nesemnificativ.

Relațiile statului cu biserica, în special cu cea romano-catolică și greco-catolică, s-au alterat în timpul regimului comunist, când, în urma unor procese intentate unor oameni ai bisericii catolice în țările est-europene, a arestării altora sau a amenințărilor primite de unii preoți, Congregația Cardinalilor a dat un decret, în 1949, prin care catolicii care făceau parte ori se alăturau unui partid comunist erau excomunicați. Nu după mult timp, la 7 iulie 1950, România a întrerupt relațiile cu Vaticanul.

Giulvăz

Zidirea bisericii ortodoxe din Giulvăz a fost aprobată de consilierii locali ai comunei în 1804 dar potrivit tradiției locale, consemnată de părintele Nicolae Brănuțiu într-o scurtă cronică a parohiei care a fost descoperită ulterior de părintele Cornel Teaha în arhivă, înaintea zidirii actualului lăcaș de cult a existat o altă biserică, din lemn de stejar, la aproximativ 20 de metri spre nord de turnul bisericii actuale. Până în anul 1925, când s-a construit actualul gard al bisericii, acolo s-a aflat o cruce de lemn împrejmuită cu un gard. Părintele Brănuțiu primise informația de la un bătrân al satului, Ioan Andraș, prin 1920. Bătrânul avea atunci peste 80 de ani și povestea că bunicul său fusese botezat în bisericuța de lemn. Se pare că aceasta exista în jurul anilor 1720-1725 dar data exactă a construirii ei nu este cunoscută. Actuala biserică, al cărei hram este „Adormirea Maicii Domnului”, a fost pictată în 1912 de Filip Matei și a fost renovată în 1936. În biserica ortodoxă din Giulvăz existau 12 minee cu

Biserica din Giulvăz - 1930

litere chirilice, cumpărate în 1809, o cazanie și un strajnic din 1797, tot cu litere chirilice. În 1934, oficiul parohial ortodox din Giulvăz a cerut un ajutor de 30.000 de lei pentru repararea turnului bisericii, care era deteriorat și în pericol de a se prăbuși dar cererea a fost respinsă de consilierii comunali, pe considerentul că lucrările nu sunt urgente și parohia dispune de 60.000 de lei, fiind mult mai necesar sprijinul pentru comunitatea romano-catolică, niciodată ajutată până atunci.

Picturile tavanului și altarul

În protocolul vizitațiunii episcopale din 27 octombrie 1838 se menționează că Giulvăz, „possesio vallachica”, era o filială a parohiei Peciu Nou, cu 18 locuitori de confesiune romano-catolică, iar conscripția parohială din 4 august 1848 consemnează existența a 30 de locuitori șvabi de confesiune romano-catolică la Giulvăz, reședința parohială fiind tot la Peciu Nou. Nu sunt cunoscute detalii cu privire la anul construirii și locul primului lăcaș de cult romano-catolic din Giulvăz, anterior bisericii actuale, dar se știe că un loc de rugăciune a existat și în anul 1902 avea un clopot sfințit de episcopul József Németh, turnat în același an în cinstea Sfintei Ecaterina de Alexandria. Așa cum s-a întâmplat și în alte localități cu un număr mai mic de enoriași catolici, inițial s-a ridicat o mică școală confesională, în care duminica, prin unirea a două săli de clasă, preotul din parohia cea mai apropiată celebra Sfânta Liturghie la un altar mobil sau improvizat. Încă din 1894, reprezentantul districtului Párdányi cerea ca în fața noii școli din Giulvăz să nu fie ridicată o nouă cruce ci să fie mutată cea existentă în fața edificiului școlii vechi, cerere acceptată de parohul Ödön Tokody, de cantorul învățător Adam Wolf și de președintele comunității bisericești, Johann Hoffmann. În anul 1903, Adam Wolf a recenzat populația catolică din Giulvăz, care însuma la vremea respectivă 113 familii cu 475 de suflete. Inventarul capelei romano-catolice din Giulvăz din 20 septembrie 1906 cuprinde mai multe obiecte de cult: o piatră de altar cu relicvii, șase sfeșnice de altar, o icoană de altar și o statuie a Sfintei Fecioare Maria, o statuie a Sfântului Anton de Padova și un armoriu vechi pentru acompaniamentul cântului bisericesc. În același an, preotul Ödön Tokody, împreună cu credincioșii din Giulvăz, au decis construirea unei biserici propriu-zise, aprobată de Ordinariatul Episcopiei romano-catolice, care și-a reînnoit acordul în 1910. Catolicii din Giulvăz obținuseră, în 1907, și dreptul de a înființa un cimitir propriu, până la data respectivă fiind folosit cimitirul comunal al tuturor confesiunilor. Lucrările începute în 1910 au continuat până în 1915, când construcția bisericii a fost temporar abandonată din cauza izbucnirii războiului.

Eforturile pentru ridicarea lăcașului de cult au continuat între anii 1926-1938, în ședințele adunărilor generale ale comunității bisericești fiind ținută o evidență foarte riguroasă a veniturilor și a cheltuielilor. Comunitatea romano-catolică din Giulvăz adresă și consiliului comunal local o cerere prin care solicita sprijin financiar pentru construirea noii biserici, respectiv 120.000 lei, eșalonați pe patru ani consecutivi. Credincioșii romano-catolici și-au susținut această cerere arătând că ei plăteau 60% din

dările către stat și au contribuit în ultimii ani, împreună cu românii, la ridicarea casei naționale și a gardului bisericii ortodoxe române. Cererea oficiului parohial romano-catolic pentru mărirea fondului de edificare a bisericii a fost aprobată, consilierii comunali sprijinind în 1934 parohia catolică cu suma de 20.000 lei din bugetul comunei. În anul respectiv, văduva Katharina Becker a ridicat o cruce pe terenul ei, la holdele din afara satului, care a fost sfințită de preotul Lothar Unterweger la sfârșitul lunii septembrie.

O nouă cerere a fost formulată în 1937 de preotul paroh din Peciu Nou, dr. Lothar Unterweger dar cu banii existenți în cont biserica putea fi deja ridicată. În același an, antreprenorul de construcții Franz Somogyi din Deta a întocmit planurile pentru noua biserică, pe care le-a prezentat Ordinariatului Episcopiei romano-catolice din Timișoara pentru a fi aprobate. Valoarea proiectului se ridică la 420.000 lei iar această ofertă a fost acceptată de adunarea

generală a comunității bisericești prezidată de preotul Adam Schicht, din parohia Peciú Nou, suma de 220.000 lei deja existentă urmând a fi completată cu un împrumut bancar de 200.000 lei, care trebuia stins în următorii trei ani. Dintr-o scrisoare a episcopului de Timișoara Augustin Pacha, din 1938, reiese că lucrările la bisericuța din Giulvăz au fost terminate iar fostul paroh din Peciú Nou, dr. Lothar Unterweger, devenit între timp canonic al Capitulului Catedral de Timișoara, a fost însărcinat cu binecuvântarea bisericii, în momentul respectiv comunitatea romano-catolică numărând aproximativ 450 de suflete. Aceasta a avut loc la 16 octombrie 1938 iar hramul bisericii urma să fie acela al Maternității Fericitei Fecioare Maria, o sărbătoare marială catolică ce urma să fie serbată în fiecare a doua duminică a lunii octombrie. În urma emigrării masive a șvabilor, multe parohii romano-catolice au fost desființate. Filiala Giulvăz a fost rearondată de la 1 ianuarie 1992, împreună cu parohia Peciú Nou, la parohia Timișoara VII Freidorf iar biserica a fost renovată în anii 2007-2008.

Ivanda

Biserica ortodoxă sârbă din Ivanda „Sf. Arhanghel Gavriil” a fost înălțată în 1851, turla lăcașului de cult fiind ridicată mai târziu, în 1913. În biserică se păstrează pictura iconostasului din 1897, făcută de Eugen Șpang la cererea și pe cheltuiala lui Adam și Teța Perinaț, doi gospodari de frunte ai comunei. Numele lor și anul în care s-a pictat iconostasul apar deasupra ușilor împărătești, sub chipul Arhanghelului Mihail. Un motiv care revine frecvent atât în pictura interioară cât și în cea exterioară a bisericii este ochiul înscris într-un triunghi, coloanele de pe fațada bisericii fiind și ele un element arhitectonic neobișnuit în

arhitectura bisericească locală. O poveste ciudată s-a născut pe seama clopotelor bisericii. Se spune că atunci când se adunau nori grei, care vesteau furtună, în biserică se trăgeau clopotele și norii se împrăștiașu, astfel încât la Ivanda nu a bătut niciodată piatra. Bătrânii mai povesteau că la un moment dat limba unuia dintre clopote, în greutate de aproximativ 30 de kilograme, s-a desprins de la locul ei și în cădere a rupt toate treptele vechi de lemn care duceau în clopotniță. Într-un an din perioada postcomunistă, chiar de Crăciunul sârbesc, biserica a fost prădată de hoști. Aceștia au coborât pe geamul din altarul bisericii cu ajutorul unei funii, au furat mai multe sfeșnice și potirul din altar. Cu toate că hoștii au fost prinși, bunurile furate nu au mai fost niciodată recuperate.

P a r o h i a
ortodoxă română s-a
înființat în 1930.

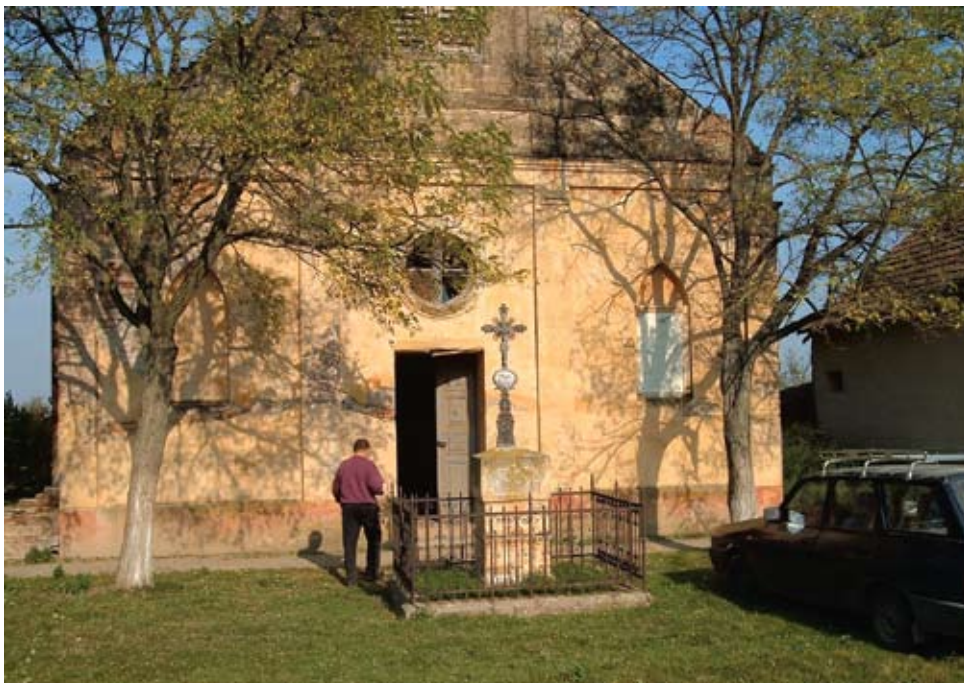
Biserica a
fost ridicată în anul
2007 cu sprijinul
familiei Apopi.

În anul 1806, când s-a înființat parohia romano-catolică din Johannisfeld, Ivanda a funcționat ca o filială a acesteia, în 1837 fiind menționați în localitate 47 de credincioși romano-catolici. Inițial, credincioșii din Ivanda nu contribuiau la venitul preotului-paroh dar plăteau taxe pentru diverse servicii, la fel ca ceilalți credincioși romano-catolici din Johannisfeld sau Sânmartinu Sârbesc. În ianuarie 1864, romano-catolicii din Ivanda au obținut, cu sprijinul proprietarului de atunci, Antonius Karácsonyi, o clădire cu o singură încăpere, care a devenit capelă. Noul lăcaș a fost sfințit la 19 ianuarie de preotul Antonius Krix, care a celebrat și Sfânta Liturghie, iar în luna martie a fost binecuvântat locul noului cimitir catolic comunal și a fost sfințită o cruce nouă, așezată la marginea drumului. Trei luni mai târziu, preotul Krix înștiința episcopia de la Timișoara că Rebecca Karácsony dăruise capelei toate obiectele necesare cultului, cu rugămintea ca preotul să poată ține în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare Sfânta Liturghie atât la Johannisfeld cât și la Ivanda. În anul următor, Antonius Karácsonyi și Helena Ronay de Kiss-Zsombor, a cărei familie

Biserica romano-catolică din Ivanda puțin înainte de demolare

stăpânea, la rândul ei, o parte a domeniului din Ivanda, au donat pentru capelă o icoană de mari dimensiuni a Sfintei Fecioare Maria, ocrotitoarea Ungariei, care urma să fie mutată în viitoarea biserică, sărbătoarea Sfintei Fecioare devenind și hramul lăcașului de cult. Proiectul construirii unei biserici romano-catolice a fost susținut în anii care au urmat atât de credincioșii din comună, al căror număr ajunsese la 318 locuitori, cât și de preotul din Johannisfeld și de proprietarii domeniului, care alături de societatea Sf. Ladislau din Pesta și de cardinalul János Scitovszky, primatul Ungariei de la Esztergom, au făcut în anii 1864-1865 mai multe donații pentru construirea noii biserici. Capela din Ivanda a fost ridicată în 1893, sub același acoperiș cu școala catolică, ce fusese înființată cu câțiva ani în urmă. O locuință a cantorului, care adesea era și învățător la școala confesională și totodată clopotar, exista deja din anul 1840. Lăcașului de cult, construit în stil neogotic, i s-a adăugat un turn abia în anul 1934, când, din moștenirea Rosaliei Hausladen, fostă șefă a poștei din localitate care și-a donat averea bisericii catolice, s-au cumpărat două clopote noi.

Clopotele bisericii

Deoarece vechea structură pe care se aflau clopotele existente se șubrezișe și nu le putea susține pe cele noi, cu cei 20.000 de lei alocați de primărie s-a construit un nou turn care a adăpostit toate clopotele. Baniile de la primărie au fost obținuuți și în urma susținerii în consiliul local al acestui proiect de către comunitatea sârbă, întorcând astfel un mai vechi serviciu făcut de șvabii din Ivanda, care nu se opuseseră atunci când primăria a aprobat suma de 40.000 de lei pentru renovarea bisericii sârbești. Noile clopote au fost sfințite la 1 iulie 1934 de canonicul dr. Lothar Unterweger din Timișoara.

Dacă numărul catolicilor a fost în creștere până la începutul secolului XX, acesta a scăzut în urma celor două războaie mondiale; în 1948, la Ivanda mai erau doar 244 de credincioși romano-catolici. În anul respectiv, atât capela cât și școala confesională, aflate în aceeași clădire, au fost naționalizate, deși edificiul avea aspectul bine definit al unei biserici. Un an mai târziu, statul a preluat și sesia bisericii, cu o suprafață de zece jugăre, sesia cantorală de șase jugăre și grădina de lângă locuința cantorului. Numărul catolicilor a continuat să scadă iar în 1972 mai locuiau la Ivanda doar 12 familii catolice, dintre care cinci de etnie germană, celelalte fiind familii maghiare. Până în anul respectiv, membrii familiei lui Anton Maser s-au îngrijit de biserică, ei fiind și cei care aduceau preotul pentru Sfânta Liturghie sau pentru hramul bisericii, când se predica atât în limba germană cât și în cea maghiară, dar după mutarea acestora nimeni nu s-a mai îngrijit de viața religioasă a pușinilor credincioși romano-catolici rămași în sat. S-a ajuns până acolo încât maghiarii au propus ca biserica să fie transformată în depozit de cereale, astfel încât preotului Stefan Schuch de la Johannisfeld i s-a părut mai nimerit ca, la nevoie, ortodocșii români să își țină slujbele în biserica aproape părăsită. După 1989 biserica a fost retrocedată, dar nemaieexistând credincioși, s-a degradat treptat, căci parohia romano-catolică din Otelec, căreia i-a fost arondată atât filiala Ivanda cât și parohia Johannisfeld, nu a avut banii necesari să o restaureze. În urmă cu câțiva ani, biserica ajunsese o ruină, cu unul din pereți prăbușit. În interior se mai putea vedea zugrăveala, al cărei motiv principal era mielul pascal, rămăseseră neatinse băncile, amvonul și o statuie a Fecioarei Maria. Orga dispăruse însă și nimeni nu mai știa nimic de soarta ei. Cum nu exista nici o posibilitate de reconstrucție și restaurare a bisericii, ea a fost demolată în 2010 iar clopotele au fost date de Episcopia Romano-Catolică în folosința comunității ortodoxe românești din Toracul Mare, localitate aflată în Banatul Sârbesc.

Rudna

Primul preot al localității Rudna este amintit în anul 1333, numele său fiind trecut pe o cruce aflată în curtea actualei biserici, înaintea celor care i-au urmat, începând cu secolul al XVII-lea. La data respectivă a fost consemnată existența așezării dar date despre o biserică din acele vremuri nu s-au păstrat. Tradiția vorbește de o mănăstire care a existat pe un teren vălurit de pe malul stâng al Timișului, numit de localnici Namastir, probabil distrusă după venirea turcilor, dar catastiful de la Ipek îi menționează în cartierul Palanka pe monahul Nicodim și pe preotul Damian, ceea ce poate fi un indiciu pentru existența unei biserici pe locul din hotar care a păstrat vechea denumire.

Placa de pe fațada biserici cu lista preoților care au slujit de-a lungul timpului

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când vatra satului a fost strămutată, a fost construită o biserică nouă, închinată Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, în care se afla și cripta familiei Nicolici. Se spune că micuța biserică de lemn a ars și pe locul ei a fost înălțată în 1842 o cruce de piatră cu o inscripție în limba slavonă, aflată în vecinătatea conacului. Între anii 1834-1838, la Rudna a fost ridicată actuala biserică ortodoxă sârbă, „... din râvna doamnei Alka Nikolić de Rudna născută Tekelija de Kevermes”, în imediata apropiere a conacului. Biserica, închinată Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, este, ca majoritatea bisericilor bănățene din acea perioadă, o construcție tipic barocă, în formă de navă, cu un plan cruciform abia perceptibil în interior. Absida altarului are forma unui arc de cerc iar iconostasul, de tip înalt, este sculptat cu bun-gust, chiar dacă nu somptuos. Pe fațada vestică se află turnul care adăpostește cele trei clopote, ceea ce a făcut ca pronaosul să fie sensibil micșorat. Icoanele de pe iconostas au fost pictate în 1871 de Ljubomir Aleksandrović, al cărui model a

fost dascălul său Konstantin Danil, cel care a pictat iconostasul catedralei sârbești din Timișoara. Ele sunt dispuse în cinci registre: patru icoane în soclu, icoanele de pe ușile altarului, icoanele împărățești, trei icoane aflate deasupra ușilor, șase ale marilor praznice cu icoana centrală a Sfintei Treimi, apoi ansamblul tematic al Răstignirii, străjuit de medalioanele Sfinților Apostoli. După pilda maestrului său, și pictorul bisericii din Rudna a omis să-și semneze lucrările și a lăsat doar pe o icoană inițiale greu lizibile, care au permis specialiștilor să identifice autorul picturilor. Pereții și bolțile bisericii nu au fost pictate dar un alt pictor, mai puțin iscusit decât Ljubomir Aleksandrović, a pictat icoanele de pe cele două tronuri. În biserică s-au mai păstrat și cărți bisericești din secolul al XVIII-lea. Pe fațada vestică a bisericii se află două plăci de marmură, pe care sunt trecute numele celor căzuți în cele două războaie mondiale. Înainte de primul război mondial, românii din așezare aveau parohie comună cu sârbii iar din 1926 au aparținut parohiei ortodoxe române din Crai Nou.

Scara bisericii cu treptele cioplite cu barda dintr-o singură bucată de lemn

Crai Nou

La un an după întemeierea așezării Crai Nou s-a înființat parohia ortodoxă română și primul preot, Aurel Popovici, de loc din Banatul sârbesc, a amenajat o capelă ortodoxă într-unul din localurile lui Feodor Nicolici. Nepoata sa, Carolina, s-a măritat în 1936 cu părintele Liviu Vinulescu, pe atunci preot la Oravița, iar doi ani mai târziu tinerii căsătoriți s-au mutat la Crai Nou . Piatra de temelie a bisericii ortodoxe române, cu hramul „Sf. Ilie”, a fost pusă în 1939, construcția fiind terminată după trei ani. Icoanele de pe iconostas au fost pictate de preoteasa Livia Olaru, soția preotului de la Timișoara-Küttel și biserica a fost sfințită în 1942 de preotul Augustin Ghilezan, protopop al protopopiatului Ciacova. Biserica a fost vizitată de episcopul-vicar Timotei Sevcicu; la altarul bisericii au mai oficiat slujbe preoții Pavel Triconi, Gheorghe Dobre, Ioan Ruginescu, Petru Drăghicescu iar cantori bisericești au fost Nicolae Vârtan și Gheorghe Todor. Aici a fost paracliser câțiva ani Antonie Jeflea, originar din

Ardeal, care, atras de viața monahală, a ajuns la mănăstirea Secu, unde a început drumul spre călugărie sub îndrumarea părintelui Cleopa. A urmat seminarul teologic, facultatea de drept și de teologie și s-a călugărit la mănăstirea Cetățuia din Iași, unde a fost discipolul părintelui Teofan. În 1995, fostul paracliser de la Crai Nou a devenit stareț al mănăstirii Giurgeni iar în 2007, arhimandrit în Episcopia Romanului. Astăzi, biserica din Crai Nou are în grijă și filia din Rudna.

La Giulvăz, ruga se serbează de Rusalii, cea de la Ivanda este serbată în 26 iulie – ziua Sf. Arhanghel Gavriil în calendarul ortodox sârbesc, la Rudna în 7 iulie iar la Crai Nou de hramul bisericii, în 20 iulie.

EVOLUȚIA ȘCOLII

În trecutul îndepărtat, educația copiilor, însușirea unor noțiuni elementare de instruire și a culturii specifice comunităților rurale se făcea în cadrul familiei. Mai târziu, citirea, scrierea, socotitul, cântarea și religia se învățau la școli înființate pe lângă biserici, unde preoții și cantorii erau, deopotrivă, dascăli. Despre cele mai vechi școli din Banat nu există prea multe date. În 1768, când împăratul Iosif al II-lea a vizitat Banatul, a menționat în memoriul pe care l-a întocmit că românii și sârbii n-au școli și cei mai mulți din preoții lor nu știu carte. Primele mențiuni despre existența unor școli în comunele bănățene datează din secolul al XVIII-lea, când au fost pregătiți și învățători pentru educarea copiilor. Învățământul s-a laicizat, devenind o componentă a politicii de stat și a fost organizat pe baze noi, un rol important revenindu-i lui Teodor Iancovici de Mirievschi, om cult și bun organizator, cel care, câțiva ani mai târziu, avea să cumpere o parte din pământurile de la Rudna. El a fost numit în 1773 director al școlilor românești și sârbești din Banat, ocupând această funcție până în 1782, când a plecat în Rusia. Iancovici a elaborat „Regulae directivae”, un regulament școlar pentru Banat aprobat de Maria Tereza în 1774, care a fost de cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea școlilor românești și sârbești. Acesta a stat la baza elaborării „Planului pentru organizarea școlilor triviale din Banat”, care cuprindea reguli privitoare la pregătirea învățătorilor, materiile de învățământ (citirea, scrierea, religia), dispoziții pentru traducerea unor cărți și manuale, recomandări pentru studierea unor materii practice suplimentare precum albinăritul sau creșterea vitelor, reguli privind clădirile școlilor, frecventarea școlii de către copiii cu vârste cuprinse între 6 și 12 ani, constituirea fondului școlar, controlul școlii. Învățătorii erau numiți în slujbă după ce promovau un examen și li se interzicea să se ocupe cu meșteșugurile și comerțul. Regulamentul școlar „Ratio Educationis” din 1777, promovat de împăratul Iosif al II-lea, pune accent pe învățământul elementar, care trebuia să pregătească, în școli naționale, buni producători, cetățeni, soldați, contribuabili, fără deosebire de neam, confesiune și stare socială. Învățământul elementar trebuia să fie egal pentru toți, să fie predat în limba maternă și să ofere un minimum de instrucție tuturor copiilor. Construirea și întreținerea școlilor cădea în sarcina comunelor, plata învățătorului era suportată de localnici iar administrația civilă era obligată să-i dea o suprafață de teren arabil. Acolo unde exista o parohie trebuia să existe și școală, în incinta căreia se afla și locuința învățătorului. Teodor Iancovici de Mirievschi a reușit să înființeze un mare număr de școli, a întocmit un

manual metodic, a tradus din germană manuale școlare și a inițiat, la Timișoara, cursuri pentru pregătirea metodică a dascălilor. După trecerea Banatului sub administrație maghiară, școlile au fost subordonate inspectorului școlar de la Oradea, controlul acestora devenind mult mai anevoios. În anul 1780, Iancovici a înaintat un raport în care arăta că a îmbunătățit abecedarul românesc și iliric, introducând patru texte cu conținut moral, compuse de el, care îndemneau la supunere și ascultare și încă cinci povești, de influență iluministă, în care erau combătute superstițiile, foarte răspândite la sate. Teodor Iancovici era și un susținător al menținerii ceaslovului și psaltirii în școlile elementare românești și sârbești, folosite la învățarea cititului, considerând că acest lucru va fi pe placul părinților și îi va îndemna să-și lase copiii la școală. De cele mai multe ori, aceștia erau trimiși la muncile câmpului sau cu vitele la pășunat, fiind împiedicați să învețe carte.

Placa comemorativă pe vechea clădire a școlii din Rudna

Și episcopul de Vârșeț avea să constate, în 1786, că „pruncii de legea noastră din nepurtarea de grijă a părinților săi, foarte puțini la școală merg”, astfel încât, în anul următor, curtea vieneză a dispus pedepsirea părinților care îi opreau pe copii să frecventeze școala și a decis ca pe viitor primarii satelor să poată fi aleși doar dintre știutorii de carte. Învățământul românesc de la sate a cunoscut un regres după plecarea lui Iancovici în Rusia, mai ales că, după încorporarea Banatului la Ungaria, școlile elementare au început să funcționeze după legile maghiare. Un nou regulament apărut în 1786 menținea prevederile

referitoare la obligația de a construi școli și de a plăti salariul învățătorilor dar numărul acestora era destul de scăzut și pregătirea multora lăsa de dorit. Împăratul Francisc I a înființat la Arad Preparandia, prima școală normală românească, unde au studiat mulți elevi bănățeni, oamenii simpli din sate fiind, mai ales sub influența bisericii, tot mai mult interesați de educația școlară. La începutul secolului al XIX-lea au fost emise niște broșuri intitulate „Instrucțiuni pentru școlile românești din Banat”, care popularizau reglementările școlare și îndatoririle elevilor; copiii au dobândit o minimă instrucție, deprinzând scrisul și cititul, a crescut numărul școlilor și al elevilor dar acesta era încă scăzut în comparație cu numărul copiilor, mai ales fetele fiind lipsite de educația școlară. Concomitent însă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a crescut interesul pentru învățământul secundar și superior iar cărturari precum Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, C.D.Loga sau Damaschin Bojincă au răspândit în Banat idei pedagogice noi.

Elevi germani - cca. 1930

După 1848 s-a intensificat politica de maghiarizare a învățământului iar multe școli confesionale au fost predate statului, deoarece cheltuielile pentru întreținerea acestora erau o povară pentru comunități. O nouă lege a învățământului a fost promulgată în 1868, după încheierea pactului dualist. Confesiunile, comunitățile și societățile publice aveau dreptul de a înființa școli și de a stabili limba de predare dar trebuiau să asigure baza materială a

acestora. Învățătorii școlilor confesionale erau îndrumați de către protopopul locului iar materiile studiate erau religia, citirea, scrierea, aritmetica, cunoașterea măsurilor, gramatica, exerciții de limbă, geografia, istoria, fizica, istoria naturală, agricultura, drepturile și îndatoririle cetățenești, cântul bisericesc și național și gimnastica. În școlile înființate de stat, limba în care se învăța era maghiara iar legile ulterioare au restrâns și mai mult predarea în limbile materne, au urmărit transformarea școlilor confesionale în școli de stat, această tendință culminând cu legea Apponyi apărută în 1907, care, nesocotind dreptul naționalităților din imperiu, dorea desființarea școlilor confesionale, creșterea numărului școlilor de stat și înmulțirea numărului orelor de limba maghiară.

Elevii școlii din Ivanda - 1938

După unirea Banatului cu România, au fost reînființate școlile cu predare în limba română sau a celorlalte etnii, posibilitatea instruirii în limba maternă fiind asigurată și prin gratuitatea învățământului primar. Acesta se preda în limba română iar în comunele în care trăiau și locuitori de alte etnii s-au înființat școli primare cu limba de predare a comunităților respective, studiul limbii române fiind însă obligatoriu. Potrivit datelor păstrate în Arhiva Diecezană Romano-Catolică, în 1928 la școala din Giulvăz exista un învățător catolic, aceasta fiind frecventată de 48 de elevi catolici. Statisticile vremii arată că Banatul era provincia cu cei mai mulți locuitori știutori de carte, doar 34,4% din țărani fiind analfabeți.

După învățământul primar, numeroși copii de țărani frecventau școli de ucenici, pentru a se întoarce apoi la muncile agricole. O nouă lege a învățământului din 1939 a imprimat procesului didactic o orientare mai practică.

Venirea comuniștilor la putere a dus și la restructurarea educației, prin reforma din 1948, dar etniile minoritare au avut posibilitatea de a învăța în continuare în limba maternă. S-a dezvoltat învățământul liceal, de diferite

Școala din Ivanda

forme, însă creșterea numărului de școli și de copii școlarizați a dus, în același timp, la scăderea calității învățământului. Au fost distruse tradițiile democratice și naționale ale școlii românești, educația religioasă a fost interzisă, școlile particulare au fost desființate iar programele școlare au fost modificate pentru a corespunde cu noua ideologie marxist-leninistă, unica acceptată, în vederea îndeplinirii planurilor de sovietizare și comunizare a României. Unele neajunsuri au fost atenuate prin legile ulterioare, când a fost generalizat învățământul de opt clase și s-a revenit la învățământul de 12 clase.

Școlile din Giulvăz, Ivanda și Rudna au o veche tradiție, toate trei fiind atestate în anul 1776 și având construite localuri proprii de școală, unde se afla și locuința învățătorului. Școlile erau destul de mici, întunecoase și insalubre, mijloacele financiare ale locuitorilor fiind insuficiente, dar pe un

tabel întocmit în 1792 cu clădirile dărăpănate, cele din Giulvăz, Ivanda și Rudna nu figurează. În 1777, Teodor Iancovici de Mirievschi înainta forurilor superioare o propunere de înzestrare a școlilor triviale ilirice cu rechizite școlare, printre acestea numărându-se și cele din Giulvăz, Ivanda și Rudna, aflate în districtul Ciacova. Între anii 1774-1800, școlile sătești aveau două clase; clasa I era frecventată de elevii care învățau cunoașterea literelor și silabisirea iar din

Școala din Giulvăz

clasa a II-a făceau parte cei care au trecut la citire. O statistică cu date de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea arată care era limba de predare în fiecare școală și câți elevi o frecventau. La Giulvăz, școala cu predare în limba română era frecventată între anii 1788-1789 de 13 elevi, din care 7 veneau în mod regulat la ore. Între anii 1791-1792, numărul acestora a crescut la 19, din care 10 aveau o frecvență bună iar din cei 23 de elevi înscriși între anii 1795-1796 doar 10 erau prezenți la școală. Între anii 1801-1802 numărul elevilor a crescut la 43, din care 30 de elevi frecventau școala în mod regulat. În aceeași ani, școala sârbă din Ivanda era frecventată de 30 de elevi din care 17 aveau o frecvență bună, apoi de 37 de elevi din care 31 veneau la școală în mod regulat. Numărul școlărilor a scăzut la 22 în anul școlar 1795-1796 dar dintre aceștia 18 frecventau școala. La începutul secolului al XIX-lea s-a ajuns

din nou la 40 de elevi, din care 36 veneau la școală în mod constant. Școală sârbească era și la Rudna, cu 31 de elevi în 1788 din care 20 frecventau școala în mod regulat iar trei ani mai târziu școala avea doar 23 de elevi dar 18 veneau la școală în mod obișnuit. În 1795 doar 8 elevi erau înscriși la școală și unul singur o frecventa în mod regulat. Numărul elevilor a crescut însă în 1801, din cei 25 de elevi 16 venind în mod regulat la școală. Cât timp biserica română s-a aflat sub conducerea ierarhică a mitropoliei sârbe, a existat o tendință a acesteia de a limita încadrarea învățătorilor români în școli, precum și predarea în limba română, în prima jumătate a secolului al XIX-lea fiind înregistrate mai multe petiții prin care se cerea numirea de învățători români în școlile cu elevi români. Până la jumătatea secolului al XIX-lea, manualele pentru școlarii români au fost scrise cu litere chirilice și cu aceleași caractere elevii învățau și scrisul.

Grădinița din Giulvăz

Starea școlilor de stat și a celor șvăbești era mai bună, fondurile pentru întreținerea lor fiind mai consistente.

În perioada interbelică, tot mai mulți țărani își trimiteau copiii la școală, un număr însemnat urmând, după absolvirea cursurilor primare, școli secundare sau chiar universități. La Giulvăz exista o școală primară cu trei puteri didactice, Ivanda avea o școală primară cu un învățător și una confesională sârbă care funcționa cu două puteri didactice iar la Rudna școala primară avea două puteri didactice și mai funcționa o școală confesională sârbă cu un învățător. În 1935, la secția germană a școlii de stat din Giulvăz a rămas vacant postul

de învățător prin ieșirea la pensie a lui Bogdanffy Ignatie și aproximativ 70 de copii au rămas fără învățător. Cele două puteri didactice rămase nu puteau face față programului școlar și s-a cerut revizoratului delegarea unei puteri didactice provizorii pentru învățământul elementar. Competența învățătorului supleant prevedea și atribuții de cantor la biserica romano-catolică, astfel încât diferența pentru completarea salariului urma să fie suportată de comunitatea germană. Învățătorul Andrei Socolov din Giulvăz se plângea însă că doi învățători erau prea puțini pentru cei 220 de elevi ai școlii și au cerut să se intervină la revizoratul școlar pentru aducerea unui al treilea învățător. S-a înființat o școală și la Crai Nou iar în anii războiului, când a rămas fără învățători, a predat aici preotul Liviu Vinulescu.

Grădinița din Crai Nou

În 1968, la Crai Nou a fost întocmit un proiect de școală cu opt săli de clasă, la Rudna păstrându-se vechea școală de aproape 250 de ani. Și la Giulvăz există o școală nouă, cu clasele I-VIII, construită în anul 2009.

În prezent, în toate cele patru localități funcționează câte o grădiniță, la Rudna și la Ivanda învățământul cuprinde clasele I-IV iar la Giulvăz și Crai Nou funcționează școli cu clasele I-VIII. Pentru transportul elevilor, primăria are în administrare un microbuz școlar care transportă elevii din satele în care există doar învățământ primar

Școala Altfel 2013

Clasa VIII-a Giulvăz
2013

Clasa VIII-a Crai Nou 2009

Noua clădire a școlii clasele I-IV și sala de sport

CIVILIZAȚIA ȘI CULTURA POPULARĂ

Actuala comună Giulvăz și satele aparținătoare au fost, ca multe altele din Banat, așezări în care au conviețuit mai multe comunități etnice și religioase. Până la instaurarea regimului comunist, locuitorii satelor au dus un mod de viață patriarhal, în care copiii erau pregătiți pentru viața de zi cu zi în familie, de părinți și bunici, de la care învățau toate obiceiurile lumii în care trăiau. O lume în care tradițiile și credințele, transmise din generație în generație, aveau cel mai de seamă rol în sistemul de valori al comunităților de la sate, erau o adevărată zestre spirituală care, timp de secole, a fost prea puțin atinsă de schimbările aduse de progresul economic. Acest mod de viață tradițional a fost fundamental afectat de schimbările brutale impuse de regimul comunist, care a stabilit noi reguli și a schimbat destinele celor mai mulți locuitori ai satelor, ducând la dezrădăcinarea acestora. Astăzi, cele mai multe obiceiuri ale comunităților rurale de odinioară au dispărut aproape de tot, păstrându-se cele legate de ciclul vieții și marile sărbători religioase dar mult simplificate.

Și la Giulvăz, Ivanda și Rudna au trăit mai multe etnii, care vorbeau limbi diferite – româna, sârba, germana, maghiara – și și-au conservat obiceiurile specifice comunității lor. Alături de români, ale căror obiceiuri și tradiții sunt cele caracteristice subzonei etnografice a câmpiei timișene, cu mici diferențe locale, s-au așezat sârbi veniți în nordul Dunării în mai multe etape, cu datinile specifice etniei lor. În secolul al XVIII-lea au fost aduși coloniști din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, cunoscuți sub numele generic de șvabi, care și-au conservat și perpetuat modul de viață din locurile lor de baștină până după cel de-al doilea război mondial. Maghiarii au venit mai ales după instaurarea regimului dualist, în cele mai multe așezări ca reprezentanți ai statului, având, la rândul lor, propriile obiceiuri. În timp s-au putut remarca unele influențe interetnice, de regulă cu urmări benefice, mai ales în privința mentalităților și a îndeletnicirilor laice, în timp ce viața cultural-religioasă și-a păstrat tradițiile specifice. Șvabii erau agricultori harnici, cumpătați cu bunurile lor și foarte muncitori, iubeau ordinea și curățenia, devenind un model pentru întreaga comunitate. Și sârbii se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, dar mai ales a cailor de rasă și erau respectați pentru meseriile pe care le practicau. Indiferent de etnie, bătrânii și părinții se bucurau de respect din partea celor mai tineri, bărbatului îi revenea rolul de a întreține familia, în timp ce femeile aveau datoria de a aduce pe lume copii, de a-i educa și de a se ocupa de problemele

gospodărești. Fetele erau deprinse de mici cu munca în gospodărie: învățau să gătească, să spele, să hrănească animalele, să aibă grijă de frații mai mici și nu erau scutite de aceste treburi chiar dacă mergeau la școală. Româncele țeseau în timpul iernii portul țărănesc și toate țesăturile trebuincioase în casă, sârboaicele torceau și țeseau la război la fel ca româncele, mai ales scoarțe și cilimuri, iar șvăboaicele se ocupau cu creșterea păsărilor și erau renumite pentru grădinile lor de zarzavaturi și legume. Părinții erau cei care puneau la cale căsătoriile tinerilor, de regulă în cadrul aceluiași grup etnic și de același nivel social, pentru a asigura prosperitatea familiei și pentru a spori averea acesteia. Valoarea supremă o avea pământul, care reprezenta și o parte din zestrea fetelor. Sub influența șvabilor, o familie nu avea mai mult de unul sau doi copii, tocmai pentru a evita fărâmițarea averii. Caracteristic pentru lumea satelor bănățene este conceptul de „fală”, păstrat până în ziua de astăzi, care denotă dorința bănățenilor de a ieși în evidență dar și o mare doză de conservatorism, căci în ciuda conviețuirii interetnice desfășurate de regulă fără tensiuni, bănățenii n-au privit cu ochi buni venirea unor locuitori din alte regiuni în spațiul lor, considerându-i pe aceștia puși pe căpătuială.

Casa țărănească

Satele bănățene, de tip adunat și de formă rectangulară, așezate de regulă în mijlocul hotarului în zona de șes, au fost sistematizate de administrația austriacă după un plan prestabilit, cu străzi largi, întretăiate în unghiuri drepte și străjuite de pomi fructiferi, duzi sau salcâmi. De-a lungul lor se înșirau casele, care respectau un anumit aliniament și aveau trotuare în față. În centrul civic, aflat pe ulița principală, se aflau biserica, școala și primăria și, uneori, o piață centrală. Aceste planuri s-au păstrat până astăzi și încă pot oferi o imagine destul de exactă asupra satului tradițional românesc.

Casele arhaice erau construite din pământ, cu acoperișul în două ape, din papură sau paie, fără prispă și cu streășina mult lărgită. Acest tip de locuință a fost preluat de administrația austriacă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, devenind un model standard pentru coloniștii aduși în Banat, și s-a perpetuat la toate etniile până în prima jumătate a secolului XX. Pentru casele șvăbești au devenit însă caracteristice frontonul, uneori frumos decorat într-un stil baroc rustic, cu relief în tencuială constând în diferite compoziții geometrice sau reprezentând motivul solar stilizat, care împodobeau fațada și încadrau ferestrele de aerisire ale podului, precum și pridvorul, asemănător cu

Casa tradițională din Giulvăz

Crai Nou

Ivanda

Rudna

prispa românească. Un element tradițional îl reprezintă și ferestrele cu obloane (șolocaturile), folosite după ce s-a renunțat la ferestrele mici, prinse cu bășici de bou sau de porc în loc de geamuri. Casele vechi aveau lemnăria făcută din brad iar pereții din împletituri căptușite cu pământ bătut, materialul cel mai răspândit în zona de câmpie, ulterior fiind înlocuit cu chirpiciul iar mai apoi cu cărămida. La casele mai noi, pentru acoperiș s-a folosit șindrila iar mai târziu țigla sau tabla. Casele erau ridicate în partea dinspre stradă, cu frontonul la drum, iar intrarea se făcea din stradă, printr-o poartă protejată de o boltă, care dădea în prispa casei. De acolo se intra în bucătărie (cuină) unde se gătea și unde se desfășurau treburile gospodărești. Familia își petrecea ziua și noaptea în „soba mică”, aranjată mult mai simplu decât odaia cea bună, sau chiar în bucătărie. De regulă, casele mai aveau o bucătărie de vară, pe care o foloseau în anotimpul cald, tot atunci prispa fiind folosită și ca loc de dormit. În partea casei aflată spre stradă se afla „soba mare”, în care erau primiți și găzduiți „goșcii” (musafirii) și unde se țineau toate sărbătorile de familie. Aici se aflau două paturi, așezate de-a lungul pereților laterali, pe care erau așezate saltele umplute cu paie, multe „perini”, cearcafuri de pânză subțire și „ponevi” groase, de lână, țesute în casă. Pe bârne de lemn, iar mai târziu în dulapuri sau cuiere, se păstrau țesăturile naționale și hainele de sărbătoare. Lângă paturi se afla câte o bancă cu spătar,

Stradă în Giulvăz

iar între ele, în mijlocul odăii, o masă și, eventual, câteva scaune. Între ferestrele care dădeau spre stradă era așezată o icoană împodobită cu busuioc iar pe restul pereților erau atârnat „șterguri” de pânză decorate cu țesături menite să înfrumusețeze odaia, alte icoane, poze de familie sau tablouri naționale. Casa mai avea o pivniță (podrum) și o cămară (șpais) unde se țineau provizile casei. Fiecare casă avea o curte închisă cu un gard de scânduri, propria grădină în care se cultivau legume și erau plantați pomi fructiferi pentru nevoile gospodăriei, un șopron (șopru) pentru uneltele agricole și căruța (cocie), grajdurile pentru vite, cocina pentru porci, hambarul (cotarca) pentru porumb. Casele șvabilor erau foarte bine îngrijite și curate, cu pereții pictați și odăile frumos aranjate, cu toate lucrurile într-o ordine desăvârșită. Ei puneau mai mult preț pe mobilă și aveau în odăi statuete cu sfinți și altare în miniatură. Sârbii aveau casele asemănătoare cu cele ale șvabilor, cu fațada casei și coridorul pictate. Cei înstăriți aveau case mari, cu zid de cărămidă la stradă dar fiecare casă țărănească, oricât de modestă, avea o cameră pentru oaspeți, pictată și îngrijită în mod deosebit. Paturile erau acoperite cu cearceafuri de pânză fină, frumos dantelate cu perne îmbrăcate în fețe albe cu dantelă, suprapuse uneori până la tavan iar în dulapuri erau așezate straiele de sărbătoare și lenjeria. Pereții erau acoperiți cu icoane, cea mai importantă fiind icoana patronului casei. Și casa maghiară avea cel puțin o cameră și o bucatărie, cu un interior mai simplu decât cel românesc dar foarte pedant și având ca element specific obiectele ceramice smălțuite, decorate cu motive florale, cumpărate din comerț. Multe case maghiare aveau șuri în care își adăposteau caleștile sau trăsurile. În anii interbelici,

Poarta de casă șvăbească

când așezările au devenit mai prospere, a început să se schimbe și aspectul acestora, au apărut case mai mari, construite din cărămidă, cu mai multe încăperi și s-au sistematizat anexele gospodărești, gospodăriile foarte ordonate fiind expresii ale belșugului. Astăzi, casele tradiționale sunt pe cale de dispariție și reprezintă un adevărat document al universului arhaic rural, noile tipuri de case apropiindu-se din ce în ce mai mult de cele construite la oraș.

Costumele populare

Costumul popular, cu piese care se regăsesc în tipologia generală a

Costume populare la început de secol XX

poporului românesc, are și elemente distinctive caracteristice Banatului precum și unele specifice Țesului timișean, în care se fac simțite și unele influențe sârbești, mai ales în ornamentică și cromatică. La rândul lui însă, și costumul românesc, mai ales cel bărbătesc, a influențat într-o oarecare măsură portul celorlalte grupuri etnice. Astăzi, când piața a fost invadată de confecțiile realizate la scară industrială, portul popular, atât cât s-a păstrat, mai este folosit doar la sărbători și diferite festivități, fiind purtat mai ales de persoanele vârstnice.

Portul popular al românelor era cel caracteristic pentru întreaga regiune. Era alcătuit dintr-o cămașă albă, din pânză de cânepă sau bumbac, brodată pe mâneci și piept cu ață colorată, în culori calde și vii, și poale din

aceiași material, uneori brodate. Peste mijloc se încingea un cordon numit brăciră, care era țesut în mai multe culori din fire de bumbac răsucit sau lână. În partea din față se purta un șorț numit catrință, mai scurt decât poalele, cusut cu diferite motive geometrice sau vegetale stilizate iar în partea din spate, opregul, un petec țesut din lână de care se prindeau franjuri din lână toarsă subțire sau din mătase de diferite culori. Fetele umblau cu capul descoperit iar femeile căsătorite își acopereau capul cu o ceapsă sau concă. Atât opregul cu ciucuri cât și acoperitorile capului sunt specifice portului bănățean, existând doar mici diferențe zonale. Peste cămașă se purta un laibăr, deschis în față, fără nasturi, cu aceleași ornamente ca cele de pe catrință. Cusăturile decorative se făceau cu

Costume populare din Torac - 1926

Tineri în costume populare sârbești

migală și femeile le consacrau mult timp, în dauna altor îndeletniciri. Pe vreme friguroasă se purta un pieptar din piele de miel sau de oaie, care avea marginile tivite cu blană și uneori aplicații din piele tăiată fâșii, de diferite culori, din al căror aranjament se realiza o broderie cu motiv vegetal. Tot din vestimentația de iarnă făceau parte și cojoacele scurte până în talie, cu aplicații decupate, care se purtau în zilele de sărbătoare, și șubele, lungi, din postav țesut în casă. Până la primul război mondial, când au apărut ciorapii (ștrimfii) picioarele erau înfășurate în obiele de lână, țesute la război, iar încălțările cele mai răspândite erau opincile, din piele de porc sau vită tăbăcită, cu nojițe din fâșii de piele subțire. Identitatea portului popular bănățean era dată de hainele de sărbătoare

și de salba cu galbeni, care se moșteneau în familie și era un simbol al prosperității familiei. Sârboaițele purtau o cămașă scurtă (koșulia), ornamentată pe mâneci, cu un laibăr sau jachetă deasupra, o fustă (sucnia) încinsă cu o curea mai lată care se remarcă prin rafinamentul motivelor și execuția lor și un șorț (kețelia), ornamentat cu dantelă. Îmbrăcămintea unguoraicelor nu diferea cu mult iar fusta era asemănătoare cu cea purtată de șvăboaițe. Hainele femeilor germane și maghiare erau cusute din materiale cumpărate de la prăvălie și se deosebeau doar prin motivele ornamentale cu care erau brodate ulterior. Femeile sârbe torceau și țesau la război, întocmai ca româncele, dar iubeau luxul și țesăturile fine, mai ales mătasea. Din portul lor nu lipseau salbele de aur, foarte valoroase. Costumul popular șvăbesc era alcătuit dintr-o bluză, întotdeauna albă, cu mâneca plisată și ridicată la umăr, sobru ornamentată, o fustă plisată de mătase iar dedesubt, mai multe fuste albe și apretate, brodate în partea de jos, care îi dădeau volum. Peste fustă se purta un șorț de mătase, cu dantelă și broderie, legat la spate cu o fundă mare. Peste bluză se îmbrăca o vestă și un șal mare, de mătase, cu franjuri. În anotimpul rece șvăboaițele, sârboaițele și unguoraicele purtau jachete mai lungi, cloșate din talie, numite zobon, adeseori acoperite cu broderii lucrate cu migală. Fetele purtau capul descoperit, de regulă cu părul împletit în cozi iar cele germane obișnuiau să își așeze câte un piaptăn în împletitură. Femeile germane și maghiare își acopereau capul cu un batic.

**Costume
populare
șvăbești - la
Kirchweich-ul
din 2013**

Portul popular românesc al bărbaților se compunea dintr-o cămașă albă de cânepă sau bumbac, lungă până la genunchi și largă, cu pliuri și guler. Izmenele erau croite din aceeași pânză cu cămașa iar pantalonii de iarnă, numiți cioareci, erau tot albi și strânși pe picior. Cămașa de sărbătoare era brodată cu fir la guler, manșete și piept și se încingea cu un brâu țesut, care se regăsește și în portul sârbesc, sau un chimir (prașcie) lat din piele, în care se țineau banii, amnarul, iasca, duhanul și briceagul. Peste cămașă se purta un pieptar de culoare neagră sau maro închis, ornamentat cu catifea neagră la guler și buzunare, pe care bărbații obișnuiau să-l poarte desfăcut, ca să se vadă modelul cămășii și brâul. Iarna purtau un palton de culoare închisă, dintr-un material gros sau un cojoc decorat cu motive florale, iar capul se acoperea cu o pălărie sau căciulă numită clăbăț. În picioare purtau, la fel ca femeile, obiele și opinci iar după primul război mondial, ștrimfi scurți din lână colorată. Cămașa șvabilor era întotdeauna albă, cu sau fără guler, cea din urmă fiind un model mai arhaic, sârbii purtau cămăși simple iar cele ale maghiarilor aveau mâneci largi, uneori garnisite cu franjuri. Deasupra se îmbrăca un laibăr, care se diferenția de la o etnie la alta prin ornamentală; de obicei de culoare neagră și simplu la maghiari și germani, era mai ornamentat în portul sârbesc iar ungurii obișnuiau să poarte un trandafir la butonieră. Pantalonii de iarnă ai țărănilor sârbi, șvabi și maghiari erau asemănători cu cei ai românilor dar din materiale de culoare închisă, cei ai maghiarilor și șvabilor fiind fasonați pentru a putea fi purtați cu cizme. Iarna purtau cojoace,

Clasa a VIII-a în costume populare românești

la fel ca țărani români. Șvabii își acopereau capul cu pălării negre, împodobite cu flori uscate și panglici de mătase iar maghiarii purtau pălării împodobite cu pene. În picioare purtau bocanci sau ghete, ungurii preferând cizmele de box sau chevrot. Îmbrăcămintea sârbilor era în parte confecționată din materiale țesute în casă, în parte din cele cumpărate din magazine, costumele lor distingându-se prin înfloriturile aplicate ca elemente de decor.

Căsătorie - 1920

Obiceiuri de familie și distracții

Datinile și ceremonialele religioase, atât ale românilor cât și ale celorlalte etnii, făceau parte dintr-un ansamblu de tradiții străvechi, care imprimau vieții, atât în familie cât și în cadrul comunității, un anumit ritm, respectat cu strictețe de toată lumea.

Cele mai importante obiceiuri de familie erau cele care marcau ciclul vieții – botezul, căsătoria și înmormântarea. Femeile însărcinate nu erau scutite de muncă, atât la câmp cât și în casă, și nu de puține ori, vara, mergeau cu sugarii la holdă, neîngăduindu-și nici o clipă de răgaz. La naștere erau asistate de moașă, care scâldea apoi nou-născutul și îl înfășa; exista și obiceiul de a pune sub pernă diferite obiecte, în așteptarea ursitoarelor. Până la botez copilul nu se lăsa singur și, la scurt timp după venirea pe lume, nou-născutul era dus la biserică,

unde avea loc ceremonialul creștinării, rolul cel mai important revenindu-i nașei. Aceasta pregătea hăinuțele pentru copil, o lumânare decorată cu flori și ținea copilul în brațe în timpul slujbei de botez. Ceremonialul religios era urmat de o petrecere cu muzică și dans, invitații aducând pentru copil daruri sau bani. O altă datină era ca în apa de la prima baie a copilului să se pună diferite obiecte, menite să-i poarte noroc în viață. Și în comunitatea șvăbească, obiceiurile legate de naștere, căsătorie sau moarte denotau reguli stricte de conviețuire și au fost

Masă de nuntă

păstrate generații de-a rândul, fără cea mai mică abatere. Obiceiul șvăbesc de a avea un singur copil pentru a nu împărți averea a fost adoptat, treptat, atât de români cât și de sârbi, din aceleași considerente. La sârbi nașterea unui copil era sărbătorită cu mare alai, cu mâncare, băutură și muzică, la petrecere luau parte rudele și cunoscuții, care veneau cu daruri pentru nou-născut. Și la maghiari botezul era un mare eveniment, celebrat printr-un ospăț cu muzică țigănească.

Căsătoria la români era precedată de peșit, urmat de o perioadă de logodnă iar după ce părinții cădeau la înțelegere asupra zestrei era dată căpara (arvuna). Începeau apoi pregătirile de nuntă, când viitorul mire trimitea „givării” călări, îmbrăcați în straie de sărbătoare, pentru a face invitațiile la nuntă. Tot el arvunea muzicanții iar nașul pregătea „stegarul”, care purta tricolorul împodobit la mâner cu o ghirlandă de flori sau frunze verzi, cu panglici colorate și o basma. În ziua nunții, „givărul” purta plosca de lemn cu țuică și un colac, pentru a-i cinsti pe localnicii întâlniți în drumul spre biserică și la întoarcere. După

cununie, invitații erau poftiți la casa mirelui sau a miresei, unde ospățul avea loc până la ziuă sau dura chiar mai multe zile. Un obicei nelipsit la nunțile din satele bănățene era „țucata miresei”, când, invitați de naș, toți oaspeții dansau cu mireasa și o sărutau, plătind pentru aceasta o sumă simbolică. Călăreții erau răsplătiți de mire, mai ales cu ștergare și cămăși. Sârbii se căsătoreau, de regulă, cu fete din sat ori din așezările vecine, zestrea jucând, de asemenea, un rol important. Nunta se pregătea cu multe săptămâni înainte și, de regulă, avea loc după terminarea muncilor agricole, când țuica și vinul erau făcute. Invitații veneau îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu trăsuri împodobite și trase de cai cu harnașament de gală. Nuntașii porneau de la casa mirelui spre cea a miresei iar apoi se mergea la primărie pentru oficierea căsătoriei. Urma cununia religioasă, la biserică, unde mirii primeau binecuvântarea preotului. Ospățul, cu mâncare, băutură și dans, ținea și câte două-trei zile. Căsătoriile șvabilor se făceau în familie, tot în urma aranjamentelor între rude. Cununia se desfășura într-un cerc intim, fără prea multă ceremonie iar petrecerea, la care invitații veneau cu darurile de nuntă, avea loc, de regulă, într-un local public, muzica fiind asigurată de fanfara sătenilor din comună. Și la maghiari căsătoria era un eveniment important, care ținea două zile, cu mult dans, vin și gulaș, o mâncare specifică în care se pune multă carne, ceapă, zarzavat și boia.

Corul din Giulvăz - 1925

La moartea cuiva, răposatul era spălat, bărbații erau tunși și bărbieriți iar femeile pieptănate. Erau îmbrăcați cu haine curate, de obicei noi, și până la înmormântare erau privegheați de rude, prieteni, vecini și bocitoare în odaia cea bună. Exista obiceiul de a pune în sicriu obiecte dragi răposatului iar în mână i se punea o lumânare. După înmormântare urma o masă de pomană și se împărțeau diferite obiecte care i-au aparținut. De regulă, parastasele la biserică, cu colivă și colaci, se fac la 40 de zile, la șase luni și la un an.

În zilele de duminică sau la sărbători, după ce sătenii luau parte la slujba religioasă, se întâlneau după-amiezile la diferite petreceri, cu cântece și jocuri populare. Tinerii se adunau la joc în curtea bisericii, la casa națională sau în fața primăriei, sub privirile celor vârstnici. Balurile, la care fetele mergeau întotdeauna însoțite, erau și ele una din modalitățile de a petrece timpul liber. De regulă, dansurile se organizau în cadrul comunității etnice și erau considerate un mod de protejare a identității acestora. Cele mai frecvente dansuri la români erau hora, lugojana, pe loc, dansurile obișnuite ale șvabilor erau valsul și polca, al unguirilor ceardașul iar al sârbilor kolo (hora sârbească), jucată mărunt și săltăreț. În satele bănățene a existat, de asemenea, o mișcare muzicală foarte puternică, românii fiind cunoscuți pentru corurile lor, multe faimoase. Din păcate, multe cântece specific bănățene s-au pierdut ori s-au păstrat doar fragmente dispartate

Sărbătorirea a 75 de ani de la înființarea corului din Giulvăz

din folclorul autentic bănăţean. Mulţi copii, de regulă germani, învăţau să cânte la câte un instrument – pian, vioară, acordeon sau instrumente de suflat – o asemenea îndeletnicire făcând parte din educaţia lor. Cu prilejul unor aniversări sau în timpul iernii, când sătenii aveau mai mult răgaz, făceau vizite la rude şi prieteni, petrecându-şi timpul în jurul unor mese îmbelşugate sau cu diferite jocuri de societate. La casa naţională aveau loc serbări, hore, petreceri, şezători, se jucau piese de teatru ori se citeau ziare şi calendare săteşti. Tinerii germani şi sârbi se duceau la dans în timp ce bătrânii se întâlneau la cârciumă, unde jucau cărţi, beau bere şi stăteau la poveşti. La rândul lor, ungerii erau oameni veseli, ospitalieri şi iubitori de petreceri, chiar mai risipitori decât membrii altor comunităţi dar oameni cinştiţi. Regimul comunist a impus modalităţi noi de petrecere a timpului liber, care puteau fi ţinute sub control; cu timpul localnicii s-au detaşat de vechile tradiţii, a dispărut respectul faţă de proprietate şi s-a ajuns la o anumită duplicitate comportamentală, peste multe obiceiuri ale generaţiilor trecute aşternându-se uitarea.

Sărbători religioase

Până în perioada interbelică, educaţia religioasă a avut un rol extrem de important iar confesiunile diferite din lumea satelor bănăţene au reprezentat, pe de o parte, o modalitate de menţinere a identităţii etnice dar în acelaşi timp

Prima comuniune - 1920

și stabilirea unor legături interetnice, mai ales când aceleași sărbători aveau date diferite în calendarul religios. Mulți sărbătoreau Paștele și Crăciunul de două ori, în funcție de prietenii și relațiile sociale pe care le aveau iar obiceiul specific german ca băieții să stropească fetele cu parfum a doua zi de Paști s-a răspândit, cu timpul, și la celelalte etnii.

Paștele și Crăciunul au rămas cele mai importante sărbători, comune tuturor etniilor, iar dacă părinții erau de confesiuni diferite, copiii erau învățați să respecte obiceiurile fiecărei religii. Sărbătoarea Paștelui are date diferite la ortodocși și la catolici iar cea a Crăciunului se celebrează, de asemenea, după calendare diferite de către ortodocșii români și cei sârbi. În afara acestora, printre sărbătorile importante se numără Boboteaza, Sfântul Ion, Sfântul Gheorghe, Sfânta Maria Mare, Sfânta Maria Mică, Floriile, Rusaliile, Ziua Crucii, Sfinții

Ruga la Crai Nou

Mihail și Gavriil, Sfântul Nicolae, Duminica Tomii sau Ziua tuturor sfinților. Aproape fiecare familie avea un „sânt” (sfânt), când era serbat stăpânul casei cu rudele, vecinii și prietenii, căci onomasticile, asociate cu sărbători religioase, erau considerate, mai ales la sate, mai importante decât zilele de naștere și erau sărbătorite cu mai mult fast.

Postul Paștelui era o perioadă lipsită de petreceri și distracții, când gospodinele făceau curățenie mare, în așteptarea Sărbătorii Învierii Domnului. Sărbătoarea pascală era celebrată asemănător de toate etniile, cu participarea la slujba de Înviere, apoi la Sfânta Liturghie în prima zi de Paști, urmată de masa

Kirchweich 1934

și 1940

festivă cu ouă vopsite și alte mâncăruri tradiționale. Postul Crăciunului era de asemenea respectat și viața comunității devenea mai liniștită, fără petreceri, nunți sau alte distracții. La românii ortodocși, se împodobeau pomul de Crăciun cu mere, nuci sau turtă dulce, se făceau pregătirile pentru sărbătoarea Nașterii Domnului și se pregăteau cadourile pentru copii iar în seara de Ajun colindătorii mergeau din casa în casă. Prima zi de Crăciun, după slujba de la biserică, era sărbătorită în familie iar în următoarea zi erau vizitați cei apropiați. În tradiția sârbească, Crăciunul este cea mai importantă sărbătoare iar ritualurile din casă și din biserică, păstrate până astăzi, au o simbolistică profundă. Crăciunul sârbesc se serbează după calendarul iulian și, conform tradiției, nu există obiceiul împodobirii bradului. La slujba de ajun se face în curtea bisericii un foc cu trunchiuri de stejar tânăr, odinioară tăiat în pădure. Lemnul îl simbolizează pe Iisus Christos și intrarea lui în lume iar arderea lui echivalează cu căldura iubirii divine. Și în casă aveau loc obiceiuri specifice, menite să aducă un an îmbelșugat. Conform credinței, cu cât scânteile sunt mai multe, cu atât anul va fi mai plin de bucurie, sănătate, belșug și prosperitate. De la masa de Crăciun nu lipsesc sarmalele, friptura și mâncăruri tradiționale sârbești, printre care česnica, o prăjitură specifică pentru masa de Crăciun. În seara de Ajun, colindătorii erau costumați în Craii de la Răsărit sau în păstori, care purtau și o icoană cu Nașterea Domnului. În primele două zile, munca se rezuma la hrănirea și adăparea animalelor iar grajdurile se curățau abia a treia zi, de Sfântul Ștefan. Și șvabii petreceau seara de Ajun în jurul bradului, cântând colinde și pregătind calendarul de ceapă, pentru a ști cum va fi vremea în următoarele 12 luni.

Dacă Paștele și Crăciunul se sărbătoreau mai ales în familie, existau și sărbători religioase ale întregii comunități, precum ruga la români și kirchweich-ul la șvabi. Petrecere a comunității românești păstrată și astăzi în satele bănățene, ruga are loc la sărbătoarea hramului bisericii. În cinstea acestei mari sărbători, localnicii văruiesc casele își fac haine și costume de sărbătoare și organizează programul festiv. Sunt invitate rudele din alte localități și prieteni iar sărbătoarea ține două zile. Slujba religioasă este urmată de petrecerea cu muzică și joc, ruga fiind un prilej de reactualizare a obiceiurilor specifice care s-au mai păstrat. Cea mai dragă sărbătoare a sârbilor este Sfântul Sava, care începe la biserică, slujba religioasă fiind urmată de un program artistic. Există obiceiul ca seara să se adune lume din mai multe sate, se cânta și se jucau piese de teatru. Șvabii și-au respectat, la rândul lor, biserica și tradițiile și și-au ținut sărbătorile cu tot fastul impus de vechile lor obiceiuri tradiționale, cu ceremonii pitorești și vesele. De ziua hramului bisericii romano-catolice avea loc și cea mai

reprezentativă sărbătoare a șvabilor, kirchweich-ul, la care veneau și invitați din alte comune și care ținea trei zile. Participau cât mai multe perechi de tineri, îmbrăcați în costume de sărbătoare șvăbești. Alaiul, condus de două perechi, se îndrepta dimineața spre biserică și după slujba religioasă urma masa și petrecerea. Perechile treceau pe ulițele satului iar la locul în care se desfășura kirchweich-ul se organiza o licitație pentru o pălărie, un batic și un pom de rozmarin împodobit cu panglici colorate iar cel care le câștiga le oferea perechilor care au condus alaiul. Era o petrecere cu multă muzică, dansuri, serenade, tombolă, fanfara era în frunte iar la casele fetelor, tinerii erau tratați cu prăjituri și vin. Deoarece era o sărbătoare religioasă, a fost interzisă de comuniști în anii '60. Ulterior a fost considerată o sărbătoare populară și s-a serbat până când șvabii au emigrat aproape în totalitate. Nicolae Mezin, locuitor al Giulvăzului, a descris, în grai bănățean, sărbătoarea kirchweich-ului: „Hanț cu Lisi la chervai/Ca pe vremuri de demult/Zburdau ca de erste Mai/Ce cu timpu-a dispărut./Săltau vesel câte doi/Cu fanfara-n pas mergând/Curgea vinul din butoi/Cu toți tinerii cântând./Licitau toți rozmarinu'/Pentru fata drăgăstoasă/Licitau și dau cu vinu'/Câștigând cea mai frumoasă./Cu parfum de trandafir/Hanț pe Lisi a stropit/Ca dupu-n am de șpațir/Amândoi s-au logodit./Iar la popicărie/Jucau toți ce-s popicari/Pe

Alai de Kirchweich 2012

un miel ș-o pălărie/Câștigând cei buni și tari./Și apoi începeau cu danțuri/Sau
hoțait, cum spuneau ei,/Țepipolca și cu valțuri/De credeai că-s niște zmei./
Jucau la chervai românii/Ca și șvabii de prin sat/Petrecând toți cu vecinii/Ce
bine s-au împăcat!/Toate-acestea s-au cam șters/Că toți șvabii-s prin Apus/Dar
fiind chervai le-am scris vers/Din amintiri ce nu s-au dus...”

Deși regimul comunist l-a înlocuit pe Moș Crăciun cu Moș Gerilă, acesta a fost considerat mereu un alt personaj, care venea de Anul Nou, lumea continuând să respecte sărbătorile tradiționale, mai ales la țară, unde controlul politic era mai mic față de cel de la oraș. Sârbii, care sărbătoreau Anul Nou tot după calendarul iulian, coceau un fel de pâini care erau unse cu miere, numite zdravlje (sănătate) iar în prima zi a anului, când se sărbătorește Sfântul Vasile, se făcea o prăjitură cu nucă, numită vasilica. Anul Nou se serba cu muzicanți sârbi, tocmiți de flăcăii din sat pentru toate petrecerile din an care aveau loc duminica sau în zilele de sărbătoare. Fiecare sat cu locuitori sârbi avea câte o zi pentru care pregătea „tocma” muzicanților iar la petreceri se adunau tineri din toate satele aflate în apropiere dar astăzi obiceiul s-a pierdut. În satele românești, Steaua și Plugușorul, urări făcute pentru noul an, sunt datini care se mai păstrează. Multe elemente de tradiție ale ceremonialelor s-au simplificat în lumea satelor de azi, păstrându-se mai ales cele legate de biserică.

COMUNA AZI. PROIECTE DE VIITOR

În prezent, localitatea Giulvăz este centru de comună iar Ivanda, Rudna și Crai Nou sunt sate aparținătoare. Comuna este străbătută de 18,5 km drumuri județene și 13,5 km drumuri comunale și are 23 de străzi.

Principala activitate economică este agricultura și zootehnia, 92,75% din teritoriul administrativ al acesteia fiind suprafață agricolă, în plină zonă de câmpie. S-au constituit societăți agricole cu personalitate juridică, asociații familiale și exploatații individuale, în agricultură fiind concentrate 40,5% din locurile de muncă. Cea mai mare suprafață este cultivată cu cereale (grâu, porumb, secară, ovăz) și legume iar creșterea animalelor este la rândul ei asigurată de sectorul privat. Alte activități economice sunt prelucrarea cărnii, morărit și producerea de furaje, comerț cu produse ecologice și producerea de betoane. După desființarea C.A.P. Ivanda, terenul pe care se află izvorul cu apă odinioară tămăduitoare a fost cumpărat de un investitor privat dar puțul a fost neglijat în continuare și calitatea apei s-a deteriorat complet, din cauza concentrației foarte mari de nitriți, nemaifiind repus în funcție. S-au înființat unități de comerț privat, firme private, firme cooperatiste. Tot în centrul de comună există un oficiu poștal cu o agenție la Ivanda iar un al doilea oficiu, la Rudna, deservește și satele Crai Nou și Gad. Comuna are în jur de 350 de abonați telefonici conectați la o centrală telefonică digitală de tip Ericsson, aflată la Giulvăz, și este racordată la o rețea de difuzare a televiziunii prin cablu.

În localitatea Giulvăz este amplasată o stație de transformare de 110/20 KV cu o putere de 16 MW, iluminatul public este de tip incandescent, cu becuri cu vapori de mercur și sunt asigurate necesitățile de energie electrică ale populației. Comuna Giulvăz dispune de un sistem de alimentare cu apă format dintr-un puț forat la o adâncime de 103 metri, echipat cu o pompă submersibilă, o stație de pompare cu hidrofor cu trei electropompe, un cazan hidrofor și o rețea de distribuție de aproximativ 4 km lungime. Dintre sate, doar Ivanda beneficiază de un sistem de alimentare cu apă, alcătuit dintr-un puț forat la mare adâncime – aproximativ 300 metri – echipat la fel ca cel din Giulvăz, și cu o rețea de distribuție de aproximativ 2,7 km lungime. Echipamentul mai cuprinde cișmele publice și hidranți de incendiu exteriori, amplasați din 100 în 100 de metri și un rezervor de înmagazinare a apei cu o capacitate de 150 metri cubi, care are rol de compensare orară și de înmagazinare a rezervei de incendiu. Localitățile Rudna și Crai Nou nu dispun de sisteme de alimentare cu apă. În comuna Giulvăz și satele aparținătoare nu există, deocamdată, un sistem de

colectare a apelor uzate menajere și pluviale și de stații de epurare. Pe teritoriul comunei Giulvăz există sistemul de canale de desecare Giulvăz-Rudna, aflat în administrarea SNIF Timiș, suprafața ocupată de sistemul de desecări și drenaje fiind de 5.643 ha. Rețeaua de desecare este constituită din canale deschise, cu secțiune trapezoidală, cu o adâncime variabilă între 1,2 și 1,6 metri, cuprinzând și cele două stații de pompare aferente Rudna și Rudna Vest.

S-a diversificat și rețeaua de asistență medicală: în Giulvăz funcționează un cabinet de medicină generală – adulți și pediatrie – cu doi medici și două asistente, un cabinet stomatologic și o farmacie umană iar la Ivanda și Rudna există câte un punct sanitar dar se mai folosesc, chiar dacă într-o măsură mult mai mică, și leacuri băbești, pe bază de diferite plante, al căror efect benefic pentru tratarea unor boli este cunoscut din tradiționala medicină populară. Cabinetul sanitar-veterinar din Giulvăz deservește întreaga comună.

În fiecare localitate a comunei funcționează câte o casă națională, cu sală de spectacole, iar la Giulvăz există o bibliotecă publică cu peste 4.000 de volume. Biserica ortodoxă din Ivanda, construită în anul 1851 și conacul familiei Nicolici de la Rudna, retrocedat proprietarilor de drept în urmă cu câțiva ani, sunt edificii aflate pe lista monumentelor istorice ale județului Timiș. La Giulvăz există un monument închinat eroilor din primul război mondial. Caracteristic pentru monumentul comemorativ din Giulvăz – un obelisc aflat în curtea bisericii ortodoxe române, ridicat în 1927 – este menționarea naționalității celor comemorați, atât români cât și germani. Monumentul, de 2,60 metri înălțime și 1,20 metri lățime, realizat din beton și marmură albă, este alcătuit dintr-un soclu pe care se află un vultur cu o sabie de bronz și este împrejmuț cu un gard metalic. Comemorarea celor dispăruți se face în fiecare an, de Ziua Eroilor. La Crai Nou a fost înălțată o troiță în cinstea eroilor din al doilea război mondial iar la Giulvăz, un monument de dată mai recentă cinstește amintirea celor deportați în Bărăgan.

În anul 2006 a fost înființată echipa de fotbal „Vulturii Giulvăz” iar în centrul de comună există o sală de sport, construită în 2009. Comuna are și o publicație locală, „Giulvăzanul”, a cărei primă ediție a apărut în 2011.

La Giulvăz s-a născut, în 1941, Ioan Dula Giulvăzanu, redactor la Radio Timișoara și publicist, autor al volumelor „Stație solitare” (1989) și „Uimitoarea plecare” (1996). Cunoscutul fotbalist și antrenor de fotbal I.V. Ionescu (Jackie Ionescu), câștigător al Cupei României cu echipa Politehnica Timișoara în anul 1980, s-a născut la Rudna, în 1936. Este autorul mai multor volume despre fotbal, editorialist și analist în domeniul fotbalului și, din 2008, cetățean de

onoare al municipiului Timișoara. În 1957 s-a născut la Ivanda Desanca Lalici, îndrăgită interpretă de muzică populară sârbească, profesor la Școala Populară de Artă din Timișoara.

Comuna Giulvăz face parte din Asociația Timiș-Torontal din Deta, colaborarea în domeniul dezvoltării rurale din cadrul acesteia ducând la încheierea unui parteneriat cu primăria Plandiște, este membru al Asociației de Dezvoltare Intercomunitară Otelec-Giulvăz (ADIIOG) și al Asociației de Dezvoltare Intercomunitară Deșeurii Timiș (ADID Timiș), face parte din Asociația Comunelor din România. Au fost stabilite, de asemenea, colaborări cu localități din afara țării, printre acestea numărându-se Senta, Zabari, Jasa Tomici și Plandiște din Serbia.

Printre investițiile pe care primăria din Giulvăz și-a propus să le realizeze în anii următori se numără reabilitarea unor drumuri comunale și străzi precum și repararea trotuarelor din Rudna și Crai Nou, modernizarea căminelor culturale din Rudna și Ivanda, extinderea rețelei de apă, construirea unei capele funerare. Giulvăz este considerată în prezent o comună de categoria a doua, cu nivel mediu de dezvoltare economică, așa cum sunt cele mai multe din zona de sud-vest a județului, dar cu perspective reale de dezvoltare, în condițiile în care piața țărănească poate dobândi o poziție importantă în comerțul județului iar gospodăriile țărănești se vor consolida.

BIBLIOGRAFIE:

- Apărarea Timișoarei. Documente și memorii, august-septembrie 1944, Editura de Vest, Timișoara, 1997
- Arhivele Statului - filiala Timiș, Fond primăria comunei Giulvăz, Fond primăria comunei Ivanda, Fond primăria comunei Rudna
- Ardelean Victor, Zăvoianu Ion, Județul Timiș, Ed. Academiei R.S.R., București, 1979
- Banatul de altădată - studii istorice, vol. I, Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara, 1944
- Barbu Dinu, Mic atlas al județului Timiș - caleidoscop, Ed. Artpress, Timișoara, 2011
- Bugarski Stevan, Srpsko pravoslavje u Rumuniji (Ortodoxia sârbă în România), Temišvar, Beograd, Novi Sad, 1995
- Bugarski Stevan, Stepanov Ljubomir, Bisericile și mănăstirile sârbilor din România, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2010
- Călin Claudiu (arhivist diecezan), Arhiva Diecezană Romano-Catolică de Timișoara/Fondul Parohial Johannisdorf/Dosar biserică/comunitate Ivanda, Schematismele Diecezane din anii 1900, 1940, 1948, Inventarele parohiale din 1948/1949, Fondul parohial Peciu Nou
- Cornean Nicolae, Monografia eparhiei Caransebeș, Tip. Diecezană, Caransebeș, 1940
- Drinovă Gheorghe, Micromonografia județului Timiș geografico-istorică și economico-turistică, Consiliul Popular al județului Timiș, Timișoara, 1973
- Grădinaru Emil, Stoia-Udrea Ion, Ghidul Banatului, Ed. Revistei „Vrerea”, Timișoara, 1936
- Hațegan Ioan, Boldea Ligia, Țicu Dumitru, Banatul între 934-1552, ArtPress, Timișoara, 2007
- Hațegan Ioan, Cronologia Banatului - Vilayetul de Timișoara 1552-1716, ArtPress, Timișoara, 2005
- Lotreanu Ioan, Monografia Banatului, vol. I., Inst. de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935
- Luca Sabin Adrian, Descoperiri arheologice din Banatul românesc, Repertoriu, Sibiu, 2006
- Marineasa Viorel, Vighi Daniel, Rusalii '51 - fragmente din deportarea în Bărăgan, Editura Marineasa, Timișoara, 1994
- Martinovici C., Istrati N., Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1921
- Mărghitan Liviu, Banatul în lumina arheologiei, Ed. Facla, Timișoara, 1979
- Muntean V. Vasile, Contribuții la istoria Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1990
- Munteanu Ioan, Munteanu Rodica, Timiș - monografie, Editura Marineasa, Timișoara, 1998
- Păiușan Radu, Mișcarea națională din Banat și Marea Unire, Editura de Vest, Timișoara, 1993
- Perinaș Steva, Perinaș Iagoda, Iz sela u selo (Din sat în sat - Rudna), Ed. Kriterion, București, 1985
- Popoviciu George, Istoria românilor bănățeni, Ed. Autorului, Lugoj, 1904
- Suciu Coriolan, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, vol. I-II
- General-locotenent (r) Șuța Ion, Dimensiunea istorică a primei operații a românilor în războiul antihitlerist, Editura Facla, Timișoara, 1985
- Timiș - monografie, Editura Sport-Turism, București, 1981
- Țircovnicu Victor, Istoria învățământului din Banat până la anul 1800, București, Editura didactică și pedagogică, 1978

**Tipărit la inițiativa și cu sprijinul Primăriei și a Consiliului Local
al comunei Giulvăz**

Concept & Fotografii:©

Dan N. Buruleanu, AFIAP

**Text:
Liana N. Păun**

Concepție grafică și tehnoredactare:

**sc AVA STUDIO srl
Timișoara
0744 612 621**

**Tipar:
sc URC Xedos srl**

Timișoara

2013

**Autorii țin să mulțumească tuturor celor care prin sprijinul acordat au
contribuit la realizarea acestei monografii.**

